

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ՄՐՎԵՍԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ИНСТИТУТ ИСКУССТВ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF
THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ARTS

КОМИТАС
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
ТОМ ОДИННАДЦАТЫЙ
МУЗЫКАЛЬНО – ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ
НАСЛЕДИЕ

АРМЯНСКИЕ НАРОДНЫЕ
ПЕСНИ
КНИГА ТРЕТЬЯ

“ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ СБОРНИК”
Часть первая

Составление, редакция и комментарии
Р. Атаяна

КОМИТАС
The Complete Works
Volume Eleven
MUSICAL-ETHNOGRAPHIC HERITAGE

ARMENIAN FOLK SONGS
Book 3

“Ethnographic Collection”
Part one

Edited by R. Atayan

Издательство “Гитутюн” НАН РА, Ереван
“Gitutjun” Publishers, Yerevan
2000

Կ Ո Մ Ի Տ Ա Ս
ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ՏԱՄՆՄԵԿԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ-ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅ
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ
Գիրք Գ

«ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ»
Մաս առաջին

Կազմեց, խմբագրեց և ծանոթագրեց
Ռ.Աթայան

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն
Երեվան 2000

ԳՏՀ 78(479.25)
ԳՄԴ 85.313(2Հ)
Կ - 685

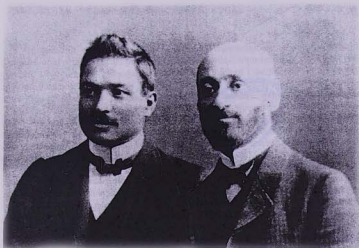
*Հրատարակության ծախսերը հոգացել է Լիսաբոնի
Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկությունը, որի համար
Արվեստի ինստիտուտը իր երախտագիտությունն է
հայտնում այդ հիմնարկությանը և նրա հայկական բաժնի
վարիչ՝ պատվարժան դոկտոր Զավեն Եկավյանին*

*The Institute of Arts expresses deep gratitude
to the Calouste Gulbenkian Foundation in Lisbon.
Portugal for its financial support
to carry out the publication of this volume.*

Տպագրության պատրաստեց
Ք.Գյոդակյան
Подготовил к печати
Г.Геодакян
Prepared for publication by
G.Geodakyan

Կ 4905000000
703(02) -2000
ISBN 5-8080-0465-9

ԳՄԴ 85.313(2Հ)

Կոմիտասը և Սպիրիդոն Մելիքյանը

ՆԱԽԱԲԱՆ

Կոմիտասի երաժշտա-ազգագրական ժառանգության կենտրոնական հատվածը նրա Վեցերորդ ժողովածուն է^{*}: Իր ժամանակյան ցուցանիշներով (այն սկսվում է 1900-ին) այդ ժողովածուն զրեթե համընկնում է նախորդի՝ «Ժամրայինի» հետ: Երե ժամրային ժողովածու կազմելը հեղինակի համար մի արտակարգ, «հերթից դուրս» ծրագրված խնդիր էր, ապա Վեցերորդ ժողովածուն պարզապես հերթականն էր: Գրանում, մի շարք հին գրառումներ մաքրագրելուց հետո, Կոմիտասն ի մի էր քննում իր նոր ուղևորությունների ընթացքում հավաքվող երգերը՝ որոշ քացատություններով, վերջիններս հենց այն երգերն էին, որ նա հավաքում էր հատկապես «Ժամրայինում» զետեղելու համար (օրինակ, վիպական և ծիսական երգերը, որոնցից Վեցերորդում միայն հատկանշան, «պատահական» մնուշներ կան):

Վեցերորդ ժողովածուի նշանակալից մասն արդեն ծանոթ է երաժշտական հասարակայնությանն այն հրատարակությամբ, որ դեռևս 1927-ին ձեռնարկեց Հայաստանի Գիտության և Արվեստի ինստիտուտը՝ 1904 թվականին Կոմիտասի բնագրից Մայրիդոն Մելիքյանի արտագրած նյութերով: Այն լույս տեսավ 1931-ին և հայտնի դարձավ ինստիտուտի երրորդ բաժնի կողմից (զիտ. քաղտուղար՝ Դերենիկ Դեմիրճյան)՝ «Ազգագրական ժողովածու» անվանումով^{**}:

1931-ին տպագրված «Ազգագրական ժողովածուի» մասին բավականաչափ զրվել է և ըստ արժանիության բարձր գնահատվել: Հիրավի, մեծ է դրա թե՛ զիտական և թե՛ գեղարվեստական կշիռը: Գեղարվեստական առումով մեկը մյուսից արժեքավոր, ազգային ոճի տեսակետից՝ մեկը մյուսից յուրահատուկ, ժամրային լայն ընդգրկումով, ձայնակարգային հինքի ու մեղեդային-կառուցային պատկերների դասական հստակությամբ, քաղմազանությամբ ու տարբերակներով՝ «Ազգագրական ժողովածուի» մեղեդիները կարծես հայ գեղարվեստական երաժշտության ընտրանին են ներկայացնում և ավելին, հատկապես մեղեդիակերտման վարպետության («տեխնիկայի») առումով, ժողովածուն ընկալվում է որպես հայ գեղջուկ երաժշտության մի *աթրոզգիս*[†] կարծես հատուկ այդ նպատակով կազմված:

«Ազգագրական ժողովածուից» քաղված շատ երգեր հենց իր՝ Կոմիտասի անզուգական մեներգերի ու խմբերգերի հինքն են դարձել, շատ մնուշներ, որպես ազնիվ ատաղձ, օգտագործված են այլ հայ լի դեպ՝ մասամբ նաև այլազգի կոմպոզիտորների կամերային, սինֆոնիկ և օպերային ստեղծագործություններում: Միաժամանակ, ժողովածուն հսկայական մյուս է պարունակում երաժշտագիտական հետազոտությունների համար և արդեն օգտագործված է ոչ միայն Կոմիտասի, այլև նորագույն հեղինակների ուսումնասիրություններում: Այսպիսով, «Ազգագրական ժողովածուն» արդեն իսկ 1931-ին տպագրված իր տարբերակով հայ նորագույն երաժշտության և երաժշտագիտության զարգացման գործին ևս մեծ նպաստ է բերել, որի համար տարբեր սերունդների հայ երաժիշտները խորապես երախտապարտ կմնան ոչ միայն բազմավաստակ հեղինակին, այլև Մայրիդոն Մելիքյանին, որ պահպանել էր իր ուսուցչի երաժշտա-ազգագրական ժառանգության այդ կարևոր հատվածը և, ընդհանրապես, այն ժամանակների Գիտության ու Արվեստի ինստիտուտին (նախագահ՝ Մանուկ Աբեղյան), որ ծրագրել ու իրականացրել է դրա հրատարակությունը: Երկար տարիներ 1931-ին տպագրված «Ազգագրական ժողովածուի» բնագրին

^{*} Կոմիտասի ձեռագիր ժողովածուների ընդհանուր նկարագրությունը բերված էր երկրի ժողովածուի 9-րդ հատրիի նախաբանում:

^{**} Կոմիտաս, Ժողովրդական երգեր, Ազգագրական ժողովածու. հայերեն նոտագրությունից փոխադրեց նկրտակականի, առաջաբանով և դիտողություններով՝ Մայրիդոն Մելիքյան: (Մեկվա-երևան), 1931:

անույս կորած էր համարվում: Ս.Մելիքյանը 1904-ի աշնանն իր արտագրած երգերի մասին դրանց հրատարակության առիթով գրել է. «Վերոհիշյալ երգերը արտագրել են մի սովոր ու մեծադիր կազմած տետրից, որի 1/10-րդ մասը հազիվ էր ցնում այս հայկական նոտաներով գրված 255 երգերի ժողովածուն: Հետագայում այդ տետրի մեջ են մտել թերևս էլի ցորամոր հայրտրավոր երգեր, քայց այդ տետրը, ինչպես Կոմիտասի փարիզյան բարեկամները հայտնում են, չկա ու չկա ...»:

1950-ական թվականներին Կոմիտասի դիվանում Փարիզից ստացված ձեռագրերի մեջ մեզ հայտնաբերեցինք մաս «Ազգագրական ժողովածուի» բնագիրը (այդ մասին գրել ենք «Մուկեական արվեստ» ամսագրի 1955թ. հ.4-ում, ավելի մանրամասնորեն՝ «Կոմիտասական» ժողովածուի Ա և Բ գրքերում, 1969, 1981): Դա հայկական նոտաներով միաձայն եղանակներ գրանցելու համար հատուկ պատրաստված, ամուր կազմով, ք.709-ի մասն (ԵԺԳ) տետր է, որ ներկայումս դիվանում կրում է 302 թվահամարը:

Առաջին իսկ ծանոթությունից պարզվեց, որ Ս.Մելիքյանի հիշատակած «1/10-րդ մասը» փոքր-ինչ չափազանցված է եղել, թերևս նուազության արդյունք: 255 երգը գրանցեցած է եղել տետրի գրեթե կեսը: Իսկ հետագայում, մինչև տետրի լրացվելը, դրա շատ թերթեր էլ պոկված, համված են եղել: Եվ, այնուամենայնիվ, Մելիքյանի արտագրելուց հետո, մինչև 1905-ի ամռան վերջը (երբ տետրում գրվել են վերջին երգերը) այն իրոք լրացվել է, քայց ոչ «հարյուրավոր» երգերով:

Բնագրի հայտնաբերումով տպագրված «Ազգագրական ժողովածուի» թե՛ խոսքային տեսքերում և թե՛ նոտաներում, երևան եկան մաս և՛ արտագրելիս, և՛ տպագրության ընթացքում և օրվ տրված էական վրիպումներ և քաջոթումներ:

Քանի՞ երգ է արտագրել Մելիքյանը Կոմիտասի տետրակից, և քանի՞սն են տպագրվել: Բնագրի հայտնաբերումից հետո մնան հարցադրումը կարող է անմպատակ թվալ: Մակայն, այդպես չէ: «Ազգագրական ժողովածուի» առաջաբանում և այլ արդյունքներում Մելիքյանի բերած տվյալները (տե՛ս, օրինակ, նրա «Կոմիտասի ստեղծագործությունների անալիզը» գրքույկը, Ե. 1932) հակասական են: Ուտտի, այդ հարցը պետք է պարզաբանել՝ հետագա հիմարավոր քյուրիմագություններից խոստանելու մպատակով:

Տպագրված ժողովածուի ստուգումից և բնագրի հետ համեմատությունից, ինչպես և նրանում Ս.Մելիքյանի գետնած դիտողություններից պարզվեց, որ իր մոտ եղած 255 երգերից Մելիքյանն արտագրել է 234 երգ: Չեն արտագրվել 57, 58, 59, 65, 68, 69, 72, 115, 117, 119, 126, 134, 135, 182, 189, 190, 208, 218, 232, 234 և 243, այս երգերի մեծ մասից մա իր մոտ մշել է միայն վերնագրերը: Հետագայում ժողովածուն տպագրության պատրաստելիս դրանցից 9-ը վերաշարադրել է հիշողությամբ՝ 58, 59, 68, 69, 72, 189, 232, 234 և 243: Չօրս երգ՝ 57, 117, 119, 126, շարադրել է Մ.Արեղյանի մոտ պահպանված կոմիտասյան այլ բնագրերից, երկու երգ՝ 134 և 135, վերցրել է Կոմիտասի մշակումներից: Արտագրված 234 երգի հետ սրամբ կազմել են 249-ը: Բնագրի վեց երգերը՝ 65, 115, 182, 190, 208, 218, այդպես էլ դուրս են մնացել տպագրված «Ազգագրական ժողովածուից» (սրանցից երկուսի վերաբերյալ սխալմամբ մշել է, թե Կոմիտասի մոտ էլ չեն եղել): Այս ժողովածուի վերջում Արեղյանի մոտ պահպանված բնագրերից հավելել է ևս չորս երգ, որոնք Կոմիտասի տետրակում իրոք չեն եղել, դրանք են՝ ք.256, 257, 258 և 259 (ավելի ստույգ՝ սրանցից մեկը՝ 258, եղել է այլ խոսքերով), ուրեմն, բնագրից արտագրած 234-ը հասցրել է 253-ի՝ այն քանակությամբ, որ պարունակում է տպագրված «Ազգագրական ժողովածուն», թեև համարակալումն այնտեղ հասնում է մինչև 259-ի:

«Ազգագրական ժողովածուի» առաջաբանում Մելիքյանը մշել է մաս ժողովածուի թերությունները «գիտական տեսակետից», որոնց մույնպես անհրաժեշտ է անդրադառնալ: Մելիքյանի պատկերմամբ դրանք են՝ տեմպային ցուցիչների բացակայությունը, բնավարների սակավությունն ու անբավարարությունը, երգերի դասավորման որևէ սկզբունքի պահպանումը, «համարյա կեսը» տակտերի բաժանված չլինելը:

Ինչ վերաբերում է երգերի «որևէ սկզբունքով դասավորմանը» (Մելիքյանը մշել է հնարավոր սկզբունքները՝ «գամնայական, տեղագրական, ժամանակագրական» թեկուզև ձայնագրելու հերթականության տեսակետից), ապա ժողովածուի մեջ դրանք գրանցվել են հենց գրառման հերթականությամբ: Օրինակ, 1904-ին Նախո (Նահապետ) Արրահամ-

յամի և նրա հարազատների երգածներից զրառած Մոկրի «Կինեկանց» (Գնեկան) գյուղի երգերն (տե՛ս ԵԺ10) հաջորդում են 1905-ին Հրահմում գրառվածները, որ ժողովածուի վերջին երգերն են: Դիչու է՝ քվականներ գրված չեն:

Երգերի քնավայրերը կամ «հայրենիքը» տետրի առաջին 22 էջում, փոքր քաղաքայիններում, իրոք նշված չեն (սրանք վաղ հավաքված երգեր են), քայց կանոնավոր նշված են 23 էջը (թ.88 երգից) մինչև վերջ: Մակայն Մելիքյանն այս նշումներն անբավարար է համարել: Ըստ նրա՝ «Իզդիթ, Կողպ, Աբարան և այլն դեռ երբից չեն այդ երգերի բուն հայրենիքը որոշելու համար, որովհետև Իզդիթում կարող էր երգել և մի մշեցի գաղթական կամ մի իզդիթցի կարող էր երգել մշեցուց տվորածը»:

Դա իրոք այդպես է: Բայց եթե Մելիքյանի դատողություններն իր իսկ ըմբռնումով շարունակենք, կարող է պարզվել, որ բուն իզդիթցու երգածն էլ կարող էր Մշո երգ լինել, քանի որ նրա ապուլապերը կարող էին մշեցի վերաբնակիչներ լինել: Այսպես հարցը կամուրջի հայ ժողովրդի պատմության խիստ յուրօրինակ և տարարալատ այն հանգամանքին, երբ նրա առանձին զանգվածները ստիպված են եղել երբեմն մեկից ավելի անգամ գաղթել տարբեր կողմեր: Այսու քաջարժակ ճշգրտության երբեք չենք հասնի, ուստի, ըստ Մելիքյանի մտածեման, խնդիրն ընդհանրապես անլուծելի կդառնա:

Նկատենք, սակայն, որ բոլոր դեպքերում երգը կենդանի օրգանիզմ է և, մի տեղից երկար ժամանակի ընթացքում մի այլ տեղ տեղափոխված մնալով, ենթակա է վերաստեման իր նոր օրմակավայրի՝ պահանջների համաձայն: Այն վայրերը, որտեղից Կոմիտասը հավաքել է այդ երգերը, հայ գյուղական երգաստեղծության կարևոր կենտրոններ են: Անկախ իրենց հնարավոր ավելի հին, «սկզբնական» հայրենիքից այդպիսի երգերը Կոմիտասին ձեռնակ տվածներ էին տալիս նույն այդ կենտրոնների ռճակալ առանձնահատկությունների մասին, որը մա նույնպես եռանդուն ուսումնասիրում էր: Մակայն, անկախ դրանից, երգերի քնավայրի հարցին Կոմիտասն իր ժողովածուում մտտեցել է քավականաչափ զգուշորեն. այսպես, նրանում կամ Վանի նշումով երգեր, երբ Կոմիտասը Վանում երգեր չի հավաքել, կամ, օրինակ, նույն Նախտ Աբրահամյանի երգած երգերը, քնն գրի է առել Էջմիածնում՝ քայց քնավայրը նշել է Մոկր, այսինքն՝ նկատի է ունեցել ոչ քն ստակ զրառման վայրը, այլ «բուն հայրենիքը»:

Ժողովածուի քերթությունները Մելիքյանը քաջատրել է այն հանգամանքով, որ իր (Մելիքյանի, Ռ.Ա.) արտագրության պահին Կոմիտասը դեռ «ամբողջացրած և վերացրած» չի եղել այս երկը որպես մի գիտական աշխատանք: Դիչու է, ավարտած չի եղել, որովհետև, ինչպես պարզվում է քննգրի ուսումնասիրությունից, 1904 թվականի աշնանից մինչև 1905-ի աշուն քազմիցս անըդարդառանալով ժողովածուին, հեղինակը ոչ միայն հարաատրել է այն նոր երգերով, այլև շարունակել է մեղեդիների մոտ ավելացնել նոր գրառված տարբերակներ, լրացրել է տակտոսրաժամուրը, երբեմն՝ խոսքերը, գրել է առանձին երգերի մասին մասնավոր տեղեկություններ և այլն: Տեսպի ցուցիչներ այդպես էլ չեն գրվել և գուցե այս պարագայում դրանք առանձնապես չեն կարևորվել: Արդ, ուրիշ ի՞նչ նպատակ է ունեցել ժողովածուն, քացի նրանից, որ ծառայել է որպես առօրյա աշխատանքային տետր:

Ինչպես հասկանալում է քննգրի հեղինակային զանազան նշումներին, ժողովածուն այդ «աշխատանքային» վիճակում ավարտում «գիտական երկ» լինելու կամ դառնալու հավանություն չի ունեցել: Կոմիտասի համար այն ծառայել է իբրև գեղջուկ երգերի գիտական որոշակի մտտեցումով նախնականորեն համակարգելու մի հիմնանյութ: Այդ առումով, թե՛ 1904-1905-ին և թե՛ դրանից առաջ նրա ուշադրության առարկան են եղել մեղեդիների տարբերակային փոխհարաբերությունը և հենց ժողովրդի մեջ մեկից մյուսը տեղի ունեցող զարգացումը: Ժողովածուում Կոմիտասը համարային հղումներով նշել է եղանակների ելևէջային տարբերի, մետրի և կշռույթի, ծավալի ու կառուցվածքի առումով բոլոր մտատվոր և հետավոր նմանությունները, այլ կերպ առած՝ մայրապատրաստել է գեղեկական երգերի և երգաստեղծության պոդոսի՝ ժողովրդի ընդերքում տեղի ունեցող զարգացման ապագա հետազոտություն և հետագայում իրականացրել է այդ խնդիրը (կանոնադառնումը հաջորդ հատուկներից մեկում): Այլ հարց է, թե այդպիսի մասնավոր նպատակ հետապնդելով, Կոմիտասն իր ժողովածուով «ակամայինց» իրականացրել է և մի ընդհանուր, ոչ պակաս կարևոր ու ավելի մեծ խնդիր՝ սերունդներին է թողել հայ գեղջուկի երաժշ-

տակամ ստեղծագործ մտքի մի ամբողջ զանճարան:

Մի քանի խոսք «Ազգագրական ժողովածուի» 1931թ. հրատարակության թեթուքյունների վերաբերյալ: Երգերի մի մասը ոչ բնագրային ձևով մատուցելու և մի քանի երգեր դուրս բողմելու մասին ասացիք: Տպագրված ժողովածուում կան այլ թեթուքյուններ, որոնք մեծ մասամբ բխել են գործի օրյնկտիվ դժվարություններից: «Ազգագրական ժողովածուի» բնագիրը ընդհանուր առմամբ Կոմիտասի դուրդին կարողացվող բնագրերից է, քայց այստեղ էլ կան շտապ գրության հետևանքով կամ տեղի սղության պատճառով խառը գրված, դժվարըմբեռնելի հատվածներ: Առաջին դեպքում մեր խոսքը գլխավորապես երգերի բառերի մասին է: Դեռևս Մանուկ Աբեղյանը «Ժողովրդական խաղիկների» առաջաբանում (էջ 115) այդ ժողովածուի 1931թ. հրատարակության առթիվ գրել է, թե «բառերը երբեմն խիստ աղճատված են»²:

Երկրորդ դեպքում մկատի ունենք բուն մոտային տեքստը. ընթերցելու համար որդակի դժվարություն են առաջ բերել հիմնական տողերից վեր, մամբ ձայնամիջերով գրված որևէ առանձին հնչյունի, ելևէջ կամ մի դարձվածքի գամագամակերպ տարբերակումները, ինչպես և սկզբից համեմատաբար լայն դասավորված երգերի միջև ազատ մնացած տարածություններում («ապիտակ լուսանցքներ») հավելյալ զետեղված մանրագիր ամբողջական երգերը:

Կոմիտասյան տարբերակների կապակցությանը պետք է հիշեցնել, որ դրանք ոչ թե պատահական գուգադիպությունների հետևանք են (այսինչ երգը պատահաբար նրա համար երգեցին և՛ այնտեղ, և՛ այստեղ), այլ մպատակամետ, համատ փնտրումների արդյունք: Հենց միևնույն կամ մնամ երգերի գամագամ վայրերում արմատացած և տեղական գունդրում ստացած տարբերակների միջոցով էր, որ (ինչպես վերը էլ ակնարկելիքը) մա ուսումնասիրում էր մեղեդիակերտմամ մասնավոր, տեղային ոճերը, կերպարը, մախասիրությունները:

«Ազգագրական ժողովածուում» տարբերակների առատությունը Մ.Ս.Սիլիքյանն ինքը մատմանել է որպես ժողովածուի էական դրական հատկամիջներից մեկը և ավելացրել իրավացիորեն, որ այդ տեսակետից «բանասերի գգույշ մոտեցումը պետմտիգմի և հասունում»: Չմայած դրան, հեղինակի գրառած տարբերակներից մի քանիսը տպագրված «Ազգագրական ժողովածուից» դուրս են մնացել, քանի որ դրանք ևս գլխավորապես դժվարըմբեռնելի կամ դժվար մկատելի են:

«Ազգագրական ժողովածուի» 1931թ. տպագրության մեջ կարելի է գտնել և այլ մասնավորապես տպագրական թեթուքյուններ (այսպես, քանալու մշամներում կան «ճակատագրական» վրիպումներ): Շտապենք, սակայն, ավելացնել, որ դրանք չեն մսեմացրել այդ հրատարակության մեծ մշամակությունը, որ այն ունեցել և պահպանել է երկար տասամայակների ըմթացքում:

«Ազգագրական ժողովածուի» բնագրի հայտմարերումով ծագող մակ դրա ամբողջակամության ինդիքը: 302 տետրում վերջին երգերը գրված են կազմերի վրա: Դա տեղի է ունեցել 1905-ի իտմիսին 302 տետրից ամմիջապես հետո: Մինչև 1906-ի գարունը, երբ Կոմիտասը մեկնեց արտասահման, մա մի քանի ամիս ուներ և ողտրությանը սկսած գործը, ամկասկած, պետք է շարունակած լիներ:

Նոր ստացված մյութերի մեջ հայտմարերումով ծագող մակ դրա ամբողջակամության մշարակման աշակերտական տետր, գրված մույն սկզբունքներով (Մտաքերի հակիրճ շատդրություն, տարբերակների մույնպիսի մշում, երգերի փոխադարձ հղումներ և այլն), քայց երգերի համարակալումը սկսվում է 1-ից (վերջին հանգամանքը մեզ առիթ է տվել այդ տետրը դիտել մակ որպես առանձին միավոր՝ Զոթերորդ ժողովածու):

² Թերեք Աբեղյանի դիտորդյան իրավացիությունն ապացուցող մի քանի օրինակ. 1931թ. հրատարակության 52-րդ երգում և դրա վերնագրում կարդում ենք՝ «Ջալա ես մամի-մամի», որը, բնագրի համամայն, պետք է լինի «Ջալալալս մամի-մամի». 173 երգի խոսքերում և վերնագրում՝ «Պարազով կես մե ծախեցին»-ը պետք է լինի «Պարազով կուլե ծախեցին». մույն երգում «Կարտու մտոն կկալ իմ յարը շելո»-ն պետք է լիներ «Կարտավանո կկալ իմ յարը շելալ»: 139-ի տեքստում և վերնագրում «Մինն մազ ինչ ամն»-ն պետք է լիներ «Մն ձին մազ ինչ ամն», 191- 199 երգերում դրանք բնավայրը Կարտուլուլի փոխարեն գրված է Կարալալի (՝) և այլն:

Այդ փորձածավալ տեսրի պարունակությունը իր թեմատիկ բովանդակությամբ նույնպես բավականին հարուստ է՝ սիրո քնարական զանազան խաղիկներ, վիճակի, զինվորագրության, պանդխտի, աչրի ու գութանի և, վերջապես, հարսանեկան երգեր և պարերգեր: 302 տեղրի մեծ 317-ը ևս պարունակում է քացատիկ արժեքավոր մեմուշներ: Դրանցից են, օրինակ, Կոր զյուրում գրառված «Ազգայազ բարձր սարին» դրամատիկական նշանավոր երգ-մեմախոտությունը, որն իր խոսքերի բովանդակային հագեցվածությամբ ու պատկերավորությամբ, լայնաշունչ մեղեդու խոր արտահայտչականությամբ և ձևի կանոնապահությամբ ընդհանրապես հայ ժողովրդական երգաստեղծության լավագույն մեմուշներից կարող է համարվել: Բացառիկների թվում է մահ «Կարո, գրե չըմ սիրի» հարսանեկան երգը: Կոմիտասի այն դիտողությունը, թե հարսանեկան երգերն իրենց ելեղով ու ոլորումներով տարբերվում են արդի ժողովրդական երգերից, և որ դա քացատրվում է նրանց խոր հնուրյամբ, կարծես ամենից ավելի վերաբերում է հենց այս երգին, որից քացի հնամենիությունից, յուրատեսակ *պրոցեսուալության* տպավորություն էլ ենք ստանում՝ այդ երգը ավանդական կենցաղի առանձնահատուկ պայմաններում միայն կարող էր հնչած լինել: Հարսանեկան մույցրան նշանավոր մեմուշներից է մահ խորունկ հուզականությամբ օժտված «Օյ, էյ, յաման դարիպա» երգը: Գիտական առանձնահատուկ հետաքրքրություն է հարուցում հայ հոգևոր երգերի հետ որոշ խնամխոսություն պահպանող «Հո, եզը» գութաներգը և այլն: Շարունակված է եղել արդյոք 317-ը ևս: Ամենայն հավանականությամբ՝ ոչ: Արտասահմանից վերադառնալով, գիտական գործունեության նոր ամփոփներ ծրագրած՝ Կոմիտասն ամհապաղ աճցել է իր հավաքած հարուստ նյութերը իիմնովին լավակարգելուն և ուսումնասիրելուն:

Այսպիսով, «Ազգագրական ժողովածուն» իր ամբողջական վիճակում քաղկացած է դիվանի 302 և 317 միավորներից: Դրանք միասին պարունակում են հեղինակի համարավառությունով 377 և 45-422 երգ, իսկ գրառված տարբերակների և չհամարակալված երգերի հետ միասին՝ 408 և 53-461 երգ:

Մի քանի խոսք «Ազգագրական ժողովածուն» կատարված հավելումների մասին:

Իր «Առաջաբանում» Մելիքյանը գրել է՝ «Պետք է հայտնեն, որ Աբրահամի երգերից մոտ 15 հատ են նմ տվել Կոմիտասին և այդ պատճառով էլ արտագրելիս այդ համարները քաց են թողել, բավականաճառով միայն վերնագրերը կամ սկզբի մի երկու տակտը հիշատակելով: Այժմ այդ համարներից շատերը, ինչպես ընթերցողը դիտողությունների քսժնից կարող է տեղեկանալ, լրացրել են հիշողությամբ»:

Մենք վերը բերեցինք Մելիքյանի թվարկած, հիշողությամբ գրված երգերը: Թե նկատի առնենք մահ այն երգերը, որ ժողովածուից դուրս են մնացել, միասին դրանք հենց տասնհինգ մեմուշ են: Մրանցից 2-ը հաստատապես Ռշտունյաց երգեր են: Երկուսը Մ. Մելիքյանի կարծիքով Կոմիտասի բնագրում ընդհանրապես չեն եղել: Մնացած 11-ից և՛ քննազուտ, և՛ Մելիքյանի տպագրածում որպես Աբրահամի երգեր նշված են միայն 5-ը (մյուսները նշում չունեն): Ուստի, ցավոք, լրիվ չի պարզվում, թե որոնք են Մելիքյանի՝ Կոմիտասին տված Աբրահամի երգերը:

Այնուհետև Մելիքյանը գրել է. «Մի կարևոր հավելում ևս կատարել են Կոմիտասի ժողովածուի վրա, օգտվելով հենց իր՝ Կոմիտասի ձեռքով գրված 13 երգերից, որոնք գտնվում են Գիտության և Արվեստի ինստիտուտի նախագահ Մ. Աբեղյանի մոտ»:

Մելիքյանը այդ 13 երգի պատմությունը դարձյալ ոչ շատ հստակ է քացատրել, որպես Կոմիտասի «նվերը» Աբեղյանին ի «գործածություն»: Իրական պատմությունը փորքինչ ավելի էակամ է եղել:

Կոմիտասը և Մ. Աբեղյանը «Հագար ու մի խաղ» ժողովրդական երգարանի հիմնադիրները կազմելու շրջանում և այդ գործին զուգահեռ փայփայում էին մի այլ ծրագիր ևս. ստեղծել գեղջուկ երգերի խոսքերի ու մեղեդիների առանձին-առանձին ուսումնասիրություններ պարունակող մի փոքրածավալ, հավանաբար հանրամատչելի «գիտական ժողովածու» (տե՛ս Ա. Չոպանյանին Կոմիտասի գրած 1904, հունվարի 7-ի նամակը): Նկատի էին առնվում հենց «Հագար ու մի խաղ»-ում ներառված երգերը: Այս ծրագիրն այն ժամանակ զանազան պատճառներով չիրականացավ: Դրա իրականացման նյութերից էին «Հագար ու մի խաղ»-ի Ա հիմնակի թերթիկների վրա Կոմիտասի ձեռքով գրված այդ 13 երգը,

որ պահպանվել են Մ.Արեղյանի մոտ, և Մ.Մելիքյանը «Ազգագրական ժողովածուն» հավելել է իբրև այդտեղ եղած մույն երգերի տարբերակներ:

Ժամանակին այդ երգերն իրենց քանակով ավելին են եղել: Դիվանում պահվող «Հազար ու մի խաղ» երգարանի Ա հիսնյակի մի այլ օրինակում հայտնաբերեցինք ճիշտ Արեղյանի մոտ պահպանված երգերի մեան գրված ևս 12 երգ և Բ հիսնյակի մի օրինակում՝ 2 երգ: «Հազար ու մի խաղ»-ից մեկ երգ էլ հայտնաբերվեց Կոմիտասի կողմից Մ.Արեղյանին այս անգամ բառացիորեն մվիրված իր լուսանկարի շրջերեսին⁶: Քանի որ հավաքված այդ 28 երգը (իսկ սրանց կարելի էր ավելացնել մեկ «Հազար ու մի խաղ»-ում չընդգրկված, բայց 302 ժողովածուին պատկանող «Մառալ գոմեշ» երգի գրառման մի հնագույն տարբերակ) մույն ժամանակների արգասիք է, ինչ «Ազգագրական ժողովածուի» բնագիղը, ուստի հիմնավորված պետք է համարել դրանք ժողովածուին կից հրատարակելը, ինչպես վարվել է Մ.Մելիքյանը առաջին 13 երգի նկատմամբ: Մենք ևս այդ երգերը զետեղել ենք մերկա հատորի վերջում՝ որպես «Հավելում»: Դրանցից միայն երկուսն են «Ազգագրական ժողովածուի» մույնամուտ երգերի բառացի կրկնություններ (սրանք մենք չենք թողնում)՝ վերնակնարկված «գլխասկան ժողովածուի» պարունակությունը և հնարավորին չափ լրիվ ներկայացնելու մտահոգությամբ), 3-ը «Ազգագրական ժողովածուում» կամ մույն եղանակներով, բայց տարբեր խոսքերով, 16-ը ժողովածուի երգերի այս կամ այն չափով զամբանավոր տարբերակներ են, իսկ 8-ը ժողովածուում չեն եղել:

Դրանցից բացի, հավաքված են 15 այլ տարանջատ երգեր, որոնք վերնակնարկված գիտական ժողովածուի հետ կապ չունեն, բայց Կոմիտասի ազգագրական ժառանգության մեջ ըստ ամենայնի կարևոր միավորներ են և դարձյալ մույն ժամանակների արգասիք՝ ինչ «Ազգագրական ժողովածուում» (մասնավորապես դրա վերջին հատվածը կազմող 317 տետրը): Երկրպես հրատարակության մեջ մույն հիմունքով մենք այդ 15 երգ ևս հավելել ենք ժողովածուին: Այս հավելումներով «Ազգագրական ժողովածուի» երգերի ընդհանուր քանակը հասնում է 505-ի: Այդ ծավալում մյուսը զետեղված է երկերի ժողովածուի երկու գրքերում. սկզբից մինչև 255-րդ երգը ներառյալ (հեղինակի համարակալումով), համարատախանա հավելումով կազմում են մերկա Տասնմեկերորդ հատորի պարունակությունը, իսկ մնացածն իր հավելումով դրված է Տասներկուերորդ հատորում:

«Ազգագրական ժողովածուի» բնագիղը մերկա հրատարակությանը պատրաստելու համար կատարել ենք մեկ հետևյալ խմբագրական աշխատանքը:

Երգերի հեղինակային *համարակալումը* պահպանել ենք և այդ համարակալման սահմաններում տարբերակները մշել այդուրեմով, ինչպես Կոմիտասն ինքը ևս արել է: Մակայն մերկա հրատարակության կանոններով ամեն մի հատորի երգեր, անկախ բնագրերից, ունեն մեկ ընդհանուր անընդմեջ համարներ: Այս դեպքում ամբողջական տարբերակները առաջել են ինքնուրույն համարներ. նպատակն այն է, որ պարզ երևա, թե ամեն մի հատորում ազգագրական բանի միավոր կա: Այստեղ կիրառված կրկնակի համարներից երկրորդները հեղինակային համարներն են:

Երգերը *վերնագրված* են: Բնագրում վերնագրեր չկան, 1931թ. հրատարակությամբ երգերին տրված են տարբեր ակգրումներով ընտրված կամավոր վերնագրեր: Այստեղ վերնագրերը մշված են ողջ հրատարակության համար ընդունված կանոնով՝ խոսքերի առաջին բառերով: Բացառիկ դեպքերում, երբ որևէ երգ տարածվել է ճանաչվում է կրկնեղգի որևէ բնորոշ արտահայտությամբ («Շողեր ցամ», «Լորիկ», «Բորիկ մի թել» և այլն), վերնագրի տակ փակագծերում գրված է մեկ այդ անվանումը, և այդպիսի երգերը ցանկներում մշված են երկու վերնագրով, առանձին-առանձին՝ համապատասխան հղումով: Ըստ դեպքերում մերկա հրատարակության վերնագրերը տարբերվում են 1931-ին հրատարակված ժողովածուում մույն երգերին տրված վերնագրերից (այնուհետ գործածված տարբերվող վերնագրերը ինչպատկանում են ժամերպագրություններում):

Երգերի *բնավայրերի նշումները* բնագրում գրված են երգի առաջին տողի ծախ

⁶ Այդ լուսանկարը, ինչպես և Մ.Մելիքյանի հիշատակած 13 երգերի բնագրերը պահվում են Մ.Արեղյանի տանը: Երգերը հրատարակելու նպատակով ընդօրինակելու համար մեզ սիրահետաքրքիր տրամադրեց Մ.Արեղյանի որդին՝ Սկառի Մեծը Արեղյանը, որի համար մրան նայումում ենք մեր երաստագիտությունը:

հատվածում, համարանիշի տակ: Մենք բերել ենք վերնագրի տակ: Այս տեղանունների առումով, քննադրում մի առանձնահատկություն էս կա. միևնույն վայրի հաջորդական երգերի պարզազայտ հեղինակը հաճախ տեղանունը նշել է միայն դրանցից առաջինի մոտ, իսկ մյուսների վրա գրել է՝ «նույնը»: Բայց այդպիսի նշումն էլ երբեմն անտարված է կամ պարզապես դրան կարևորություն չի տրվել: Նման դեպքերից մեկում տեղանունը մենք կրկնել ենք, մյուսները բողբ առանց նշման, ինչպես քննադրում է: Ուղիղ փակագծերում են գրված այն տեղանունները, որոնք քաղված են ոչ թե 302 քննադրից, այլ կոմիտասում այլ քննադրերից զետեղված նույն երգերից:

Երգերի սկզբում հեղինակի *համարային հղումները*, որոնց մասին վերև արդեն բեթևակի ակնարկվեց, քավակաճին առատ են: Դրանց ընդհանուր բնույթի վերաբերյալ ավելի որոշակի հասկացություն տալու նպատակով բերենք մի երկու օրինակ. այսպես, 154-ի մոտ նշված է 179 (նշանակում է՝ համեմատիր 179-ի հետ): Հեղինակի պատկերացմամբ այդ եղանակներից մեկը մյուսի զարգացումն է, որ ժողովրդական կենցաղավարման պայմաններում ի կատար է ածվել, այս դեպքում եղանակի *ծավալը փոփոխվելու միջոցով (ծավալի փոփոխությունը):* 44-ի մոտ նշված են 112 և 256. Տվյալի է ունեցել *նույն երգից համարային կարգի քարտեզում:* Փոխարդար հղումներ ունեն 271 և 308, 89 և 292. Տվյալի ունի *չարփուշտությանի ալլազան տարրերակումները.* 12ա և բ՝ նկատի ունի *եղանակի զարգացումը ծայրահասակի (դիսպագոնի) ընդարձակման* միջոցով և այլն: Այդ հղումները թեև տակ մասինակում, ուրվագրային վիճակում են, բայց քննադրում են ժողովրդական երգերի կոմիտասյան վերեծության եղանակներից մեկը և այլ ժողովածուներից քաղված երգերի համեմատությունների հետ միասին փաստական հիմք են դարձել նրա ուսումնասիրությունների համար: Այդ հղումներն այստեղ չեն բերվում, կզետեղվեն կամ ավելի մանրամասն կըրմարվեն Տրկերի ժողովածուի առաջիկա հատորներից մեկում:

Երգերի խոսքերը 302 տետրակում որպես կանոն գրված են միայն նուտաների տակ՝ միատռե, քացառիկ դեպքերում երկտող կամ ավելի, առավելագույնը մեկ քառատողի և կրկնակի սահմաններում: Այն դեպքերում, երբ դրանք քառատող խաղիկի բովանդակությամբ մասնա թիչ թե շատ լրիվ հասկացություն չեն տալիս, անհրաժեշտ ենք ըսել ծանոթագրություններում (քացառիկ դեպքերում՝ նուտաների տակ, ուղիղ փակագծերում) քառատող լրացնել: Օգտվել ենք կոմիտասյան այլ քննադրերից կամ Կոմիտասի և Մ.Աբելյանի «Ժողովրդական խաղիկներ» հատորից, որ նույն ժամանակի և նույն պայմանների երևույթ է:

Չնչին քացառություն մեզ հաջողվել է վերծանել խոսքերի բոլոր դժվարընթեռնելի տեղերը և դրանում ուղղել 1931-ի տպագրության սխալները:

Ժողովածուի քննադրում, ինչպես ասված է, կամ առանձին հնչյունների, մոտիվների կամ ամբողջական մեղեդիների *տարբերակումներ:* Այն դեպքում, երբ դրանք մի երկու տեղ են և զանազանությունն անմշան է, գրել ենք համապատասխան տակտի նույն գծի վրա կամ նրանից վեր՝ առանձին գծի վրա: Երբ տարբերակումը ծավալում է, նպատակահարմար ենք համարել ամբողջ երգը գրել երկրորդ անգամ, ինչպես հաճախ հեղինակն է արել: Մրա հետ կապված է երգերի համարակալումը, որի մասին ասվեց վերը: Եթե որևէ երգի տարբերակներ կան ներկա հատորում կամ Կոմիտասի ազգազրական-երաժշտական ժառանգության այլ հատորներում (ներառյալ հաջորդ հատորները), որպես կանոն դրանք, զանազանությամբ հակիրճ նկարագրությամբ համընդ, նշված են ծանոթագրություններում:

Քանալու նշանները դրված են ողջ հրատարակության համար ընդունված կանոններով (տե՛ս Երկերի փոփոխվածուի 9-րդ հատորի նախաբանը):

Տեմպային ցուցիչներ այստեղ չենք հավելել, այլ խիստ անհրաժեշտ դեպքերում, միայն ծանոթագրություններում, զետեղել ենք առանձին դիտողություններ:՝ Խոսքը գլխավորապես այն երգերի մասին է, որոնց մեղեդիները պարտադիր կատարվում են ազատ

* Այնուամենայնիվ, մենք նպատակահարմար համարեցինք հավելել ուղիղ փակագծերում տեմպային ցուցիչները: Դրանով պահպանվում է այն սկզբունքը, որը իր իսկ՝ Ռ.Աբելյանի կողմից, կիրառվել է նախորդ հատորներում: Ոչ պակաս նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ տեմպային նշումներն օգտվում են ընթերցողին ավելի առաջ պատկերացնել երգի բնույթը, կատարման կերպը: Դա հատկապես վերաբերում է օտարազգի՝ հայ ժողովրդական երաժշտությանն անծանոթ ընթերցողներին: Տեմպային ցուցիչները հավելել է Գ.Գյոյալյանը (Արվեստի ինստիտուտի կողմից):

յարժուկ ու ռիթմով, rubato:

Տակտաբաժամունդը քնն քննագրի հիմնական մասում նշված է, քայց խայտարեղես պատկեր ունի, ձգտել ենք հասնել հմարավոր միատեսակության: Այն դեպքերում (երգերի մեծամասնության մեջ), երբ սովորական ուղղաձիգ գծերով կամ որևէ այլ, պայմանական եղանակով տակտերը նշված են, քայց չկա չափացույց՝ դա ևս հավելել ենք: Մի շարք առավելապես պարզ, «որևէ առարկություն չվերցնող» դեպքերում, երբ տակտագծեր չկան, չափացույցը գրված է կամ գրված չէ, քայց գրությունից (տևողությունների խմբավորումից) հեղինակի տակտաբաժամունդ պարզ երևում է, գրաֆիկորեն մենք իրականացրել ենք՝ չափացույցը դնելով ուղիղ փակագծերում, որպեսզի այս ռեպերը տարբերվեն մախողներից:

302 տետրակից հեղինակը հետագայում մի ամբողջ շարք երգեր մեջբերել է իր «Հայ գեղջուկ երաժշտություն» հոդվածում («Անբրբյուր մուզիկա») հանդես, Փ., 1907, էջ 472-490): Այստեղ դրանց տակտավորումը միատեսակ է՝ երկար և կարճ տրոհակներով և առանց չափացույցի, և դա, մեր պատկերացմամբ, մետրի գրանցման Կոմիտասի ընտանի վերջնական եղանակն է (տե՛ս այս մասին ԵԺԳ նախաբանը): Այդ երգերից մեկ քանիսում (p.2 և Հառիճի գրառումները) մնան գրությունը պահպանել ենք:

Այն մեղեդիները, որ կարող են հարուցել մետրական քննուզ և չնչին չափով միմյանցից զանազանվող մեկնություններ և քննադում տակտագծեր ու չափի նշում չունեն կամ քերի են գրված, թողել ենք մույլ վիճակում, սոսկ ծանոթագրություններում անորադառնալով դրանց մետրի հարցին: Ազատ կամ խիստ փոփոխական չափով ընթացող մեղեդիներում հեղինակը սկզբունքորեն տակտագծեր չի կիրառել: Այդպիսի մեղեդիները մենք ևս թողել ենք առանց չափավորման, ամիլրաժեշտության դեպքում կիրառելով տաղաչափական միավորները միմյանցից զատող կոմիտասյան կարճ տրոհակներ:

302 տետրի սկզբում մի շարք երգեր հեղինակի ձեռքով թեք *գծերով խազած են*: Այն երգերն են, որ Կոմիտասն իր մի քանի ժողովածուներից քաղված այլ մուշնների հետ ի մի է բերել ուսումնասիրելու մպատակով ստեղծված 325 հավաքածուում: Դրանք են p.1-4, 6, 7, 13-19, 22-27, 32-36: Այստեղ այդ երգերը թողնված են իրենց տեղերում, քանի որ «Ազգագրական ժողովածու» իր գիտական և պատմական նշանակությունը որպես մի ամբողջություն է պահպանում:

Ինչպես «Այնա երգեր» ժողովածու (ԵԺԳ), այս «Ազգագրական ժողովածուի» 1931 թվականի տպագրությունը ևս հայ երաժիշտների մի զգալի մասին ծանոթ է ամենայն մանրամասնությամբ: Որպեսզի այդ տպագրությունից *մերկա հրատարակության տարբերությունները* (որոնք քննադիլը ճշգրիտ ներկայացնելու արդյունք են) ըմբերցողի մեջ տարակուսանք չառաջացնեն, հարկադրված ենք եղել ծանոթագրություններում նշել նախկին հրատարակության մեջ խոսքերում և նուսաներում տեղ գտած քոլոր անճշտությունները: Ծանոթագրություններում տեղ են գտել մաս խմբագրի առանձին, գլխավորապես երգի ժանրը կամ կոմպոզիցիոն ինչ-ինչ առանձնահատկությունները պարզաբանող վերլուծական բնույթի դիտողություններ. որպես կանոն, նշված են մաս Կոմիտասի այն ստեղծագործությունները, որոնց համար հիմք են ծառայել «Ազգագրական ժողովածուում» գետեղված ժողովրդական երգերը:

PREFACE

Collection Six, entitled "Ethnographic", occupies a central place in the musical-ethnographic heritage of Komitas. Begun in 1900, it coincides with the so-called "genre" collection in time. However, if compiling the genre collection was an intention somewhat unusual and "extraordinary", Collection Six is orderly and drafted. Komitas included therein all the records made during new expeditions, though there were also exceptions: the songs he intended to include in the genre collection (e.g. epic and ritual songs which are almost absent or appear by chance in Collection Six).

Most of the songs in Collection Six are already familiar to our musical public at large, as they were published in 1931 under the name of "Ethnographic Collection", edited by Spiridon Melikian^{*}.

The history of this publication is interesting. In 1904, Spiridon Melikian, a pupil of Komitas, had to leave for Germany to continue his musical education. "Komitas, as my teacher and supervisor," wrote S. Melikian, "being worried that I had not submitted to the German influence gave me the whole collection of songs to copy and take with me as an inexhaustible source of Armenian themes". Owing to this chance event, the collection survived and was then published in 1931.

Much has been written about the "Ethnographic Collection" and the role of S. Melikian, its first editor. They have been highly appreciated for their true worth. Indeed, the scientific and artistic significance of the collection is indisputable: the brightness and artistic peculiarity of folk melodies, the purity and genuineness of their national style, a rather wide genre embracement, classic clarity of their primordial modal and metre-rhythmic organization coming from the depths of centuries, the richness and diversity of versions. All this imparts special value to the "Ethnographic Collection" which is perceived as a peculiar anthology of Armenian peasant songs.

Many of the songs in the "Ethnographic Collection" served as a basis for Komitas himself to create remarkable chorus and solo pieces. Many Armenian (and not only Armenian) composers made use of the melodies of this collection in their chamber, symphonic and opera works. At the same time the collection contains a wealth of material for scholarly studies extensively used by Komitas and subsequent generations of researchers. Thus, published in 1931, the "Ethnographic Collection", as it was, played a most significant role in the development of Armenian music and musicology.

For many long years the original manuscript of the "Ethnographic Collection" was considered despairingly lost. It was discovered only in the 1950s, when Komitas' Parisian archives were received in Yerevan. When publishing the collection, S. Melikian wrote: "I copied these songs from a thick, bound notebook. The present collection of 255 songs, written down in Armenian notation, occupied hardly one-tenth of it. Later still hundreds of other new songs were probably included in this notebook, but it can be found nowhere, according to Komitas' friends in Paris"^{**}.

* Komitas. Folk Songs. Ethnographic Collection. Transcription from Armenian notation into the European, preface and commentaries by Spiridon Melikian. Moscow-Yerevan. Musical section of the USSR Publishing House of Armenia, 1931.

** From the Preface to the "Ethnographic Collection", p. X.

The discovered manuscript (kept in Komitas archives, under the number 302) happened to be that same large notebook, S. Melikian had written about. His information that the 255 songs he had copied comprised one-tenth of the notebook turned out to be incorrect. In reality they comprise half of the notebook. As Melikian supposed, the notebook was supplemented with new songs after 1904 (however, not by "hundreds" as he wrote in the Preface, but with a considerable number).

The last record made in this notebook is dated Autumn, 1905. As known, Komitas went to Europe in the Spring of 1906. In this period of time (from Autumn, 1905, to Spring, 1906) he worked intensively, systematizing the material collected, and undoubtedly went on recording new folk songs. Notebook No. 317, available in the archives, is in all probability a confirmation of this fact. The nature of the records of folk songs here is absolutely identical to those in the "Ethnographic Collection" (brevity of verbal texts, identical marking of versions, etc.), but a new numeration is taken up, starting with one, which enabled us to distinguish these records as Collection Seven. However, the interconnectedness between manuscripts 302 and 317 is discernible.

The extensive folk material, contained in manuscripts 302 and 317, generated a need to divide it into two volumes (Volume 11 - "Ethnographic Collection", Part One; Volume 12 - "Ethnographic Collection", Part Two). Each of these volumes contains supplements as well. The supplement to Volume 11 includes Komitas' records in the margins of the book of poetical texts entitled "Thousand and One Songs", published by expert in literature M. Abeghian and Komitas in 1903-1905 (kept in M. Abeghian's archives). It also includes the records of folk songs, made on separate sheets that belong to the period of creating the "Ethnographic Collection".

The present edition is based on original manuscripts of Komitas. This gave us an opportunity to supplement the collection with songs that, for some reason were left out of the 1931 edition. It also enabled us to make necessary corrections (especially in the 1931 edition many errors slipped in the lyrics of the songs). In the present volume double numeration has been used: the first figure points to the subsequent number of the song (this principle was likewise used in previous volumes), while the second figure in brackets preserves the numeration made by Komitas.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В музыкально — этнографическом наследии Комитаса Шестой сборник — “Этнографический” занимает центральное место. По временным рамкам (он начат с 1900 — го года) этот сборник совпадает с предыдущим, так называемым “жанровым”. Однако, если составление жанрового сборника для автора было чем — то необычным, в известной степени замыслом “внеочередным”, то Шестой сборник — сборник очередной, “рабочий”. В него Комитас включал все записи, сделанные им во время новых экспедиций. Правда, были и исключения. Этим исключением являлись те песни, которые он полагал включить в жанровый сборник (к примеру, песни эпические и обрядовые, — в Шестом они почти отсутствуют или носят “случайный” характер).

Большая часть песен Шестого сборника уже знакома нашей музыкальной общественности: под названием “Этнографического сборника” он был издан в 1931 году под редакцией Спиридона Меликяна.*

Интересна история этого издания. В 1904 году, будучи учеником Комитаса, Спиридон Меликян для продолжения музыкального образования должен был уехать в Германию. “Комитас, как учитель мой и руководитель, — вспоминал С.Меликян, — будучи весьма озбочен тем, чтобы я не поддался немецким влияниям, дал мне переписать и взять с собой весь сборник собранных им песен как неисчерпаемый источник армянских тем”. Благо — дая этой случайности сборник уцелел и затем уже в 1931 году был издан.

Об “Этнографическом сборнике” и роли его первого редактора С.Меликяна уже много написано. Они по достоинству оценены очень высоко. И действительно, научное и художественное значение сборника неоспоримо. Яркость и художественное своеобразие народных мелодий, чистота и естественность их национального стиля, довольно широкий жанровый охват, классическая ясность их исконной, из глубины веков идущей ладовой и метро — ритмической организации, богатство и разнообразие вариантов, — все это придает особую ценность “Этнографическому сборнику”, который воспринимается как своеобразная антология армянской крестьянской песни.

Многие песни из “Этнографического сборника” послужили основой для создания самим Комитасом его замечательных хоровых и сольных произведений. В своих камерных, симфонических и оперных произведениях к мелодиям сборника обращались и многие другие армянские (и не только армянские) композиторы. В то же время сборник содержит огромный материал для научных исследований и уже широко использовался не только Комитасом, но и последующими поколениями исследователей. Таким образом, уже в опубликованном в 1931 году виде “Этнографический сборник” сыграл

* Комитас. Народные песни. Этнографический сборник. Перевод с армянских нотных знаков на европейские, предисловие и примечания Спиридона Меликяна. Москва — Ереван. Муз. Сектор Госиздата ССР Армении, 1931 г.

важнейшую роль в развитии армянской музыки и музыкознания.

Долгие годы авторская рукопись "Этнографического сборника" считалась безнадежно утерянной. Она была обнаружена только в 1950-е годы, когда в Ереване был получен парижский архив Комитаса. В момент издания сборника С.Меликян отмечал: "Эти песни я списал из большой толстой переплетенной тетради, в которой настоящий сборник из 255 песен, записанных армянскими нотами, занимал едва ли 1/10 часть. В дальнейшем в эту тетрадь, вероятно, были внесены еще новые и новые сотни песен, но самой тетради, как заявляют парижские друзья Комитаса, нигде нет"

Обнаруженная рукопись (она хранится в архиве Комитаса под номером 302) и была той большой тетрадью, о которой писал С.Меликян. Его сведения о том, что переписанные им 255 песен занимали десятую часть тетради, оказались явно неточными. В действительности они занимают половину тетради. Как и предполагал Меликян, тетрадь после 1904 года пополнялась новыми песнями (правда, не "сотнями", как он писал в предисловии, но все же значительным числом).

Последняя запись в этой тетради помечена осенью 1905 года. Весной 1906 года Комитас, как известно, выехал в Европу. В этот промежуток времени (с осени 1905 г. до весны 1906 г.) он интенсивно работал над систематизацией собранного материала и, несомненно, продолжал записывать новые народные песни. Имеющаяся в архиве тетрадь под номером 317 является, по всей вероятности, подтверждением этого. Характер записей народных песен здесь совершенно идентичен записям "Этнографического сборника" (краткость словесных текстов, идентичное обозначение вариантов и т.д.), но нумерация принята новая и начинается с единицы, что позволило нам выделить эти записи в качестве Седьмого сборника. Тем не менее преемственная связь рукописей 302 и 317 очевидна.

Обширный фольклорный материал, содержащийся в рукописях 302 и 317, вызвал необходимость его распределения в двух томах (том 11-ый — "Этнографический сборник", Часть первая, том 12-ый — "Этнографический сборник", Часть вторая). Каждый из томов включает в себя и Приложения. Приложение к 11-му тому включает записи Комитаса на полях книги поэтических текстов "Тысяча и одна песнь", вышедшей под редакцией литературоведа М. Абегяна и Комитаса в 1903—1905 гг. (хранится в архиве М.Абегяна), а также записи народных песен, сделанные на отдельных разрозненных листах и относящиеся к периоду создания "Этнографического сборника".

Настоящее издание основывается на подлинных рукописях Комитаса. Это дало возможность не только дополнить сборник песнями, которые по тем или иным причинам не вошли в издание 1931 года, но и сделать необходимые исправления (в издании 1931 года особенно много ошибок вкралось в словесные тексты песен). В данном томе использована двойная нумерация: первая указывает на очередной порядковый номер песни (этот принцип использован и в предыдущих томах), во второй же — в круглых скобках — сохранена нумерация Комитаса.

* Из предисловия к "Этнографическому сборнику", с. X.

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

ԵՐԳԵՐ

«ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ»

ՄԱՍ Ա

1 (1). ԸՆԿԵՐՈՎ ԿԱՅՆԱԾ ԶՈՒՅԵՆ
(Կարմիր վարդ)

[Չափավոր. Moderato] *ՔՉ & ԱՉ ջարդվածք*

Ըն - կե - թով կայ - նած զու - յն,
կար - միր վարդ, կար - միր վարդ,
աղ - ցի, բա՛հ տուր եղ ջե - յնն մա - ռա,
հեյ մա - ռալ յար, ան - քախտ յար:

2 (2). ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ, ԳԱԼ ՉԵՄ ԿԱՐԱ

[Գնայուն. Andante cantabile] *ԱՉ & ԱՉ ջարդվածք*

Կայ - նել եմ գալ ջնն կա - ռա,
Աղ - վել եմ լալ ջնն կա - ռա, ոնց որ
դու գը - նա - ցել ես, յար ջան, ա - նու -
նըդ տալ ջնն կա - ռա:

3 (3). ՉՈՒՆ ԳՆԵՄ ԹԱՎԵՆ, ԽԱՇԵՄ

[Չափավոր. Moderato]

ՐԶ և ԴԿ ցայտկամք

Չու՛ն դը - նե՛մ թա - վե՛ն, խա - շե՛մ,
 ու - նե՛մ սուս - նի - թո՛ւ ա - շե՛մ:
 Բո - թիկ՝ մի՛ ջե - լե, փու՛շ է,
 սի - րու - նիկ, պապո՛ւ ա - նու՛շ է:

4 (4). ՀՈՅ, ՅՈՐ

[Հուզված. Commosso] ՐԶ

Հոյ, յայ՛ր, հոյ, յայ՛ր,
 ա - զի՛զ յայ՛ր ջան, որո՛ւ ող - բաց,
 ոտ - նե՛ ըզս ջեր - սուն՝ զ՛զ - նաց:
 ոտ - նե՛ - ըզս ոտ - նե՛ - ըզս
 ոտ - նե՛ - ըզս ջեր - սուն՝ զ՛զ - նաց:

5 (5). ՀՈՐՈՐԱ, ՍԱԼԱԹ

[Միջակ. Allegro non troppo] 94

Եր - թո - թա՛, Սա - լաթ, շո - թո - թա՛,
 Ըս - վակն Ար - շա - կին կո - թո - թա:
 Ար - շակն Ե - լակ ծո - վը զը - նաց,
 խեղճ Աս - լա - քին ցա - վեր ճը - նաց,
 խա-բար տա - ղեք խեղճ թա - մա - մին
 Ար - ղե - ի տունն ա - վեր ճը - նաց:
 Եր - թո - թա՛, Աս - լաթ, շո - թա - թա՛,
 Ըս - վակն Ար - շա - կին կո - թո - թա:

6 (6). ԼԵՋՈՒՍ ԾԻ ԽՈՍՏՈՒՄ

[Հուզախոտով. Agitato] 95 & 100 ոտով/անոթ

Լե - զուս շի խո սա - տում, լավ եմ,
 Ա - լա - զազ ըի ըի զուլ - խի,
 հո յա - ղո, ես պաղ քու ճե - սից
 հո յա - ղո, բն, հո յա - ղո,
 զու - լալ, հո յա - ղո:

7 (7). ՀՈՎ, ՀՈՎ, ՀՈՎՆ ԸՆԿԱՎ

[Ծանր-Չափավոր. Lento] ԳՉ բարձրաձայն

Գով, հով, հովն ըն - կավ,
 բռն - տակ մա - թավ ծովն ըն - կավ:

8 (8). ԾԻՐԱՆԻ ԾԱՌ, ԲԱՐ ՄԻ ՏԱ

[Ծորում. Lento. Con affetto]

Ծի - րա - նի ծառ, բար մի՛ տա, վա, ճղ - նե -
 լող ի - բար մի՛ տա, վա,
 ես քա - նի քա - ղին ման գամ
 քա - վե - ղա ի - բար
 մի՛ տա:

9 (9). ՀԱ ՏՎԵՔ, ՀԵՏ ՏՎԵՔ

[Հանդարտ]
[Tranquillo]

Հա՛ տղ - վագ, հետ տղ - վագ, սա -
 գը - նա էլ հետ հետ չն - գա, ես
 րնր հովն ըն - կալ, սըն - տիս խըն
 տար վան տա - ընդ, ա՛ր դուր ան

դու՛մ ծովն ըն - կալ;
 վը - զովն ըն - կալ;

10 (10). ՀՈՎ, ՀՈՎ, ՀՈՎԵՆ ԸՆԿԱՎ

[Հանդարտ. Tranquillo]

Հով, հով, հովն ըն - կալ

Հախապես ձրե՛ք է՛

սըն - տիս խըն - դու՛մ ծովն ըն - կալ:

11(11). ԷՍ ՕՐ ՌԻՐԱԹ Ի

[Չափազոր. Allegretto]

Էս օր ուր - քաթ ի, պաս ի
 դե հե զըն - զե, զըն - զե, դե հե, բան:

12 (12ա). ԶԵԼԵ, ԶԵԼԵ, ԶԵԼԶՈՎ ԱՂՋԻԿ

[Առույգ. Andante amabile] Օջախամ

Ձե - լե, զե - լե, զել - զով աղ - զիկ
 քան քու մե - լը իսկ - զով աղ - զիկ:

13 (12բ). ԶԵԼԵ, ԶԵԼԵ, ԶԵԼԶՈՎ ԱՂՋԻԿ

[Առույգ. Andante amabile] Կողք

Ձե - լե, զե - լե, զել - զով աղ - զիկ
 քան քու մե - լը իսկ - զով աղ - զիկ:

14 (13). ՉԻՆԱՐ ԵՍ, ԿԵՌԱՆԱԼ ՄԻ

[Չափազոր. Andante sostenuto]

Չի - նար ես, կե - նա - նալ մի,
 Մեր սը - նեն հե - նա - նալ մի,
 յա՛ր, յա՛ր, Յար, ճա-ճալ, ճա՛ր, ճա՛ր,
 յա՛ր, յա՛ր, յա՛ր
 ճա՛ր: ճա, ճա՛ր, ճա՛ր, ճա՛ր, ճա՛ր:

15 (14). ԵՆԵՔ, ԱՂՔԵՐ՝

[Չափավոր. Moderato]

ե - լեք, աղ - քեր, ե - լեք քո - չե - րը բառ - նանց:

16 (15). ԾԱՌԻՑ ՏԱԿԻՆ, ԿԱՐ ԿԱՆԵՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

Ծա - ռի տա - կին կար կա - նեմ,
սի - բաժ յա - ռին քար կա - նեմ:

17 (16). ԱՄՊԵՆ Ա՛ ԶՈՒՆ ՉԻ ԳԱՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Ան - ախլ ա՛ ծուճ չի գա - լի,
ճոթ - նել ա՛ տուճ չի գա - լի,
Ըո - դեր քան, դու շո - րո - բա,
Ըո - դեր քան,
դուն օ - բո - բա, Ըո - դեր քան,
ամ - սի տա - կին ծուճ կե - րե - վա, Ըո - դեր քան:

18 (17). ԳԱՐՈՒՆ Ա, ՉԻՆ Ա ԱՐԵՆ

[Չափավոր-Միջակ. Sostenuato]

Գա - ռուն ա ծին ա ա - ռել,
 վա՛, լե՛, լե՛, վա՛, լե՛, լե՛, վա՛, լե՛, լե՛, լե՛, լե՛:

19 (18ա). ՄԻՐՈՒՆ ՋԱՆ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

Մի - ռուն ջան, մի - ռուն ջան, մի - ռուն ջան,
 սիր - տող մի՛ թա - նա, նը - շա - նած զին -
 վոր եմ, ես չեմ դի - մա - նա:

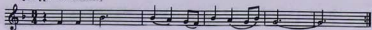
20 (18բ). ՄԻՐՈՒՆ ՋԱՆ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

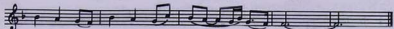
Մի - ռուն ջան, մի - ռուն ջան, մի - ռուն ջան,
 սիր - տող մի՛ թա - նա, նը - շա - նած զին -
 վոր եմ, ես չեմ դի - մա - նա:

21 (19). ԿԱՊՈՒՏ ԶՈՒՈՒԿ ԼԵՄԵԼ ԵՄ

[Հուզված. Comosso]

Կապուտ քու - սակ հե - ծել ես, յար,
 Ա - լա - զին ժո - տե - ցել հմ, յար:

Այս, քա՛ն Ա - լազ, վախ, ել - ծա՛ն Ա - լազ:

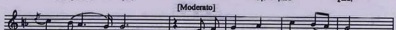
22 (20). ՈՏԻՏ ԱՐԱ, ԾԻՐԱՆ ՋԱՆ

[Lento. Tempo rubato]

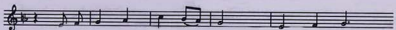
Մամուկին 1905 թ.

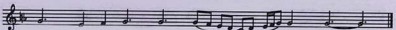
Ո-տիտ ա - լա, Ծի - լան քան,

ժան ա - լի: Քա-չա - նը դար - ժան ա - լա,

հաս-կե - լը դար - ժան ա - լա, պե - թ. հոմ,

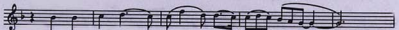
պեթ. պե - թ. հոմ, պեթ. պեթ - թ քան:

23 (21). ԱՐՈՐԸ ԱՄԱՑ ՏԱՏԻԱԿ ՀԱՎԶՈՒՆ

[Գնայուն. Andante sostenuto]

Ա - թրոն ա - սաց տառտ - լակ հալ - քում
 ին - չո՛ւ կու - լաս կուց - կուց ա - թում,

վայ լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե,

վայ լո, լո, լո, լո, լո, լո, լո:

Լրացուցիչ սորվարդումներ

Չը-նաց ա - շուն, Ե - կավ գա - ղուն,
 աղ - բրանց ա - ղուն մեջ քա - ղի - ղուն,
 դի - դին սո - սուն վեր սա - ղի - ղուն...

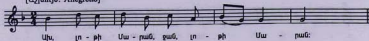
24 (22). ՅԱՐ, ԱՐԻ, ՅԱՐ

[Թեթևալից. Andante Amorevole]

Յար, ա - ղի, յար, ա - ղի, յար, ա - ղի, յար,
 մութն ըն - կավ, սուն ա - ղի, ա՛ն ան - սիրտ յար,
 ան - ջի - գար յար,
 Աս - ղի - ղը ման Եմ Ե - կի,
 դաշ - տե ղը քան Եմ Ե - կի,
 կան - շում Եմ, կան - շում Եմ, յար, ա - ղի, յար,
 [մութն ըն - կավ, սուն ա - ղի, ա՛ն ան - սիրտ յար,
 [ան - ջի - գար յար]

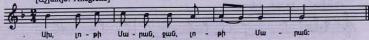
25 (23ա). ԱՆ, ԼՈՅԻ ՄԱՐԱՆ

[Աշխույժ. Allegretto]

26 (23բ). ԱՆ, ԼՈՅԻ ՄԱՐԱՆ

[Աշխույժ. Allegretto]

27 (24). ԻՄ ՀԵՐԸ ԶԵՁ ԱՂՁԻԿ ԾԻ ՏԱ

[Աշխույժ. Allegretto]

28 (25). ԱՍ ՌԻ ԱԼՎԱՆ ԵՄ ԱՌԵԼ

[Փոփոխալից. Allegretto. Amorevole]

Ալ ու ալ - վան նա ա - նել, կար - միր լա - լա
զըլ - խիդ մա - տաղ, ինձ ա - սա, քո քի - ճեշն ո՛վ

ես է դա - նել, կար - միր լա - լա նա - նել
կա - ռել, քո քի - ճեշն ո՛վ է կա - ռել:

Աղ - քեր ջան, քե դուր - քան, դու նա,

դու մեր գլու - ման:

29 (26). ՓԱՓՈՒՐԻ ՋԱՆ

[Միջակ, Allegro ma non troppo]

Մարցարայատ

Փա - փու - րի, ջան, մը - տա քիչ - քի - լի քա - ղը,
փա - փու - րի, ջան, եր - գե - ցի ա - նուշ տա - ղը:

30 (27). ԷՄ ՕՐ ՈՒՐԱԹ ՊԻՏԵՐ

[Ծափալուր, Andante doloroso]

էւ օր ուր - քաթ պի - տեր,
եզ - վան կի - ռա - կի, օյ, օյ, օյ, օյ,
յա - ղոս դոթ - նով ան - ցակ,
զը - նաց կը - ռա - կի:

31 (28). ՀՈՒ ԱՐԱ ԵԶՈ

[Մռայնում, Energico. Tempo rubato]

Հայոց ժող [Հարավագյուղ]
Ջեշիքբեդ

[Andante] [Allegro]
Դո՛ւ ա - ռա, ե - զո, ջան, այս - քեր ջան, եո՛ւ,
քո՛ւ ա - ռա, ե - զո, ջան այս - քեր,
դե սի-րուն, ե՛ր, ե՛ր, ե՛ր, ե՛ր, դե ժա-դիկ, ե՛ր, ե՛ր, ե՛ր,
դե ծի-րան, ե՛ր, ե՛ր, ե՛ր, ե՛ր, եո՛ւ:

32 (29). ՄԱՐԱԼ ԳՈՍԵՇ

[Աշխույժ. Moderato con moto. Tempo rubato] [Վայոց ձոր]

[Մա - րալ գո-ձեշ, նազ կա - նե, դե ել. ել,
 դե ել. ել, դե ել. ել, պո - չո սո-տո-տե բոզ կա - նե,
 դե ել. ել, դե ել. ել,] հո':

33 (30). ԶԻԳ ՏՈՒ, ԶԱՐԻ

[Աշխույժ. Vivace] [Վարանդա]

Զիգ տու, ջա - շի, այ ե - զո. ա - թա
 հո', հո', ա) [ու-ձոր
 ձա - շի, այ ե - զո, ա - թա հո',
 ա - թա հո', ա - թա հո':

34 (31). ՀՈՌՈՒԼՈ, ԼՈ, ԼՈ

[Եռամիտն, ազատ անքրդվ. Energico, tempo rubato]

Չո - ու-լո, լո, լո, լո, լո, ա' - բի, ա' - բի, քե ճա -
 տառ, հո ե - զը քան, հո - ու - վել
 հո, հո - ու - վել հո'.

35 (32). ՄԵՐ ՏՈՒՆ ՉԵՐ ՏՈՒՆ

[Բերկրափոց. Con allegrezza]

Մեր տուն ձեր տուն մո - տիկ, մո - տիկ,
 տես-նենք որ յարմ է խո - բո - տիկ, տիկ:
 1. 2.

36 (33ա). ՅԱՄԱՆ ԱՄԻ

[Չափավոր. Larghetto]

Յա - ման ա - մի, յա - ման
 ես ե'րբ ա - բի ճա - ման լին
 ա - մի, յուրոյ ու յու - վել
 դա - վի, մա - լը քե - զի,
 քա - մին տա - նի
 փո - ղը ին - ձի

37 (33բ). ՅԱՄԱՆ ԱՄԻ

[Չափավոր. Largetto]

[Յա - ման ա - մի, յա - ման ա - մի,
 յուրոյ ու յու - վեղ քա - մին
 տա - մի:]

38 (33գ). ՅԱՄԱՆ ԱՄԻ

[Չափավոր. Largetto]

[Յա - ման ա - մի, յա - ման ա - մի,
 յուրոյ ու յու - վեղ քա - մին տա - մի:]

39 (34). ՅԱՅԼԻ ԾԱՂԻԿ ԳՅՈՒՆԻ ՋԱՆ

[Թերթալց. Con allegrezza]

Յայ - լի ծա - ղիկ գյու - լի ջան,
 յայ - լի ծա - ղիկ գյու - լի ջան:

40 (35). ԱՂՋԻ, ՀԱՐՄՆԱՌՉ ԵՎԱՎ

[Աշխույժ. Moderato con moto.]

Աղ - ջի, հարս - նառի ե - կավ
 վե - ղիմ կա - լե - լին,
 քե - զի խի - նա քե - ղեց
 բըղ - ղի ծա - լե - լին:

41 (36). ԷՄ ՅԱՆԸ ՈՒՂՔԻ

[Աշխույժ. Vivace]

ԷՄ յա - նը ուլ - ջի, ԷՄ յա - նը ուլ - ջի,
 քաղ - քը - ցուն կառ - նեմ, հա - զի - նը չուլ - ջի:

42 (37). ՀՈՎ, ՀՈՎ, ՀՈՎՆ ԸՆԿԱՎ

[Հանդարտ. Tranquillo]

ԴոՎ, հոՎ, հոՎն ըն - կավ,
 քուի - սակ շա - ճամ ծոՎն ըն - կավ:

43 (38). ԿԱՐՄԻՐ ԶԱՐԸ ՏԱՆԱԾ Ա

[Աշխույժ. Vivace]

Կար - միր քա - ռը տա - շած ա,
քո - յը մի - քին քա - շած ա:

44 (39ա). ՍԱՐԵՐԵՆ ԳԱՐՈՒՆ ԿՈՒԳԱ

[Դանդաղ, լայնաշունչ. Arioso]

Աս - թե - թեն գա - թուն կու - գա,
ա՛ն սըր - տես ա - թուն կու - գա,
կա - թուտ - ցել եմ յո՛ւ յա - թը,
ո՛վ զի - տե, երբ տուն կու - գա:

45 (39բ). ՍԱՐԵՐԵՆ ԳԱՐՈՒՆ ԿՈՒԳԱ

[Դանդաղ, լայնաշունչ. Arioso]

Աս - թե - թեն գա - թուն կու - գա,
ա՛ն սըր - տես ա - թուն կու - գա,
կա - թուտ - ցել եմ յո՛ւ յա - թը,
ո՛վ զի - տե, երբ տուն կու - գա:

46 (40). ԱՐԱՁԸ ՀԵՇՏԱՅԵԼ Ա

[Շափաղոր. Moderato]

Ա - րա - զո հեշ - տա - ցել ա, ճամ -
րե - ջո կոշ - տա - ցել ա:

47 (41). ԿԱԼ ԵՄ ԳՑԵԼ, ԿԱԼՍԵԼ ԵՄ

[Աշխարհ. Allegretto]

Կալ եմ գո - ցել կալ - սել եմ,
յար ա - ճան, ա - ճան, ալ ա - ջոր - շում յար - սել եմ:

48 (42). ԱՐՏԵՐԸ ՎԱՐԱՇ ՏԵՍԱ

[Շափաղոր. Moderato]

Ար - տե - րո վա - րած տե - սա, վա - րած տե - սա,
հեր - կե - րո շա - րած տե - սա, շա - րած տե - սա,
տ - լե չոլ ապ - րիս, իս - կի ջո - հեր - վիս

49 (43). ԱՂՁԻ, ԻՆՉ ՎԱՌԵՑ ՄԵՐԿ՝

[Թերկրալից. Lirico]

Աղ - ջի, հճճ վա - սեց սե - րո,
վա՛), լե՛, լե՛, լե՛, լե՛, լե՛, լե՛, լե՛

50 (44). ԳԱՅԻ ԱՐՏԵՐ՝ ԲՈՆԻ ԼՈՐ

[Աշխույժ. Allegro ma non troppo]

[Օղակամ]

Գա-ցի ար - տեր՝ բո - նի Լոր,
 աղ - ցիկ տե - սա յայ - լի ձոր, Եղ-ձան էր կար -
 միր խըն - ձոր, լո - թիկ, լո - թիկ, լո - թիկ, լո - թիկ:
 Եղ-ձան էր կար - միր խըն - ձոր, լո - թիկ, բար - խըն լո -
 թիկ, յալ ին լո - թիկ, մա - լեմ լո - թիկ, կա - թեմ:

51 (45). ԴԻ ՖԼԵ ՖԻԿՈ

[Արագ. Vivo]

Օղակամ

Դե ֆլե - լե ֆի - կո, ֆի - կո, ֆի - կո:
 Տա - դա - ցիս դու - ռը տա - շած:

52 (46). ԱՄՊԵԼ Ա՛ ԹՈՐ ՉԻ ԳԱԼԻՍ

[Օտովալոր. Sostenuto]

Ամ - ախլ ա՛ թոն չի գա - լիս,
 յար Գայ, Գայ, մոթ - նել ա՛ տուն
 չի գա - լիս, յար Գայ, Գայ:

53 (47). ԱՐԱՐԱՆԸ ԶԱՐՈՏ Ա

[Չափալոր-Միջակ. Allegretto grazioso]

Ա - քա - րա - նը քա - ռոտ ա, քա - ռոտ,
 Քա - ռի տա - նը ա - ռոտ սի ա - ռոտ,

յար նայ, նայ նայ, նայ,
 յար նայ, նայ նայ, նայ:

Նախարար

Զար լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե,

լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

54 (48). ԾԱՂԵՎԱՆՔԱ ՉՈՐԵՆ ԵՄ

[Բերկրալից. Lirico]

Ծաղ - լե - վան - քա ծո - թնի եմ,

տայ նա, նա նա նա, նա նա նա:

55 (49). ԱՂՎԵՄ ԳՆԱՅ ՄՏԱՎ ՋԱՂԱՅ

[Աշխույժ. Giocoso]

Աղ - վես զը - նաց մը - տալ քա - դաց,

թա - թոր վե - ռուց մե թոլ խա - դաց:

Քա - դա՛յ աղ - վես, պա - ռոն աղ - վես,

աշ - խաթի - թի մեջ մո - կա քո պես:

56 (50). ՈՒՆ ԿԵՐԵՎԱ, ՁՈՒՆ ԿԵՐԵՎԱ

[Ծափափոր-Միջակ. Moderato grazioso]

Ուն կե - րե - վա, ձու՛ն կե - րե - վա,
 Ըո - ղեր ջան, թեր - ղի տա - կին
 ձու՛ն կե - րե - վա, Ըո - ղեր ջան:

57 (51). ԾԱՓԻԿ ԾԱՂԿԵՎԱՆԱ ԵՍ

[Ծափափոր. Larghetto]

Ծա - փիկ ծաղ - կե - վա - նա ես,
 յար, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ,
 նայ, նայ, նայ, նայ, նայ:

58 (52). ՋԱՂԱՑՄ ՄԱՆԻ, ՄԱՆԻ

[Ծափափոր-Միջակ. Andante con moto]

Ձա - ղա - ցես մա - ճի, մա - ճի,
 ա - նուշ քու - ճա կը - տա - ճի,
 գը - նա մե - թոյ գա - լիս է՛
 ի - գուդ աղ - մուկ լո - կա - ճի:
 խոսք ու գը - ռից էլ չա - ճի:

60 (54). ԽՈՐՈՍ ԷՐ, ԿՈՒՆՏ ԷՐ

[Արագ. Vivo]

խո - րոս էր, կո - ւնտ էր,
 յայ - լի սոց - դին խո - րոս էր,
 յայ - լի սոց - դին խո - րոս էր,
 յայ - լի սոց - դին խո - րոս էր

61 (55). ԱՄՊԵԼ Ա ԱՄՊԻ ՏԱԿԻՆ

[Օստիատոր. Andante, candidamente]

Ամ - պել ա, ամ - պել ա ամ - պի տա -
 կին, վայ լի, լի, լի

ծուճ - կրո ծըճ - կա - նըս տա - կին,
լն լն, լն, լն:

62 (56). ԵՍ ԶԵՁ ՏԵՍԱ

[Ծափափոր. Andante amoroso]

ես քեզ տե - սա, սիր - տըս ե - լավ ցիր ու ցան:
ես քեզ տե - սա, սիր - տըս ե - լավ ցիր ու ցան:
Յար, ա - թի, յար, ա - թի, ախ, ա - թի, ա - թի,
վախ, ա - թի, ա - թի, ես քեզ ի՞նչ ա - թի:

63 (57). ՈՍԿԵ ՄԱՏՆԻԶ ՄԱՏՆԵՐԻՍ

[Ծափափոր. Andante. Comosso]

Ու - կե մատ - նիք մատ - նե - թիս, շող - քո ըն - կավ ե - թե - սիս,
առ - լոր, շու - տով մի կան - չի, ան - քուն կա - նես իմ յա - թի.

Միտ-տըս ար - նով և - ցրն - ցիր, և - րա - կով խո - րո - վն - ցիր,
 ալ - քող դրա գա, այ ար - լոր, ինչ շուտ ձե - նըդ գը - ցն - ցիր,
 ալ - քող դրա գա, այ ար - լոր, ինչ շուտ ձե - նըդ գը - ցն - ցիր:

64 (58). ՄԵԿ ՕՐ ՄԵՆԷ ԺՈՂՎԱՆԷ ԳՆԱՅԻՆԷ

[Միջակ-Չափալոր. Moderato]

Մեկ օր մենք ժող - վանք գա-ցինք ո - թո - շած տեղ
 ու - րա - խու - քյան, տո՛ւ, լա - ո:

65 (59). ՆԱՅ-ՆԱՅ, ՓԱՓՈՈՒԻ

[Մրագ. Vivo]

Նա - նայ, նա - նայ, փա - փո - ոի,
 գյու - լում նա - նայ, փա - փո - օի:

66 (60). ԵՄ ԵՒԱ ԳՆԱՅԻ

[Չափալոր. Andante affabile]

Lento

Ես ե - լա գը - նա - ցի սա-րն - ըր սըմ - ձի,
 դու ե - լար գը - նա - ցիր քա - դա - քը տան - ձի:

Յար, յար, յար, յա - ըր ջան, յար, յար, յար, յա - ըր ջան,
 յար, յար, յա - ըր ջան: Զէ՛, սի - ըն - լիս,
 չէ՛, գո - վն - լիս, չէ՛, սատ - վն - լիս, չէ՛, չէ՛:

67 (61ա). ՈՒՌԻ ԵՍ, ԿՈՐԱՆԱԼ ՄԻ

[Գնայուն, տխրագին. Andante dolente]

Ռն - սի ես, կո - ռա - նալ մի՛,
 սի - ընլ ես, մո - սա - նալ մի՛,
 յար, վա՛) լն, լն, լն,
 յար, ա՛յս, մն - ըս ջան,
 ես ես սի - ընլ եմ
 լն, լն, լն, լն, յար լն, լն, լն, լն,
 ես ըս - ըրիք եմ, ես վա - ջան ջու, միմ,
 ես էլ կատ - միմ իմ սի - ըսած յա - ըրին:

68 (61բ). ՈՒՌԻ ԵՍ, ԿՈՐԱՆԱԼ ՄԻ

[Գնայուն, տխրագին. Andante dolente]

Ռն - սի ես կո - ռա - նալ
 մի՛, յա՛ր] ա՛յս, մն - ըս ջան,
 ես դա - ըրիք եմ, վա - յուն եմ մեռ - միմ:

69 (62). ՈՐԴԻՆ ԱՄԱՏ՝ ՄՆԱՍ ԲԱՐՅԱԿ

[Չափավոր. Andante.]

Որ - դին ա - սաց՝ մը - նաս բար - յալ, ին՝ մայ - բիկ,
 ես կի - բել եմ ծղ - ծիղ կա - բը ա - նու - շիկ:

70 (63). ՀՈՎ ԱՅՎԱՐԻՆ ԶՆԵԼ Ա

[Աշխույժ. Vivace]

Դով այ - վա - նին քը - նել ա, յա - ման յար,
 Վար - դա - ջուր կա - թաց վը - բան յա - ման յար,
 անպ - հո - վա - նին քը - նել ա, յա - ման յար:
 ի - մա - ցալ թե քըրտ - նել ա՛ յա - ման յար:

71 (64). ՄԱՐԵՐԻ ՄԻՆՉՆ ԻՆՉ Ա

[Միջակ. Allegro ma non troppo]

Աս - րե - թի սին - ծըն ի՛նչ ա, յար լե,
 լե, լե, լե, լե, լե, լե:

72 (65). ՄԵՐԸ ԻՆՉ Ա

[Չափավոր-Միջակ. Allegretto grazioso]

Աս - բը ի՛նչ ա, սալ - դեմ ի՛նչ ա, Լի - գյար ցան,
 քեզ սի - բել եմ՝ քեզ էլ կտո - նեմ, Լի - գյար ցան, ցան:

73 (66). ԿԱԶԱՎՆ Ա ԿԱՅՆԵԼ ՔԱՐԻՆ

[Բերկրափոց. Lirico]

Կա - քավն ա կայ - նել քա - ղին, նայ,
 նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ:

74 (67). ՕՅ ՅԱՐ, ԾԱՂԻԿ ԾԱՂԿԵՎԱՆԱ ԵՍ

[Չափավոր, Andante doloroso]

Օ՛յ յար, ծա - ղիկ ծաղ - կե - վա - նա ես:

75 (68). ԹԱՄԱՆՆ ԵԿԱՎ

[Չափավոր. Andante con dolore]

Թա - լանն ե - կավ, քալ - նեց տա - ղավ իմ մա - լը,
 քա - ֆուրն ե - կավ, զար - կեց տա - ղավ իմ մա - լը:

76 (69). ԳԱՇԱՆԿ ԷՐ: ԱՐԱՋԻ ԽՈՐ ԱԳԵՔՐ

[Միջակ-Չափավոր. Moderato]

Գա-շանգ էր: Ա - ղա - զի խոր ա - ղե - քը,
 Կող - քա տո - լազ զյա - ղե - քը
 նցս - տել են այ - զի - նե - լը,
 ա - տում են լավ դայ - ղե - քը:

77 (70). ԿԵՅՅԵՆ՝ ՀԱՅՈՑ ՀԱՎԱՏԸ

[Մտանդում. Energico.]

Կեց - ցե՛ հա - յոց հա - վա - տը...

78 (71). ՍԱՐ, ՍԱՐ, ՍԱՐԻ ԱՂՋԻԿ

[Չափավոր-Միջակ. Moderato grazioso]

Սար, սար, սա - թի աղ - ջիկ, զա - լը՞ նա, ծա - զե - թող սը - դա - լում նա:

79 (72). ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ, ԶՈ ՎԱՆՔԸ

[Հանդարտ. Tranquillo]

Սուրբ Կա - ռա - ածու, ջո վան - ջը.
 վա՛) և, և, և, և, և, վա՛) և, և, և, և, և,
 վա՛), սի - ռե - լի բան:

80 (73). ՉՈՒԹԻ ՀՈՌՈՎԵԼ

81 (74ա). ՀՈՒ, ՀՈՒ ԵՒ, ՀՈՒ ԵՒ

Մայրի հոռովել

[Մտանդոն, ազատ ասքրգով. *Energico, tempo rubato*]

Ղազար

Դո՛, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ,
 հո՛ւ, ջան, հո՛ւ, ջան, հո՛ւ:
 Դե թո՛ւ ա - թա, գո - մեջ ջան, հո՛ւ ա - թա, սփ - րում ջան,
 հո՛ւ ա - թա, աղ - քեր ջան, հո՛ւ,
 հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ, ջան, հո՛ւ, ջան, հո՛ւ:

82 (74բ). ՀՈՒ ԱՐԻ ԳՆԱՆՔ

Կարի, սայլի, խոքոճ կրկնու հոռովել

[Մտանդոն, ազատ չափով, *Energico, a tempo libero*]

Դո՛ւ ա - թա գո - մանք, աղ - քեր ջան, հո՛ւ ե՛ւ,
 հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ,
 թո՛ւ ա - թա գո - մանք, ա՛ր - քեր ջան,
 հո՛ւ ա - թա գո - մանք, ա՛ր - քեր ջան, հո՛ւ ե՛ւ,
 հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ, հո՛ւ ե՛ւ,

դի քու ա - նե - լով զը - նա, ա' Ե - զը ջան,

դի քու ա - նե - լով զը - նա, ա' Ե - զը ջան, հոլ Ել,

հոլ Ել, հոլ Ել, հո'.

83 (75ա). Օթնի ՏԱԿԵՆ ՋՈՒՐ ԳՆԱՅ

[Եռամղում. Allegro giocoso]

Օթ - խի տա - կեն ջուր զը - նաց,
հա - զար մա - նթ զուր զը - նաց.

օ, քա - լա զյա - լին,
օ, քա - լա զյա - լին:

84 (75բ). Օթնի ՏԱԿԵՆ ՋՈՒՐ ԳՆԱՅ

[Եռամղում. Allegro giocoso]

Օթ - խի տա - կեն ջուր զը - նաց,
հա - զար մա - նթ զուր զը - նաց.

հո քա, հո քա - լա զյա - լին, լա զյա - լին:

85 (76). Օթնի ՏԱԿԵՆ ՋՈՒՐ ԳՆԱՅ

[Եռամղում. Allegro giocoso]

Օթ - խի տա - կեն ջուր զը - նաց,
Կա - նալ ու կար - միր ծիտ Են,

օ, քա - լա զյա - լին,
օ, քա - լա զյա - լին,

հա - զար - ծա - նեթ - զուր - զը - նաց,
 ծնր - քա - ղին ծի - բան - կի - տե՛ծ,
 օ, քա - լա զյա - լին:
 օ, քա - լա զյա - լին:

86 (77). ԷՆԵԿՈ ՅԱՐՍ

[Միջակ. Allegro non troppo]

է - նե - կո յա - ըզս, սի - նե - կո յա - ըզս,
 ո՛րդ ես է - քա - լի. ֆայ - տոն - չի յա - ըզս:

87 (78). ԱՄԱՆ ՆԱԶԱՆԻ ՅԱՐՍ

[Աշխարհ. Allegretto grazioso]

Ա - ծան - նա - զա - նի յա - ըզս,
 տա - բան, տա - բան ի՛նչ յա - ըզս,
 զյու - լում տա - զա - նի յա - ըզս,
 ծա - ծնր շա - բան ի՛նչ յա - ըզս:

88 (79). ԵՍ ՄԻ ԳՈՒՒՃՈՒԻ ՀՈՏԱԳ ԵՄ

[Աշխարհ. Allegretto grazioso]

ես մի պու - ճուր հո - տաղ ե՛մ,
 իս - պի, իս - պի, իս - պա - հա - նը՛մ յար, յար:

89 (80). ԸՌԵՀԱՆ ԵՄ ԲԱՐ ՉՈՒՆԻՄ

[Միջակ-Չափավոր. Moderato]

Ը - ռե - հան եմ քար չու - միմ,
 ին - քի - նար յա - ռո:

90 (81). ԱՆ, ՎԱՅ Է, ՎԱՅ Է

[Մանր, տխրագին. Adagio addolorato]

Ան, վայ է, վայ է, վայ
 է, վա՛յ, քույ - ղիկ քան:

91 (82). ՀՈՅ, ՀՈՅ, ԵՂՍՈ ՋԱՆ

[Միջակ. Allegretto. Faceto]

Չո՛յ, հո՛յ, եղ - սո քան:
 եղ - սոն նշա - տել կով կը կը - քեր,
 Չա - կոն Ե - կեր մո - սղ կայ - մեր:
 Չո՛յ, հո՛յ, եղ - սո քան:
 քե դուր - քան,
 քե դուր - քան:

92 (83). ԽՆՈՒՄ ԳԵՂԻ ՄԵՋՏԵՐԸ

[Չափավոր. Moderato]

ԽՆ - ճուս գե - ղի մեջ - տե - դո
 խը - ռա - մա - յեց մեծ շնյ - խը.
 գը - ցեց ինձ լաց ու շի - վան,
 յարս ի տա - ռակ մեծ քե - խը:
 Ցա - ռան, տա - ռան իմ յա - ռը.
 տա - ռան իմ մեկ ու մա - ռը.
 խա - բար ա - րե Ա - թո - յիմ
 տա - ռան խո - թոտ Ասա - թո - յիմ,
 տա - ռան խո - թոտ Ասա - թո - յիմ:

93 (84). ԻՆՉՄԵ ՄԻ ՆԵՂՆԵՂԱ

[Հուզումնալից. Commosso]

Ինձ - մե մի՛ ըն - դե - նա,
 իմ խո - գու մա - - - սը.

մի խազ - միր, Աշ - խեն քան,
 դու սև մի խազ - - - միր,
 դե քե - լե, դե քե - լե, յու - դա - բեր,
 դե քե - լե, լու - սա - բեր, դե քե - լե,
 Աշ - խեն քան:

94 (85). ԱՐԵՎ ԹՈՎՈՒՎ ԵՆԱՎ

[Արագ. Veloce]

Ա - ռս քո - վո - ուվ ե - լավ, իմ շի - նա - բի յա - բե.
 մեր քա - նը կըն - վուվ ե - լավ, դար - դի - ման յա - բե:

95 (86). ԵՐԵՎԱՆ ԲԱՂ ԵՄ ԱՐԵՎ

[Միջակ. Allegro non troppo]

ե - ռե - վան քաղ եմ ա - բե,
 շի - նար, շի - նար աղ - քե - բե:
 դուր - գար, դուր - գար

96 (87). ՄՈՒՆԿԱ ՋՈՒՐԸ ՄԱՌՆ Ա

[Աշխարհ. Gaio]

Մուղ - նը - վա ջու - ըն սառն ա,
 ին - ջի - նար յա - ըն,
 Մուղ - նի եր - թողն ին յարն ա,
 թուն - ջի - նար յա - ըն,
 սի - ըն և՛

97 (88). ՄԱՐԻ ԳԼԻՆԻՆ ՊԱՐ ԱՂՅՅՈՒՐ

[Արագավուն. Con moto]

Շիրակ

Սա - ռի գալ - ինն սաղ աղ - ըյուր,
 աղ - ջի, ա - ռի, ինն մի վա - ռի:

98 (89). ԱՂՐԻ ԳԼՈՒԻՆ ՄԱՐՄԱՐ ԶԱՐ

[Միջակ. Allegro moderato]

Շիրակ

Աղ - ըրի գը - նար մար - մար քար,
 ին - մի ա - ըա ջն - զի յար,
 Աղ - ջի, ին - մի վա - ռն - ջիլ,
 ինն մի՛ թող - նի մի - նու - նար:

99 (90). ԼՍԵՑԵՔ, ՊԱՐՈՆՆԵՐ

[Լրջորին, ասերգի նման. Con serietà, come recitativo]

Շիրակ

Լջ - սե - ցեք, պա - րոն - ներ,
սի - րու - հուս նա - սին, ես նո - թան աս -
նե - լու նը - պա - տակ ու - նին:

100 (91). ՄԻ ԳՆԱ, ՄԻ ԳՆԱ՛Ն

(Վա՛յ՝ զիտի բյուրուրս)

[Միջակ-Չափափոր. Allegro non troppo. Amoroso]

Շիրակ

Մի՛ զը - նա, մի՛ զը - նա, քեզ քան հար - ցա -
նեմ, վա՛յ՝ զի - դի բյուլ - բու - լլա.
սի - րու - հու - ցես լուր տուր, լուր քեր լու - սա - քեր,
քա - մի քան, քա - մի քան:

101 (92). ՏԱՆ ԱՎՈՒՐ ԵԱՆԱՊԱՐՎ

[Խորունկ հուզումով. Commosso]

Շիրակ

Տան ա - վուր ճա - նա - պարի
օ - տա - լու - քան մեջ:

մի սղ - քար, և լեք - սան,
ես քե - զի դուր - - - քան:

102 (93). ՀՈԳԻՍ ՄԱՐՄԻՆ ՀԱՆԴԻՊԵՑԻՆ

[Ազատ պատմելով, Narrare]

Հիմալ

Դո - զիս մար - մին հան - դի - սե - ջին,
ա - սաց՝ եղ - քայր կըլ - նիմ քե - զի:

103 (94). ՓՈՒԹ ՈՒ ԿԵՍԻՑ ԲԵՌ ԲՈՆԵՑԻ

[Ազատ պատմելով, Narrare]

Հողք

Փուք ու կե - սից քեռ քոռ - նե - ջի,
Սա - յի - դա - միչ ո - սով գա - ջի:

104 (95ա). ԱՂՁԻ ՆԱԶԵՐՈՎ

[Աշխույժ, Allegretto grazioso]

Հողք

Աղ - ջի նա - զե - րով,
չեկ չեկ նա - զե - րով, զե - յե - ջիր ին -
ծի հա - զար նա - զե - րով:

105 (95ր). ԱՂՁԻ ՆԱԶԵՐՈՎ

[Աշխույժ. Allegretto grazioso]

Հարթ

Աղ - զի նա - զե - թով, շեկ շեկ մա - զե - թով,
 զե - թե - ցիր ին - ծի հա - զար նա - զե - թով:

106 (95գ). ԱՂՁԻ ՆԱԶԵՐՈՎ

[Աշխույժ. Allegretto grazioso]

Հարթ

Աղ - զի նա - զե - թով, շեկ շեկ մա - զե - թով,
 զե - թե - ցիր ին - ծի հա - զար նա - զե - թով:

107(96) . ՏԻԼՈՅ ԱՂՁԻԿ

[Աշխույժ. Scherzando]

Հարթ

Տի - լոյ աղ - զիկ, իմ շո - թե - լոցս
 լավ ծա - լա, Աստ - ված սի - թես,
 Գայ - կա - նու - շիս լավ պա - հա:

108 (97). ՆԵՍՏՈՐԸ ԳՆԱՑ ՄԱՐԳԱՐԻ ԳԵՂԸ

[Ծափալոք. Andante con moto]

Հարթ

Նես - տո - լը զը - նաց Մար - գա - թի զե - ղը,
 Ա - րա - զը սը - վեց զը - ցեց խոր տե - ղը:

109 (98). ԳԱՅԻ ՏԵՍԱ ՉԻՆԱՐԻ ԾԱՌԸ

[Ծափավոր-Միջակ. Moderato]

Կողք

Գա-ցի տե - սա շի - նա - ըի ծա - ղը:

110 (99). ՅԱՐ ԶԱՆ, ԱՐԻ ԴՈՒ ՄԻ ԱՆՆԻ

[Լայնաչումջ. Arioso]

Կողք

Յար ջան, ա - ըի դու մի առ - մի
եյ տը - դին, թե որ առ - նես'
ե - ընք օր - վան հարս ըլ - նես, վի՛յ, յա - ըր ջան:

111 (100). ԲԱՐԴՈՒ ԾԱՌԸ ԲԱՐ ԿՈՒՏԱ

[Ծափավոր-Միջակ. Moderato]

Կողք

Բար - դու ծա - ղը բար կու տա՛,
ա՛յ, բար - ձըր սա - ընդ, Աստ - ված ըն - ծի
յար կու տա՛, վա՛յ, բար - ձըր սա - ընդ:

112 (101). ՄԱՅՐԻԿԻՆ ՅԱԶՄԱ ԲԵՐԻՆ

[Lubitel. Parlare]

Շիրակ

Մայ - րի - կին յազ - մա քե - ղին,
 քոյ - րի - կին փու - շի,
 հայ - րի - կին փոս - տե փա - փախ՛
 կա - տար չու - ճե - մա,
 տո յամ - ման, ամ - ման,
 տո յամ - ման, ամ - ման,
 տո յամ - ման, ամ - ման,
 մա - շի - կով աղ - քիկ,
 կո - շի - կով աղ - քիկ,
 քո դեյ - ղին կարճ է,
 շեկ սոց - ղի խարճ է

113 (102). ՂԱՐՄԱ ԲԵՐԴԸ ԲԼԵՐ Է

[Չափավոր-Միջակ. Moderato]

Հարթ

Ղար - սա քեր - ոց քո - լեր
 է, վա՛, լե, լե, լե,
 վա՛, լե, լե, լե:

114 (103). ԲՅՈՒԲՅՈՒ ԵՄ

[Գնալուճ. Andante cantabile]

Օջախան

Բյու՛ - բյու՛ եճ, տուն չու - նիճ,
 յա՛ր, յա՛ր, տեղ չու - նիճ, քուն չու - նիճ,
 յա՛ր, յա՛ր, յա՛ր:

115 (104). ՀՈԴԱՆՈ ՋԱՆ

[Արագ. Giocoso]

Ապարան

Ի - դա՛ - լո ջան, ի - դա՛ - լո,
 ի - դա՛ - լո ջան, ի - դա՛ - լո:

116 (105ա). ԾԱՂԿԱՎԱՆՔՈՒՄ ՉՈՒՆ ԿՈՒԳԱ

[Ծափափոք. Andante con moto]

Քայր

Ծաղ - կա - վան - քում ծուճ կու - գա,
վա՛ր, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

117 (105բ). ԾԱՂԿԱՎԱՆՔՈՒՄ ՉՈՒՆ ԿՈՒԳԱ

[Ծափափոք. Andante con moto]

Քայր

Ծաղ - կա - վան - քում ծուճ կու - գա,
վա՛ր, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

118 (106). ՅԱՐ, ՅԱՐ, ԱՅ ՏՂԱ ԳՆԱ

[Աշխույժ. Faceto]

Քայր

Յա՛ր, յա՛ր, ալ տը-դա գը - նա կա - լը տես,
յա՛ր, յա՛ր, աա - ոքն աղ - քյու - քի աա - լը տես,
յա՛ր, յա՛ր, յա՛ր, քը - նել ես, յա՛ր, յա՛ր,
գոճ - քի - կի հո - վը քը - նել ես, յա՛ր, յա՛ր:

119 (107). ԵԱՌԱՅՈՒՆ ԳՈՒՆ

[Միտակ-Չափավոր. Allegro non troppo. Amoroso]

Ալաշկերտ

Եա - ու - ֆուն դուն փու - շով աղ - ջիկ քո - լոր ի -
 րես, կը - կան - շեմ ո՛րո՞ք ես, ո՛րո՞ք ես, դուն մո - լո - րեր
 ես, ես ծա - րավ եմ, դուն ջուր ես, դուն փու - շով աղ - ջիկ:

120 (108). ԱՄՊԵԼ ԷՐ ԱՄՊԻ ՆՍԱՆ

[Աշխույժ. Allegretto grazioso]

Ալաշկերտ

Ամ - սել էր ամ - սի մը - ճան,
 վա՛ր, լե, լե, լե, լե, լե, վա՛ր, լե, լե, լե, լե,
 ո՛րո՞ք ես, ի՞նչ չար, ճան - րեր եմ սար:

121 (109). ԵԻՆԵՆ ՇԱԼ

[Չափավոր. Andante con moto]

Ալաշկերտ

Եի - լեն ծալ, շի - լեն ծալ, շի - լեն ծալ ու
 ալ ա - րեգ, ի՞նչ դար - դին դար - ման ա - րեգ:

122 (110). ԿԱՆՉՈՒՄ ԵՄ, ՅԱՐ, ԱՐԻ

[Ծափալոր. Allegretto grazioso]

Ալաշկերտ

Կան - չում եմ, յա՛ր, ա - թի, յա՛ր, ա - թի, յա՛ր,
 սե - վա - փոր, ծուրն ըն - կալ, տուն ա - թի, յա՛ր:

Եսփս - ղա - տա - փին խըն - կի ծառ,
 խըն - ձոր քա - լեմ ա - թի տար:

123 (111). ԻՄ ԱՂՔԵՐ ԾԱՌԱՆ ՏԱԿԻՆ

[Աշխույժ. Gaió]

Ալաշկերտ

Իմ աղ - քեր ծա - ռան տա -
 կին, սաղ - ժո - սը կր - ռան տա - կին:

124 (112). ԱՌԱՎՈՏՈՒՆ ԲԱՐԻ ԼՈՒՄ

[Միջազեռ. Andantino]

Ա - ռա - վի - տուն քա - թի լուս, Աստ - ված պա - ին
 ա - մե - նուս, թող դուս գա թռչ - ճա - մուս լուս, լո -
 թիկ, լո - թիկ, լո - թիկ, լո - թիկ, Թող դուս գա թռչ -
 ճա - մուս լուս, լո - թիկ, քաթս - բամ լո - թիկ, զա - մըմ լո - թիկ,
 յա - ղըմ լո - թիկ, ճա - մըմ լո - թիկ, վա - ղըմ լո - թիկ

Արագ, ասորգի պես

Միջակ

Դա-զար եր-նեկ են ա - վուր՝ զու-նա դա - յիր լա - լե - ցու - ցին,
 կա - նայ կա - պա հա - զե - ցու - ցին, տա - թան ժա - մը
 ա - վե - տա - թան կար - դա - ցու - ցին, ծե - ղը ծե - ղին
 կայ - նե - ցու - ցին, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ, տույ,
 սը - վե - ցու - ցին,
 տույ, տույ, տույ, քաթ-թամ լո - թիկ, ջա-նըմ լո - թիկ,
 յա-րըմ լո - թիկ, ծա-նըմ լո - թիկ, վա-րըմ լո - թիկ

125 (113). ԵՆԱ ՋՐԵՐԻ ՀԱՆԴԸ

[Աշխույժ. Allegretto]

Ե - լա ջը - թե - թի հան - դը,
 նայ, նա, նայ, նա, նայ, նայ, նա:

126 (114). ԵՆԱ ԳԱՑԻ ՍԱՐ ՄՆՉԻ

[Ծափալուր. Andante con moto]

Շիրակ

Ե լա գա - ցի սար սըն - ծի, վայ,
 մայ - թիկ, ո՞ր սա - թովն եր - թան:

127 (115ա). ԲԵՐԳԻ ԲՈՒՆՐ ԱՎԱԶ Ա
(Ալագյազ սարն ամպել ա)

[Պայծառ. Andante con anima]

Բեր - դի քո - լոր ա - վազ ա, վա',
 լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե.
 ճախ - շուն գյուլ - բնն գյու - վեզ ա, իմ
 մայ - ղիկ ջան, իմ մայ - ղիկ ջան:

128 (115բ). ԲԵՐԳԻ ԲՈՒՆՐ ԱՎԱԶ Ա
(Ալագյազ սարն ամպել ա)

[Պայծառ. Andante con anima]

Բեր - դի քո - լոր ա - վազ ա, վա',
 լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե.
 ճախ - շուն գյուլ - բնն գյու - վեզ ա, իմ
 մայ - ղիկ ջան, իմ մայ - ղիկ ջան:

129 (116). ՄԻՐԵԼ ԵՄ ՄԻՐԵԿԱՆՍ

[Չափավոր-Միջակ. Moderato]

Մի - ղիկ եմ սի - ղն - կա - նցս, յար,
 ճախ-շուն եի - գաս - լուկ քա - նցս, յար.
 վա', լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե.
 լե, լե, լե, լե, լե:

130 (117). ՄԵՐ ԳՈՒՆԸ ԽՆԿԻ ԾԱՌ.

[Արագ. Veloce]

Մեր դո - տա - նը խղճ - կի ծառ, գյու - լում քան,
 ձեր դո - տա - նը խղճ - կի ծառ, գյու - լում քան:

131 (118). ՕՐԳԱՆ ԶԱՇԵՅ

[Ծափախոր-Միջակ, Moderato]

Օր - դան քա - շեց սա - ռի հո - վը,
 Տեր - դու - կա - սով:

132 (119ա). ԱՆՁՐԵՎՆ ԵԿԱՎ ԸՆԳԱՆԵՆ

[Գճայում. Allegretto]

Ան - զրևն ե - կավ շա - դա - լին,
 [Դու - առ սե - թև դո - դա - լին,
 վա), լե, լե, լե, լե, լե,
 լե, լե, լե, լե, լե:

133 (119բ). ԱՆՉՐԻՆ ԵՎԱՎ ՇԱՂԱՆԵՆ

[Գնայուն. Allegretto]

ԱՆ - ծըճն ե - կա՛վ շա - դա - լեճ,
 լի - առ սե - թե դո - դա - լեճ.]

վա՛), լե, լե, լե, լե, լե,

լե, լե, լե, լե, լե:

134 (120). ԷՍ ՍԱՐԻՆ ԹՈՒՑ ԵՄ ԵՎԵԼ

[Գնայուն. Allegretto]

Էս սա - ռին թուշ եմ ե - կե,

վա՛), լե, լե, լե, լե,

յար, նա, նա - նայ, նա - նայ, նա - նայ,

նա - նայ, նա - նե քան:

135 (121). ՄԵՎ ԵՄ, ՄԵՎԱՎՈՐ ՀԱՎԶ ԵՄ

[Տխրագին. Con dolore]

Մև եմ, սե - վա - վոր հա՛ջք եմ,

վա՛), լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

136 (122). ՍԱՐԻ ՏԱԿԻՆ ՍԱՌՆ ԱՂՐՅՈՒՐ

[Տխրագին. Dolente] [Զյորփալու]

Սա - ռի տա - կին սասն աղ - բյուր, յա՛ր,
վա՛ր, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե.

ես ի՛նչ գու - լում էր,

դաս - տա գյու - լում էր.

137 (123). ՍԱՐԻՅԸ ՊԱՂ ԶԱՍԻՆ ՓՉԵՑ

[Տխրագին. Dolente] [Զյորփալու]

Սա-րի-ցը պար ըս - մին փը - լեց,

վառ - վում եմ, վառ - վում,

վառ կը - բակ դառ - նում.

138 (124). ԱՄՊԵՆ Ս ԿԱՍԱՐ - ԿԱՍԱՐ

[Գնայուն, քնքույշ. Allegretto, dolce] [Զյորփալու]

Ամ - պել ա կա - մար - կա - մար,

կա - մար - կա - մար, ես կը մեռ - նեմ

քե - զի հա - մար:

139 (125). ՋՈՒՐ ԿՈՒԳԱՐ ՎԵՐԻՆ ՍԱՐԻՆ

[Միջակ. Allegretto. Faceto]

Զորքիայու

Ջուր կու-գար վե-րին տա-րին, յա՛ր,
 էր - վիս րո, վառ - վիս, Սո - նա ջան,
 Պա - րու - ըն ըն առ - նիս:

140 (126). ԳՈՒԹԱՆԸ ՀԱՅ ԵՄ ՏԱՆՈՒՄ

[Պարզակ. Allegretto semplice]

Գու - թա - նը հաց եմ տա - նում,
 թե - թա - նը թաց եմ տա - նում:

141 (127). ՋԱՄԻՆ ԵԼԱՎ ԵՐԱՆ - ԵՐԱՆ

(Շարքա, Սալաք)

[Հուզումնալից. Commosso]

Ջա - մին ե - լավ ե - թան -
 ե - թան, նա - վը զար - կավ
 ծո - վի քս - թան:

142 (128). ԲԱՂԵՐ, ԴՈՒՔ ԿԱՆԱՉԵՑԵՔ

[Միջակ. Allegro non troppo]

Բա - դիր, դուք կա - մա - չե - ցեք,
Առ - մա յար:

143 (129). ԾԱՌԱՆ ՏԱԿԻՆ ԶՈՒԽՏԱՎ ԴՈՉ

[Միջակ. Allegro non troppo]

Ծա - ճան տա - կին
քոյս - տակ դոյ:

144 (130). ՄԱՐԵՆ ԵԿԱՎ ՉԻՄՎՈՐ

[Թեթև. Leggero]

Մա - բն ե - կավ ծի - ա - վոր,
մեր տու - նը չար - դա - խա - վոր,
ես քեզ մա - տաղ Վար - դի - շաղ քան,
Վար - դի - շաղ քան, Վար - դի - շաղ քան,
Վար - դի - շաղ քան, Վար - դի - շաղ քան:

145 (131). ԳԵՄ, ԳԵՄ, ԳԵՄ ԿՐՆԱ ԽԱՂԱ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Գեմ, չեմ, չեմ կըր - նա խա - դա,
ա - նո - քի փո - լոս կո կըն - կո - սա:

146 (132ա). ՆԱ ԼՈՒՍ ԷՐ

[Միջակ. Allegro moderato]

Նա լուս էր, ի՞նչ լուս ե - լավ,
տե - սեք ան ի՞նչ ի: Նա լուս էր, ի՞նչ լուս ե - լավ,
ի՞նչ լուս ե - լավ, խաղ - սի սկե - ստըն ի

147 (132բ). ՆԱ ԼՈՒՍ ԷՐ

[Միջակ. Allegro moderato]

Նա լուս էր, ի՞նչ լուս ե - լավ,
Նա լուս էր, ի՞նչ լուս ե - լավ,
տե - սեք ան ի՞նչ ի
խաղ - սի սկե - ստըն ի

148 (133ա). ԿՈՒՅՆ ԱՌԱ, ԵՆԱ ՄԱՐԸ

[Չափավոր. Andante amoroso]

Կույն ա - սա, ե - լա սա - թը,
հայ, լե, լե, հայ, լե, լե, հայ, լե, լե, լե, լե:

149 (133p). ԿՈՒԺՆ ԱՈՒ, ԵՆԱ ՄԱՐԸ

[Չափավոր. Andante amoroso]

Կուժն ա - նա, Ե - լա սա - թԵ.
 հայ, լԵ. լԵ, հայ, լԵ. լԵ, հայ, լԵ. լԵ, լԵ, լԵ:

150 (134). ՄԱՐԵՐԻ ՎՐՈՎ ԳՆԱՑ

[Չափավոր. Andante dolente]

Սա - ըն - ըի վը - թով զը - մաց.
 յար, յար,
 ա - թո - տով, ա - թո - տով,
 յա - ըի կա - թո - տով:

151 (135). ԷՄ ԳԻՇԵՐ ԼՈՒՍԸ ՏԵՍԱ

[Արագ. Vivace]

Էս զի - շեր լու - սը տն - սա, Ե - ըի, Ե - ըի,
 թ՛՛՛՛ յա - թը դու - սա, Ե - ըի, մա - թա -
 Ե - ըի, ըի, ջա՛ն,
 լո, ջեյ - թան՛՛:

152 (136). ՏԻԳՐԱՆ ԱՂԻ ՄԱՏԻ ՕՐԸ

[Չափազոր, Andante doloroso]

Տիգ - րան ա - ղի մա - տի օ -

րը Առ - փոյ վեր - ցին դը - լին հո - ղը:

Յար, յար, յար, յա - ռա - լու

յար, յար, նը - շան - լու յար:

153 (137). ՋԱՂԱՅՍ ՄԱՆԻ, ՄԱՆԻ

[Միջակ-Չափազոր, Moderato]

Մեղք
Յա - ղա - ցոս մա - նի, մա - նի,
Խումբք ջու - նոս ա - նուշ կը - տա - նի,
աա՛ր, աա՛ր, սի - ղա - վոր եմ,
յա՛ր, յա՛ր, վի - ղա - վոր եմ:

154 (138). ԵՆ, ԵՆ, ԵՆԻ ՊԱՐԵՆՔ

[Արագ, Veloce]

[Squall]
ԵՆ, ԵՆ, Ե - լի պա - ռենք,
ԵՆ, ԵՆ, Ե - լի պա - ռենք:

[Աղբիթ]
Է՛հ, չեմ ու չեմ, չեմ ու չեմ չեմ,
Է՛հ, աա - ջա - դիս, զըն - զը - զըն - զո - ցեն

չեմ կըր - մա - կոր - մա - նա պա - ռե՛կ,
կա - ջալն Ե - կալ՛մ մու - տը տա - ղալ՛:

155 (139ա). ՄԵՎ ՔԻՆ ՆԱՆ ՆԻՉ ԱՆԵ

[Գնայուն. Andante]

Կարգ
Բզդիք

Ան ծինն ցա - լըն ի՛նչ ա - նն,
սի - րու - ցը խալն ի՛նչ ա - նն,
ե - լա սա - թե - թը սեյ - լան,
ես մա - լալ եմ, դու քեյ - լան:

156 (139բ). ԱՆ ՔԻՆ ՆԱՆ ՆԻՉ ԱՆԵ

[Ծափալիք. Andante con moto]

Կարգի

[Ալ ծինն ցա - լըն ի՛նչ ա - նն,
սի - րու - ցը խալն ի՛նչ ա - նն,
ե - լա սա - թե - թը սեյ - լան, ես մա - լալ եմ, դու քեյ - լան:]

157 (140). ԱՂՁԻ ԱՆՈՒՆԻ ԵՈՒՅԱՆ

[Միջակ. Allegro giocoso]

Բզդիք

Աղ - քի ա - մու ցրդ
ա - թի զը մանք Անուր
Ես - շան, մայ, մայ, ին՛,
Լը - շան, մայ, մայ, ին՛:

158 (141). ՀՈՎ ԱՅՎԱՆԸ ՄՏԵԼ ԵՍ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto amoroso]

Դով այ - վա - նը մը - տել ես, յա - ման յար,
յա - ման յար, ամս - իտ - վա - նին զը - տել ես,
յա - մաս յար, յա ման յար:

159 (142). ԷՍ ՏՆԵՐ, ՍԱՆԿԻ ՏՆԵՐ

[Չափավոր-Միջակ. Moderato]

Էս տը - ներ, ման - ողոր տը - ներ,
մի - ջին կա ու - կե սը - ներ:

160 (143). ԽՆՉՈՐ ՈՒՆԻՄ ԿԾԱՇ Ա

[Միջակ. Allegro moderato]

Խըն - ձոր ու - նին կը - ծած ա, չորս րո - լորն ար - ծա - բած ա:

161 (144). ԿԱԶԱՎՆ ԻՋԱՎ ՎԸՐ ՍԱՐԻՆ

[Չափավոր. Andante con moto]

Կա - ջալն ի - ջալ վըր սա - ռին, յա՛ր,
դի - պալ շի - մա - թի ծա - ռին, յա՛ր:

162 (145). ԵՐԹԱՆՈՒ ԵՄ
(Խառնում ելև ջան)

[Չափավոր. Andante con moto]

եր - քա - լու նմ, սի - տի ճա - նա - պարհ զը - նամ,
ա - թի քե - զի տես - նեմ կա - թոտ չը - մը -
նամ, խա - նըմ ե - վա ջան,
դու մնա - ցիր քա - թով, ես կիր - քամ լա -
լով, լա - լով, ող - քա - լով:

163 (146). ԱՍՏՎԱՏ ԶՈ ԱՂԹԵՐ ՊԱՀԻ

[Չափավոր. Andante con moto]

Օջափան

Աստ - ված քո աղ - քեր պա - հի,
վա՛, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

164 (147). ՏՈ ՅԱՐ ՋԱՆ

[Միջակ. Allegro moderato]

Օջափան

Տո յար ջան, սըր - տի սի - ըն - կան ըլ - միս,
վա - փար ջան, աչ - քի դի - ըն - կան ըլ - միս:

165 (148). ԳՐԿՈՎ, ԳՐԿՈՎԻ ԸԼՆԵՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso] Օջական

ԳՂՐ - ԿՐՎ, ԳՂՐ - ԿՐ - ՎՂՐ ԸԼ - ՆԵՄ,
 սի - ղՈՒՆ, սՂՐ - ՍՂ - ՎՂՐ ԸԼ - ՆԵՄ:

166 (149) ԷՍՐ ԲԱՐՈՒՆ ԲԱԼԱՔ Է

[Միջակ-Չափավոր. Moderato] Օջական

Է - սՐ ԲԱՐ - խՆ ԲԱ - լԱՔ Է, ԳՂ - ՆԵ.
 քՈՒ խՆ ԳՂՐ - ՎՆ չԱ - լԱՔ Է, ԳՂ - ՆԵ:

167 (150). ԳՈՇԱ ՋՈՒՐԸ ՍԱՌԵԼ Ա

[Միջակ-Չափավոր. Moderato] Օջական

ԳՈ - շԱ ԶՈՒ - ՐՁ ԱՄ - ՆԵԼ Ա,
 ՋՈՒՅՆ ԲՆ - ԴԱ - ՎՂՐ ԵՆ - ՍՂ - Ա, ԴՆՆ

խԱՄ - շԱԼ ձՆՈ - քՈՒ ՍՄԱ - ՐՆԼ ԱՐ
 խՆԼ - քՈՒ ԳՈՒ - խՆԱ ՍՄԱ - ՐՆԼ ԱՐ

168 (151). ՆԱՐԵ: ՍԱՐԻ ՈՒՍԻՆ ԲԼԵՐ Ա

[Չափավոր, Andante doloroso] Վաճ

ՆԱ - ՐԵ: ԱՄ - ՐԻ ՈՒ - ՎՖՆ քՂ - ՆՐ Ա, ԽԵ՛Ղ, ՆԱ - ՐԵ:
 ԱՄ - ՐԻ ՈՒ - ՎՖՆ քՂ - ՆՐ Ա, ԽԵ՛Ղ, ՆԱ - ՐԵ:

169 (152). ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ԲԱՂԻ ԳԼԽԻՆ

[Գնայուն. Andante]

Չորափանր

Կայ - նել ես թա - ղի գլխ - խին, յա՛ր,
 յար, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

170 (153). ՄԻՐԵԼ ԵՄ ՄՈՌԱՆԱԼ ՄԻ

[Չափավոր. Andante amoroso]

Չորափանր

Մի - թել ես՝ ճո - տա - նալ մի՛,
 յա՛ր,
 լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

171 (154). ՈՒՌԻ ԵՄ ԿԵՌԱՆԱԼ ՄԻ

[Հանդարտ. Tranquillo]

Չորափանր

Ու - ղի ես՝ կե - տա - նալ մի՛,
 յա՛ր,
 մեր դըռ-նից հե-տա-նալ մի՛,
 նա, նա, նա, նա:

172 (155). ՎԱՐԳ ԵՄ ԶԱՂԵԼ ԸԱՂԵՐՈՎ

[Չափավոր. Andante amoroso]

Չորափանր

1. 2. 3.

Վարդ եմ քա - ղել շա - ղի - թով, ջան, յա-րո ջան,
 վեր եմ գլ - թել մա - ղի - թով, ջան, յա-րո ջան,
 տես - նեմ իմ յար գա - լիս ա, ջան, յա-րո ջան,
 ա - ոռջ զը - նամ տա - ղի - թով,

ջան, յա - ըր ջան, ես սի - ընլ եմ
 ջան, Ասա - ըր ջան,
 ես կատ - նեմ:

173 (156). ՋԱՆ ԱՂՋԻԿ, ԻՆՉԻ ԳՈՎԱ

[Չափավոր. Andante dolente] Չորսվանք

Ջան աղ - ջիկ, ին - ծի գո - վա,
 ճայ - ըիկ ջան, ո - լո - լա, սիր - տըս
 ո - լոլ ա:

174 (157). ԵՐԺԱՄ ԱՂՔՅՈՒՐԸ ՋՐԻ

[Չափավոր. Andante con moto] Չորսվանք

Եր - թամ աղ - ըյու - ռո ջո - ըի, յա՛ր, լե, լե,
 ինկ վուշ գա իմ ա - ոսա - ջո,
 յար նա՛, ճայ նա՛, նա՛:

175 (158). ԲԱՅՎԵՑԱՎ ԲԱՂՉՄՆՈՒՆ ՎԱՐԳԸ

[Ծափալիք-Միջակ. Moderato, cantabile]

Միայնաբար

Բաց-վե-ցավ թաղ-լա-նուն վար-դը,
ար-քել ա-ղը - ռախ-տին վար-դը:

176 (159). ՀԱՅ ԱՄՆՆ, ԱՄՆՆ

[Ծափալիք. Andante dolente]

Միայնաբար

Դայ ա - ման, ա - ման, ա - ման տո յա - ման, ա - ման, ա - ման:

177 (160). ԱՐՈՏՈՎ, ԱՐՈՏՈՎ

[Միջակ-Ծափալիք. Allegretto candidamente]

Միայնաբար

Ա - թո - տով, ա - թո - տով,
յա - թիս կա - թո - տով:

178 (161). ՄԱՆՄՆԱ ՆԱՏԵՆ Է ԱՂԲԻ ԶԱՐԻՆ

[Ծափալիք, Andante doloroso]

Միայնաբար

Մա - նա-նքս նքս - տել է աղ-քը - թի ջա - թին,
ալ - քով ուն - քով կե - նն դի - լի՛ք - զի յա - ղին:

179 (162). ՄՏԻ ՏՆԵՆ ՄԻՆԻՆ ԱՈ

[Միջակ-Չափավոր. Moderato]

Արաբադաք

Մը - տի տը - ճնն սի - ճին առ, հոր - մեղ մոր - մեղ ի - զին
այ սալ - դաթ յար ծա, տուն ա - թի
առ, այ յար, այ յա - ղըս, տուն ա - թի:

180 (163). ԶԱՆՎԻ, ԿՈՐԻ, ՇԱՆ ԳՅԱԿԱ

[Աշխույժ. Gato]

Արաբադաք

Զաւ-վի, կո-րի, շան գյա - դա, քեզ պես հա-գար շուն ու-ճիմ:
Բախ, օյ - նար, բախ, օյ - նար, Լեկ-տար, Լեկ-տար, Լեկ-տար բաճ:

181 (164). ՄԱՐԻՆ ՏԱԿԸ ԶՈՒՆՏՄ ՂՈՇ

[Միջակ-Հորդոր. Allegro moderato]

Արաբադաք

Աա - թին տա - կը քուխ - տըմ դոյ,
մի - նը փրն - քան, մի - նը ոչ:

182 (165). ՀՈՅ ՆԱԶԱՆ ՈՒ ԴԻԼԲԱՐ

[Միջակ. Allegro giocoso]

Արաբադաք

Դոյ, նա - զան ու դիլ - բար,
զուլ նա - զան ու դիլ - բար:

183 (166). ԳՅՈՒՆՈՒՄ, ԳՅՈՒՆՈՒՄ ՋԱՆ

[Չափավոր, Andante doloroso] *Արտաքար*

Գյու - լում, գյու - լում, գյու - լում ջան,
բաղ - յա գյու - լում, գյու - լում ջան:

184 (167). ԳԱՐՈՒՆԸ ԹԱՄԱԿ ՅԱՆԵՄ

[Չափավոր-Միջակ, Moderato] *Կոռ*

Գա - րու - նը բամ - բակ ցա - նեմ,
ա - մա - որ ցող - հան ա - նեմ,
ա - շուն - քը շա - նաք ա - նեմ, յար ջան,
նա - ջալն լս - նի՛ քեզ առ - նեմ:

185 (168). ԱՅ ՆԱԶԱՆ, ՆԱԶԱՆ

[Միջակ-Չափավոր, Allegretto candidamente] *Կոռ*

Ա՛յ Նա - զան, Նա - զան, ա՛յ Նա - զան,
ա՛յ Նա - զան, ջան Նա - զան, յա՛ր ջան, Նա - զան,
խոր - թո - զու խըն - ծոր Նա - զան:

186 (169). ՕՏԱՐ, ՕՏԱՐ

[Ծանր, տխուր. *Largo e mesto*]

Օ - տար, օ - տար, օ - տար, օ -

տար, օ -

տար, քս թաղ դար - ղին վա - ռա -

մո - տա:

Հոգ

187 (170). ՅԱՐ, ԲԱՐԳՈՒՆ ԾԱՆԸ ԲԱՐՉՐ ԵՒ

[Չափավոր. *Andante con moto*]

Յար, բար - դու ծա - ղը բար - ծըր ա,

յար, սի - ռած յա - ղը քաղ - ցըր ա:

Իզ - ղի - ռա տա - ղի - ղը

վա - լըն ա, իմ յա՛ր:

Հոգ

188 (171). ՅԱՐԻՆ ՅԱՐ ՉՈՒՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. *Moderato*]

Յա - ղին յար չու - նի, յա - ղին յար չու - նի:

Հոգ

189 (172). ԱՂՎԵՍԴԱՐԸ ՓԼԵՐ Ա

[Չափալիք, Andante doloroso]

Հոգք

Աղ - վես - դա - րը փը - լեր ա, ա՛յ սար ու սեյ - բան,
 յա - րըս տա - կը քը - ներ ա, յա - ղա - լո քեյ - բան:

190 (173). ՊԱՐՏՔՈՎ ԿՈՎԷ ԾԱՆԵՑԻՆ

[Չափալիք. Andante dolente]

Հոգք

Պարտ - քով կո - վը ծա - նե - ցին,
 յա՛ր, յա՛ր, կար - դա - վան
 քն - կել են
 և - կավ, ին յա -
 սար, սար, ինչ - պես
 րը յե - կավ,
 ին - լա - գար:

191 (174). ՄԵՎ ՏՂԱՆ, ԿՈՒՈՏ ՏՂԱՆ

[Չափալիք, Andante doloroso]

Հոգք

Մե - տղան, կո - տո տղ - դան ինձ խա - րեց
 ջա - սով, ան - հո - զի՛ յար:

192 (175). ԿԱՆԱՉ ՏԵՓՈՒՐ ՄԱԴԱՆ Ա

[Միջակ-Չափավոր. Moderato] Կոպր

Կա - նաչ տե - փուր մա -
 դան ա, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ,
 նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ,

193 (176). ԱՅ ԻՆԴԻՒՆ, ԻՆԴԻՒՆ

[Արագ. Veloce] Ղամարու

Այ ին - դի - լո, ին - դի - լո,
 շա - ջա - լով շի - ջին դի - լո:

194 (177ա). ԱՅ ՄԻՐՈՒՆ ՍԱԹՈՒ

[Արագավուն. Faceto] Փաղրված
Ղարս

Այ տի - րուն Սա - թո, դեյ - դեյ վեր կալ, նոր քե - լե:

195 (177բ). ԱՅ ՄԻՐՈՒՆ ՍԱԹՈՒ

[Արագավուն. Faceto]

Այ տի - րուն Սա - թո, ե - լի, պա - ռը քո - լո - լա:

196 (178). ՀՈՒ ՅԱՄԱՆ ՈՒ ՅԱՐ ՋԱՆ

[Չափազոր. Andante]

Փայտեղվան
Հարս

Դո՛ւ,   յա - ման   ու   յար   քան,
 Չէ,   յա - ման   ու   մար -   քան:

է - սոր   նո - լո՞ւ   նո - թել   է,
 [նո - թել   է.   րո -   լո - թել   է:]

197 (179). ՄԻԹԵԼ ԵՄ՝ ՄՈՌԱՆԱԼ ՄԻ

[Չափազոր-Միջակ. Moderato]

Բլուր

Մի - թել ես՝ նո - սա - նալ մի,   մեր դըռ - նեն հե - սա - նալ մի,
 յար է, է, է, է, է, է,   է,   է,   է,   է:

198 (180). ԱՐԵԳԱԿԻ ՆՄԱՆ ԵՄ

[Միջակ-Չափազոր. Allegretto grazioso]

Բլուր

Ա - թե - գա - կի նը - ման ես,   յար, ա -   ման,
 կայ - նել ես կաժ կը - մա - նես,

ա - թի՛,   յա - թո՛ւ,   ա - թի՛,

գա - լո՞ր   հա - զար   քա - թի:

199 (181). ԶԱ ՍԵՎ, ՍԵՎ, ՍԵՎԱՎՈՐ ԱՂՋԻԿ

[Ծաղիկազր. Andante dolente]

Վամ

Զա սե, սե, սե - վա - վոր աղ - ջիկ,
քե - զի կու - տամ վա - նա խո - ջին:

200 (182). ԱՌՆԵՄ ԵՐԹԱՄ ԻՄ ՅԱՐԸ

[Արագ. Veloce]

Ապարամ

Առ - նեմ եր - թամ իմ յա - րը, առ - նեմ եր - թամ
իմ ա - րը, առ - նեմ եր - թամ իմ յա - րը,
սեր ա - նե - լով իմ յա - րը:

201 (183). ԹԱԳՎՈՐԻ ՄԵՐ, ԳՈՌՆ ԱՐԻ

[Միջապ. Allegretto]

Ապարամ

Թագ - վո - ռի մեր, դուա ա - ռի, տես քեզ ին - ջեր
ենք քե - ռեւ, քե - զի մի խաղս ենք քե - ռեւ,
քո տուն սոր - բոր ենք քե - ռեւ:

202 (184). ՅԱՐ, ԼՈՒՍԻ ԼՈՒՍՆԱԿԸ

[Չափալար. *Andante amoroso*] *Ապարան*

Յար, Լուսի Լուսնակը

ճա - րը ևս ևս

յար, ծո - վի ձրկ

ճա - րը ևս ևս:

203 (185). ԵՄ ԵՄ ՔՈՒ ԽՎՐԱՍԻՉՈՒՄ

[Միջակ-Չափալար. *Allegretto agevole*] *Ապարան*

Եմ ևս ջո իսա - դա - մի ջուճ,

գյուճ, ճա - զա - մի ոյլ ջարճ:

204 (186) ԼՈՒՍԱՍՎ ՔԻԹ ԳՑԵՑ ԴՈՒՄ

(Ապարանի հոռովը)

[Հանդարտ. *Larghetto cantabile*] *Ապարան*

Լուս - ա - սվ քիթ Գճ - ցեց Դուճ, Դուճ,

վա՛), և, և, և, և,

և, և, և:

205 (187). ԱԽ: ԱՄՆՆ, ՅԱՄՆՆ

[Լալազիմ. Lamentoso] Ապարամ

Ախ: Ա - ման, յա - ման,
ա - ման,
ա - ման, յա - ման, ա - ման, յա - ման...

206 (188). ՔԱՆԱԹԵՆ ԲԱՐՉՐ ՏԵՂ Ա

[Չափավոր, Andante doloroso] Ապարամ

Քա - նա - թեռ բար - ձր սեղ ա,
քի - լեզ եմ ա - սում շնա գա լուծ:

207 (189). ՊՈՒՆՈՒՐ ԱՂՋԻԿ, ՄԻ ԹՈՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso] Ապարամ

Պու - նուր աղ - թիկ, մի' թրո - ճի,
մի' թրո - ճի, մի' թրո - ճի:

208 (190). ՅԱՐ: ԱՅ ՀԵՎԱ, ՀԵՎԱ ՍԻՐՍԱ

[Ծափավոր. Andante amoroso] *Ապարան*

Յար: Այ հե - վա', հե - վա',
սիր - տղս,
վա', յար լե, լե, լե.
ճըն - ճըղ - կան թև ա սիր - տղս:

209 (191). ԳՆԱՅԻ ԲԱՂԸ

[Ծափավոր-Միջակ. Moderato. Candidamente] *Ղարդազուկի*

ԳՂ - նա - ցի բա - ղը, ըս - պա - նի օ - ձը,
գՂ - լու - իցս գար - կի ոս - կի քո - լո - ցը:

210 (192). ԶՈՒՅՐԻԿՍ ԵՎԱՎ

[Ծափավոր-Միջակ. Moderato. Candidamente] *Ղարդազուկի*

Զույ - ղի - կես ե - կավ ա - նու - ճը Յա - վո,
աղ - ջի - կոր կառ - նեմ, Ղըզ - լո - յի Լա - վո:

211 (193). ԱՅ ԼՈՅԻ ԱՐՁԻԿ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso] *Ղարդուղոսի*

Այ լո - քի աղ - քիւ, ինչ նա՛գ ես
 յա - րիդ տե - նա - լու փար - վազ ես

ա - նում, ինչ նա՛գ ես ա - նում,
 ա - նում, փար - վազ ես ա - նում:

212 (194). ԷԹՈՒՄ ԵՄ �ԱՐԸ

[Չափավոր-Միջակ. Moderato. Cantidamento] *Ղարդուղոսի*

Է - թում եմ յա - դը, ձե - շի - նըս լու - լա,
 Ա - լեք - սան ա - ռի լե - գում թիլ - րուլ ա:

213 (195). ԲԱՐՉԵՔԻՆ ՍՊԱՆԻ ՕՉ

[Միջակ. Allegro moderato] *Ղարդուղոսի*

Բար - չե - քին ըս - սա - նի օժ,
 ե - ռի, ե - ռի, ե - ռի, ջա՛ն:

214 (196). ՄԵՐ ԲԱՐՆԻ ԿԱ ԲԱՎԱՆՉԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso] *Ղարդուղոսի*

Մեր յա - դին կա թաղ - ժան - լի,
 շիվ կա շո - վի նո - ժան լի,

թո - փուն թո - փուն դուս Ե - լան, յա՛ - ռս,
 մեկն ին յա - ռից մը - ժան ջի:

215 (197). ԵՄ ԳՈՒԹԱՆՆ ԵՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso] *Նուրբությամբ*

Ես գու - քանց եմ, ան - զին քար եմ,
 իո - դոտ սա - թեռ ես| կը - վա - ռեմ:

216 (198). ԳՆՏՈՎ, ԹՈՓԵՒՊՈՎ ԱՂՋԻԿ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] *Նուրբությամբ*

Գըն - տով, թո - փե - ռով աղ - ջիկ:

217 (199). ԶԱ, ՆԱՆԻ ՋԱՆ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] *Նուրբությամբ*

Ձա, նա - նա, նա - նի ջան, քա, նա - նա, նա - նի ջան:

218 (200). ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ԿԱԺ ԿՄԱՆԵՄ

[Չափավոր. Andante con moto, cantabile] *Հարկնդիս Քուր*

Կայ - նել ես կամ կը մա - նես,
 յար, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ:

219 (201). ԶՈ ՄԱՏԻ ՄԱՏՆԻՔԸ

[Միջակ-Գաղիավոր. Allegretto giocoso] Հախվերդիս

Քո մա - տի մատ - ցի - քը քո քա - վո - լիմն ա,
 ա՛յ Ա - դո՛մ, ա՛յ Ա - դո՛մ քան:

220 (202). ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ԲԱԽԱԼ - ԲԱԽԱԼ

[Ըարժում. Con moto] Հախվերդիս

Կայ - նել ես քա - խա - քա - խա,
 յար, յար, յար նայ, նայ, նայ, նայ,
 յար նայ, նայ, նայ, նայ, նայ:

221 (203). ԶՈ ՍՐՏՈՎ ՄԻՐԱԾԸ

[Ըարժում. Con moto. Amoroso] Հախվերդիս

Քո սրտ - տով սի - րա - ծը քա - գա - վո - լիմն
 ա, ա՛յ Ա - դո՛մ, ա՛յ Ա - դո՛մ, ա՛յ Ա - դո՛մ
 դո՛մ քան, Ա - դո՛մ քան, յա - ռո քան,
 քա - նն քան, քա - նն քան, քան:

222 (204). ԳՆԱՅԻ ՋՈՒՐԸ ՋՐԻ

[Չափավոր. Andante con moto, cantabile]

Հախվերիս

Գը-նա-ցի բու - ըն ջը - ըի. յա՛ր.
յա՛ր, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ,
նայ, նայ, նա՛ր:

223 (205). ՅԱՐ ՋԱՆ, ՈՒՋՈՒՄԻՇ ԿՐԱ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Հախվերիս

Յար ջան ու - գուլ - միշտ ա - լա,
դեյ - բեյ դու - գուլ - միշտ ա - լա'

224 (206ա). ԿԱՅՆԵԼ ԵՍ ԶԱՐԻ ՎԵՐԱ

[Չափավոր. Andante amoroso]

Հախվերիս

Կայ - նել ես քա - ըի վե -
քա, յա՛ր, յա՛ր, նա՛ր, նա՛ր,
յա՛ր, նա՛ր, նա՛ր, նա՛ր:

225 (206բ). ՉԻՆԱՐ ԵՄ, ԿԵՈՒՆԱԼ ՄԻ

[Չափազոր. Andante amoroso] Հայտնիքիս

Չի - նար ես, կե - ուս - նալ մի, յար, յար, յար,
 [Մեր դոս - նեմ հե - ուս - նալ մի, յար, յար, յար]

Յար, նա - նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ, նայ:

226 (207). ՕՍԱՐ ԵՐԿԻՐ ԳԱՆՈՂ ԿՏՐԻՃ

[Չափազոր-Միջակ. Moderato. Candidamente]

Օ - սար եր - կիր գա - լող կըտ - ըիմ,
 ան - զին զոմ - ըութ քա - ըով Ե - կար,

ու - կի թե - թիր, ոչ թե ար - ըիմ,
 [- -] քա - ըով Ե - կար:

Օ - սար եր - կիր գա - լող կըտ - ըիմ, օյ, նա - ըրմ, նա - ըրմ, նա - ըրմ,
 օյ, նա - ըրմ, նա - ըրմ, նա - ըրմ, օյ, ցյոյ - նա յա - ըրմ:

227 (208). ԿՈՏ ՈՒ ԿԵՍ ԿՈՐԵԿ ՈՒՆԻՄ

[Չափազոր-Միջակ. Moderato.] Ռչարունիք
Հան

Կոտ ու կես կը - ըիկ ու ըիմ

ցա - նե - լու հա - մար: ճըն - ճուղ - ճեր

ժող - վան Ե - կան ու - տե - լու հա - մար [♩]

եզն - ճը - դիկ. կար - միր n - տիկ.
փխս - նին Ե - թան ման գա - լու հա - մար:

228 (209). ՏՈՆ, ՏՈՆ, ՏՈՆ, ԱՂԲԵՐ

[Արագավում. *Veloce*] Ապարամ

Տոն, տոն, տոն, աղ - բեր,
ամ - պել ա՛ - մուն չի գա - լի:

229 (210). ԱՐԱԶԸ ՀԵՇՏԱԾԵԼ Ա

[Շարժում. *Con moto*]

Ա - ռա - զը հեշ - տա - ցել ա, ճամ - բե - ջը կոշ - տա - ցել ա:

230 (211). ԿԱՅՆԵԼ ԵՆՔ ԱՆՈՒ - ԲԱՆՈՒ

[Շարժում. *Con moto*]

Կայ - ցել ենք ա - խա - բա - խա, յար, նայ, նայ, նայ, նայ:

231 (212). ԱՆ ԿԱՆԵՄ՝ ԱՐՈՒՆ ԿՈՒԳԱ

[Չափավոր. *Andante con dolore*]

Այս կա - նեմ ա - թում կու - գա,
ևս սըր - տիս գա - թում սու - գա՛:

232 (213). ԿԱԼ ԵՄ ԳՑԵԼ, ԿԱՍԵԼ ԵՄ

[Շափաղոթ-Միջակ, Moderato.]

Կալ եմ գըցել - սել եմ, նայ, նայ,
 Արտ - տու - մըս ինչ խոր - հուրդ կար, նայ,
 Են քա - ֆու թին ա - սել եմ, նայ,

սի - րա - ծից հա - ճոր,

չո - լն չնչ ապ - թիս:

233 (214). ՀՈՎ, ՀՈՎ, ՀՈՎ ԵՂՆԻ

[Հանգստո. Tranquillo]

Հով, հով, հով եղ - ճի, յա - թիս տու - մը ծով եղ - ճի,
 թո՛ւ, թո՛ւ, թո՛ղ եղ - ճի, յա - թիս քա - մա - թով եղ - ճի,

ո՛ր թը - նթ, թը - նթ, հո - ղը հա - ննք, մեր թը - նա - մու ո՛ր - ղը հա - ննք:

234 (215). ԱԽ, ՄԵՎԱՎՈՐ, ՄԵՎԻԿ ԱՂՁԻԿ

[Վշտալից, Con tristezza]

[Մայր]

Ախ, սե - վա - վոր, սե - վիկ աղ - ջիկ,
 վա - նա վա - ջիկ,

քե - զի կու - տամ չալ - չալ դա - ջիկ, վո՛ւյ:
 կար - միր Ֆե - սին,

[Մայր]

Ախ, մե - ղիկ, ես ի՛նչ կա - նեմ վա - նա վա - ջիկ,
 կար - միր Ֆե - սին, չալ - չալ դա - ջիկ,

դուր - քան կեղ - նեմ իմ Աս - ցո - յին, չար - խի թե - լին, վո՛ւյ:
 թեք ցո - լո - զից, ծնա - ցի կե - լին,

235 (216). ԱՅ ՏՂԱ ՄԵՐ ԳԵՂԵՑԻ

[Արագ, Veloce]

Այ տղ - դա մեր գե - ղե - ցի. Լե Լե յա - ղըմ, օյ, օյ,
 րե - ղա - նըդ ե - կե - ղե - ցի. Լե Լե յա - ղըմ, օյ, օյ,
 վր - ղըմ քա - շո - նա որոր - քան, քիր - մա շա - ւըմ, օյ, օյ.

236 (217). ՋԱՆ ԱՂԹԵՐ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Շիրակ

Ջան աղ - քեր, քան աղ - քեր, քան յա - ղո, քան,
 քան յա - ղո, քան յա - ղո, քան աղ - քեր, քան,
 Աա - ղե - ղո ման եմ ե - կել,
 դաշ - տե - ղո քան եմ ե - կել,
 ա - սին աղ - քերոյ ե - կել ա,
 զե - ժի նը - ման եմ ե - կել:

237 (218). ԵԿԱՎ ԱՐԱՆԱ ՔԱՄԱՆ

[Մանր, հոսզումնալից. Largo. Affetuoso]

Ե - կալ և թա - նա քա - մին,
 Ան - թիկ ջան, ա - թի տա - թին,

ժող - վոց դա - ընթ. լե - ցուց գյա - մին,
 նո - թա - ցել ա սըր - տխա յա - թին:

238 (219). ՀՈՅ ՆԱՐԸՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

Հան

Դոյ նա - ըրձ, ճախ - թա - կի ոտ գր ու ի, հոյ նա - ըրձ:
 Դոյ նա - ըրձ, ճախ - թակ մա - նող գր ծու ի, հոյ նա - ըրձ:

239 (220). ԹԱԳՎՈՐ, ԴՈՒ ԲԱՐՈՎ ԵԿԱՐ

[Չափավոր. Moderato]

Հան

Թագ - վոր, դու թա - թով Ե - կար, ա)
 թագ - վոր, դու թա - թով Ե - կար:

240 (221). ԼԵ, ԼԵ, ՅԱՄԱՆ

[Մանր, ծորուն, նրգային, հոսզումնալից]

[Largo, molto cantando, affetuoso]

Հան

Լե, լե, յա - ման, մեր տուն մեր տուն
 դի - մաց դի - մաց,
 լե, լե, յա - ման, հե - ղիթ
 ա - նեմ աչ - քով ի - մաց:

241 (222). ԱՐԱԳԻԼ, ԲԱՐՈՎ ԵԿԱՐ

[Հանդարտ. Larghetto]

Ա - ռա - զիւ, քա - ռով ե - կար,
ա՛յ ա - ռա - զիւ, քա - ռով ե - կար:

242 (223). ԶԵՉ ՈՐ ՏԵՍԱ

[Չափավոր. Andante con moto, amoroso]

Ապարան

Զեզ որ տե - սա սիր - տըս ե - լավ ցիր - ու - ցան:
Յա՛ր, ա - լի՛, յա՛ր, ա - լի՛, մեկ ան - գամ հո - զիս առ, վա՛յ,
մա - զա - նըմ, վա՛յ, քեյ - ռա - նըմ, վա՛յ,
մա - ռա - լըմ:

243 (224). ԵՍ ՄԵՐ ՏՈՒՆԸ, ԴՈՒՆ ՉԵՐ ՏՈՒՆԸ

[Սիցան-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Ապարան

Ես մեր տու - նը, դուն ձեր տու - նը՝
դուն տա - րար իմ ա - նուշ քու - նը:

244 (225). ՍՈՆԱԼԱՐ

[Միջակ. Allegro moderato] Համ

Սո - նա - լար, Սո - նա - լար,
 Ա - լո՞ն ի՞նչ ա - ղիկ դար - թին էր:

245 (226). ՋԱՆ, ՄԱՐԱԼ ՋԱՆ

[Միջակ. Allegro moderato] Համ

Ջան մա - լալ, բան ե - կեք եր - քանք բան - քս - ըն:

246 (227). ԹՈՒՐՍ ԲԵՐԵՔ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] Համ

Թու - ղոս քա - ղեք, էն, լո,
 ծի - նոս քամ - քեք, վայ, վայ:

247 (228). ԲՈՒԻՆԿ ՄԻ ԶԵԼԵ

[Շարժում. Con moto] Համ

Բո - թիկ մի քե - լե, լա - լու - խան:

248 (229). ԶԵԱՐՎԱՆ ԿՈՒՎԵՐ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

Քեար - վան կու - գեք զընդ - զըն - գա - լեն,
 Մար - ղու - հի քան, Մար - ղու - հի:

249 (230). ՄԵՆ ԿՈՒՆՏԻԿ

[Չափավոր. Moderato] Վան

Մեն կո - տիկ իս - յս - կըն - կիր

250 (231). ՍԱՉԱՆԱ ԶՈՒՐ

[Չափավոր. Andante amoroso] Կողք

Սա ին վան հն յա - նա յարն քն - թին յա - թնա ցու - ըն տը - ծու խըն - դիր ոչ առն գառն զը յառ եր, եր, թին, ներ, լու, յար: լու, յար: լու, յար: լու, յար:

251 (232). ՏՈՒՆ ԵՄ ԵՆՆԵԼ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso] Ապարան

Տուն եմ չի - նել փո - յի քն - լան, դու չո - թո - լա, դու չո - թո - լա:

252 (233). ՀԱՆԳԵՆ ԳԱՍ ԳԵՐԸ ՄՏՆԵՍ

[Հուզումնալից. Commosso] Իգգիթ

Փան-դին գաս զե - ղը ծըտ - նա, մայ - թիկ, մայ - թիկ, մայ - թիկ քան, քա - յի ման - քն կայ - նած եր.

իմ գը - ցած տե - ղը մըտ - ճես, մայ - բիկ,
մայ - բիկ, մայ - բիկ քան, քա - ղի ճամ-քնն կայ - նած էր:

253 (234). ԷՍ ԱՌՈՒՆ ԶՈՒՐ Է ԳԱԼԻ

[Թերև. Leggero]

Ա tu ա - ուն քոր է գա - լի. ինչ, դա - լի-լի, լի, գա - լի - լի:
Բ tu ա - ուն քոր է գա - լի, գա - լի է, գա - լի է սեր ա - նե:
Գ
Դ
Ե

Ա - Բ՝ Ստրալցո

Գ - Դ՝ Ապսրամ

Ե՝ Շիրակ

254 (235). ԱՂՋԻ, ՆՈՐ ԵԿԱՐ ԿԱԼԵՆ

[Զարիալոր-Միջակ. Moderato.]

Շիրակ, Հռոմ

Աղ - ջի. նոր ե - կար կա - լեն:

255 (236ա). ՆԱԶ ՄԻ ԱՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Հոփ

Լազ մի՛ ա - նի, նազ մի՛ ա - նի, ջան ար - ջիկ,
 մին - թա - նո - վոր թոզ մի՛ ա - նի, ջան ար - ջիկ:
 Լա - նա - ջիկ ա ար - տե - ռես, շա - տա - ջիկ ա դար - դե - ռես,
 նազ մի՛ ա - նի, նազ մի՛ ա - նի, նազ ար - ջիկ,
 էլ ձեռ մի՛ տա, ձեռ մի՛ տա, թա - ու - ձեկ ա վար - դե - ռես,
 մին - թա - նո - վոր թոզ մի՛ ա - նի, ջան ար - ջիկ,
 թոզ մի՛ ա - նի, Դե - ռիք, Դե - ռիք - նազ ար - ջիկ:

256 (236բ). ՆԱԶ ՄԻ ԱՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Հոփ

Լազ մի՛ ա - նի, նազ մի՛ ա - նի, ա՛յ ար - ջիկ,
 Լազ մի՛ ա - նի, նազ մի՛ ա - նի, վա՛յ ար - ջիկ,
 մին - թա - նո - վոր թոզ մի՛ ա - նի, հայ ար - ջիկ:

257 (236g). ՆԱԶ ՄԻ ԱՆԻ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Հոգո

Նազ մի՛ ա - մի, նազ մի՛ ա - մի, ա՛յ աղ - ջիկ,
 Նազ մի՛ ա - մի, նազ մի՛ ա - մի, վա՛յ աղ - ջիկ,
 մի՞ն - թա - նո - վորի թող մի՛ ա - մի, հայ աղ - ջիկ:

258 (237). ԿԵՐԹԱՍ, ՃԱՄԻՆՍ ԷՍ Է

[Հանդարտ. Larghetto]

Հոգո

Կեր - թամ, ճամ - թես ես է:

259 (238). ԱՄՊԵԼ Ա ԱՄՊԻ ՎԵՐԱ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Բոբո

Ամ - սեղ ա ամ - սի վե - ռա, յա - ճան յար,
 չէ ամ - ճան, ամ - ճան, ամ - ճան է, չէ ամ - ճան, ամ -
 ճան, ամ - ճան է, չէ ամ - ճան:

260 (239). ԿԱՆԱՉ ԱՐՏԻՍ ԶԵՆԱՐԸ

[Ըարժում. Con moto. Amoroso]

Բոբո

Կա - նաչ ար - տիս քե - նա - թը, ա՛յ, լե, լե, լե,
 վա՛յ, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:

261 (240). ԿԱՐՄԻՐ ԶԱՐԸ ՏԱԵԱՏ Է

[Չափավոր-Միջակ. Moderato.]

leggero

Կար - միր քա - ղը տա - շած է,
սիր - տղս հա - լած մա - շած է

262 (241). ԵՍ ՄԻՐՆԵՑԻ՝ ՈՒՐԻՇՆ ԱՈՒՎ

[Չափավոր. Moderato cantabile]

ես սի - թե - ցի՝ ու - ղից ա - ռաւ,
սի - թում քան, ինչ որ ա - ռաւ
մայ - ղիդ ա - ռաւ, սի - թում քան

263 (242). ԵՍ ԳՆՈՒՄ ԵՄ

[Վշտալից. Con tristezza]

ես գը - նում եմ, լաց ձև - ցիս,
քը - նած տե - ղիդ քաց ձև - ցիս:
Օ - տար, օ - տար, օ - տար եր - կիր:

264 (243). ԵՆԵՐ ԿԱՅՆԵՐ ԽՈՐՈՏԻԿ ՄՐՏՈՆ

[Չափավոր. Andante con moto, amoroso] Ոչառանկ
վան

Ե - լեր կայ - մեր խո - րո - տիկ Սըր - տոն,
 նա - նե՛, կա - սա, որո՞ր ա ի՞ն ա - վոն...
 վա՛յ լե, լե, վա՛յ լե, լե,
 վա՛յ լե, լե:

265 (244). ԱՐՇԱՓԻ ՋՈՒՐՆ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] Համարյու

Ար - ծա - փի ջուրն էր շատ սառ, լե, լե, լե:
 վա՛յ, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե.

266 (245). ԾԱՌԸ ԵՄ ԵՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] Համարյու

Ծա - ող ես եմ՝ քա - ղը դուն ես, Աճ - նա զան:

267 (246). ԵԿԱՐ ՄԵՐ ԳՈՆՈՎ ԸՆՅԱՐ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto] Համարյու

Ե - կար - մեր դու - նով ըն - ցար, մո - լո - րե - ցիտ,
 չեկ ծա - մեր դե - ղին դեյ - ղիդ րո - լո - րե - ցիտ:

268 (247). ՋԱՐ ՋԸՆԳԸ

[Արագավում. Veloce] Դամարյու

Ջար զըն-գը, զար զըն-գը, թող զըն - գա,
պա - րենց զի - շեր լու - սըն - կա:

269 (248). ԾԱՌԻ ՏԱԿԸ ՏԱԳԱ ՅԱ

[Արագավում. Veloce]

Ծա-ռի տա - կը տալ-դա յա, քա-նի կայ - նեմ՝ ֆայ-դա յա:

270 (249). ԿԱՐՄԻՐ ԱՆՈՒՉԱ ԱՈՆԵՄ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso]

Կար - միր ա - լու - չա առ - նեմ. յա -
րիս ու - դար կեմ, զի - նըն եր ի՛նչ ա:

271 (250). ԱՈՆԵՄ ԿԱՅՆԵՄ

[Արագավում. Veloce]

Առ - նեմ կայ - նեմ, ծա - մեր կառ - նեմ, շե - կո
յա - ռիս, հաս - տա - քա - զուկ իմ յա - ռո:

272 (251). ԵՈՒՅԱՆ, ՄԻՆ ԱՐԻ

[Արագավում. Veloce]

Եռ - քան մին ա - ռի, յա - ռո, հո յա - ռո,
բար - ձոր չի - նա - ռի յա - ռո, հո յա - ռո:

273 (252). ՅԱՐ ԼԵ, ԼԵ

[Միջակ. Allegro moderato] *Շիրակ
Արմրյու*

Յար Լե, Լե: Մեր ծի - ա - նոց
ճալ կըլ - ծի, յար Լե, Լե, Լե:

274 (253). ԱՌԻ, ՄԱՅՐԻԿ ԶԱՆ

[Շարժում. Con moto] *Շիրակ
Արմրյու*

Արի, մայ - բիկ ջան, չար - չին ծա - խում ա ջա - բան,
արի, մայ - բիկ ջան, աղ - բը - կան չը - կա վա - բան:

275 (254). ԹԱԼԻՇՈՒ ԴԱՍԻԵՆ ԴՈՒՋ Ա

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto giocoso] *Բլրար*

Թա - լի - շու ծամ - բնն որոզ ա, յար ամ - ման, ամ - ման, ամ - ման, ամ - ման,
է, ոյ ամ - ման, ամ - ման, է, ոյ ամ - ման,
Ան - տոն կայ - նոր Աշ - խնն կու - զա, խո - բոտ էր
Աշ - խն - նը, կո - լոտ էր Աշ - խն - նը:

276 (255). ԱՅ ԱՂՋԻԿ, ԾԱՄՈՎ ԱՂՋԻԿ

[Ծափափոք. Andante con moto, cantabile]

Շիրափ

Այ աղ - ջիկ, ծա - մով աղ - ջիկ, վա՛յ,
 ծա - մով աղ - ջիկ, շա - քա - լից հա -
 մով աղ - ջիկ, կաթ - ճը - լիկ, կուր - ճու - լիկ,
 վա՛յ, ծա - մով աղ - ջիկ:

277. ՀՈՎ ԱՐԵՔ, ՍԱՐԵՐ ՋԱՆ

[Չափավոր. Moderato]

[Բոլ] ա - րեք, սա - րեր ջան, հով ա - րեք,
 իմ դար - դին դար - ման ա - րեք:
 Սա - րե - րը հով չեն ա - նում,
 իմ դար - դին դար - ման ա - նում, նում:
 Ամ - պեր, ամ - պեր, մի ջնկ զով ա - րեք,
 վա - րար անձ - րև քա - վիք՝ ծով ա - րեք,
 գեշ մար - դու օր - ա - րե - վը
 սև նո - դի սա - կով ա - րեք:]

278. ԷՍ ՕՐ ՈՒՐՐԱԾ Է, ՊԱՍ Է

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto]

[Էս օր ուր - բաք է, պաս է,
 ղե, հե, զըն - գը զըն - գը, ղե, հե, ջան:]

279. ԼՈՒՄՆԱԿՆ ԱՆՈՒՇ, ՀՈՎՆ ԱՆՈՒՇ

[Համդարտ. Tranquillo]

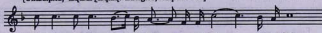
[Լու-նակն ա - նուշ, հովն ա - նուշ, վա՛), [ն, [ն՛.

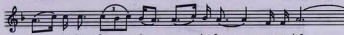
[ն, [ն, վա՛), [ո, [ո, [ո, [ո.]

280. ՉԻԳ ՏՈՒ, ՔԱՇԻ

[Եռամղում, ազատ չափով. Energico, tempo rubato]

Չիգ տու, քա-շի, այ եզ-նը, ա-բա, հո՛, ա-բա, հո՛,

այ [ո-ձըղ մա - շի, այ եզ-նը, ա-բա, հո՛,

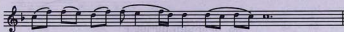
ա-բա հո՛:

281. ԳՈՒԹԱՆԸ ՀԱՅ ԵՄ ԲԵՐՈՒՄ

[Գարգուկ. Allegretto semplice]

[Գու - բա - նը հայ եմ քե - ղում,

քե - բա - նը ըսց եմ քե - ղում:]

286. ԱՆՈՎՅԱՆ ՄԱՐՆ ԱՄՊԵՆ Ա

[Չափավոր. Moderato, ampio]

Ա - լա - գյազ սարն ամ - սիլ ա,
վա՛), լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե,
աղ - քոր իր ձին քամ - քել ա, իմ
մայ - թիկ ջան, իմ մայ - թիկ ջան:

287. ՄԵՐ ԴՌԱՆԸ ԽՆԿԻ ԾԱՌ

[Կայտառ. Vivo]

Մեր դը - սա - նը խըն - կի ծառ, գյու - լում ջան,
ծեր դը - սա - նը խըն - կի ծառ, գյու - լում ջան:]

288. ԱՆՉԹԵՎՆ ԵԿԱՎ ՇԱՂԱՆԵՆ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Աճճ - ընն ե - կավ շա - դա - լեն,
ու - սու տե - թև դի - դա - լեն,
վա՛), լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե, լե:]

289. ՊԱՐՏԵՉ ՈՒՆԻՄ

[Չափալոր. Moderato]

[Պարտե՛ճ ու - նիմ՝ դը - րախտ ա, ծա - դիկ ծաղ - կուն - քի վախտ ա,
 գեշ աղ - քիկ սի - րուն տը - դա՛ տս էլ մի ու - թիշ քախտ ա:]

290. ԱՐԵՎ ԹԵՆՎՈՒՈՎ ԵՆԱՎ
(Իմ չինարի յարը)

[Կայտառ. Vivo]

ըլ - ըւ թըռ - վը - տով ե - լավ, իմ չի - նա - թի յա - թը,
 մեր քա - նը կըռ - վով ե - լավ, դար - դի - ճան յա - թը:]

291. ՄԱՏՆԻԹԸ ՄԱՏՈՎՄ ՉԷՐ

[Դանդաղ, հուզված. Commosso]

[Մատ - նի - քը ծա - տո - լւս չեր, ա՛խ,
 սի - րա - ծը սըր - տո - վըս չեր, ա՛խ,
 վա՛, լե, լե, լե, լե, լե, լե, վա՛, լե, լե, լե, լե:]

292. ԱԽ ԿԱՆԵՄ ԱՐՈՒՆ ԿՈՒՎԱ

[Դանդաղ, հուզված. Commosso]

Ախ կա - նեմ՝ ա - րուն կու - գա,
 սև սըր - տիս գա - րուն կու - գա,

կո - րու - ցել եմ իմ յա - ղը,
 ո՛վ զի - սե երբ տուն կու - գա:

293. ԼՈՒՄՆԱԿՆ Ա ԿԱՅՆԵԼ ԳԱՐԻՆ

[Մանր. Largo]

Լուս - նակն ա կայ - նել դա - ղին, յար, ա - ձան,
 աղ - ցի, որս սի - րուն, ջա - նն ջան,
 եր - նակ քու տի - րուն:

294. ԱԽ, ՄԱՐԱՄ ՋԱՆ

[Չափազոր. Andante con anima]

Այս, մա-րալ ջան, կո - կո -
 նըս քոս - մած մը - նաց,
 ախ, զյա-րալ ջան, սիր - տըս
 կը - ղա - կած մը - նաց]

295. ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ՎԱՐԳԻ ՀՈՎԻՆ

[Միջակ-Չափալոր. Allegretto grazioso]

Կայ-նել էս վար - ղի հո-վին, վար - ղի հո-վին, հո - վին,
 քա-մին տա կըրծ - քիղ մո-վին, կըրծ - քիղ մո-վին, կըրծ - քիղ մո-վին:

296. ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ՎԱՐԳԻ ՀՈՎԻՆ

297. ԱՌՆԵՄ ԵՐԹԱՄ ԷՆ ՍԱՐԸ

[Արագալուր. Allegro moderato]

Առ - նն եր-թամ էն սա-րը, առ - նն եր-թամ էն սա-րը,
 առ - նն եր-թամ էն սա-րը, սեյր ա - նն - լու՛ իմ յա - ռը՛]

298. ԱՌՆԵՄ ԵՐԹԱՄ ԷՆ ՍԱՐԸ

299. ԳԱՏԻ ԱՐՏԵՐ, ԲՈՆԻ ԼՈՐ

[Աշխույժ. Allegro moderato]

[Գա - ցի աղ - տեր, թըռ - նի լոր, աղ - ցիկ տե - սա յայ - լի ձոր,
 ցը - ման եր կար - միր խըն - ձոր, լո - թիկ, գար - նան քա - ռեր դու վարդ ա -
 թիւ, լո - թիկ, ցը - ման եր կար - միր խըն - ձոր, լո - թիկ, լո - թիկ, լո -
 թիկ, լո - թիկ, լո - թիկ, գար - նան քա - ռեր դու վարդ ա -
 թիւ, լո - թիկ]

300. ՀԱՎԱՐ ԶՈՒՈ

[Միջակ-Չափավոր. Allegretto grazioso]

Մաստաքա

[Դա - վա՛ր Զու - լո, մա - դա՛ք Զու - լո, քե - զի
 տե - սա՛ վա - ռա, Զու - լո, քաց - վիր, քաց - վիր, քաց - վիր,
 քաց - վիր, քաց - վիր, քաց - վիր, իմ վարդ Զու - լո, քաց - վիր,
 քաց - վիր, քաց - վիր, քաց - վիր, քաց - վիր, քաց - վիր, իմ վարդ
 [Fine]
 Զու - լո: ես Ա - լեքն եմ, Մաս - տա - ռե - ցի, սի - րուն, ա - թի,

ձեր տու կե - ցի, դե՛մ ա - դր՞ք-բան ե - կե - ղե - ցի.
 հա - վա՛ր՝ Ձու - լո, ծա - դա՛ր՝ Ձու - լո. [D.S. al Fine]

301. ԿԱՊՈՒՏ ԶՈՒՈՒԿ ՀԵՅԵԼ ԵՄ

[Չափավոր. Moderato, ampio]

Կա-պուտ զու - ռակ ին - ծել եմ, յար.
 Ա - բա - զին մո - տե - ցել եմ, յար.
 ա՛խ, ջան Ա - բազ, վա՛խ, ել - ման Ա - բազ,
 մի մամ - քա տար, եր - քամ յա - թիս հյու՛ր:

302. ՆՈՐ Ա ԲԱՑՎԵԼ ԲԱՐԻ ԼՈՒՍ

[Չափավոր. Andante con anima]

Լող ա բաց - վել քա - թի լուս,
 մեկ - տեղ եր - քանք դարդ ի դուս,
 թո - րիկ մի՛ քե - լե, փուշ է.
 սի - բու - ճիկ, պարզ ա - մուշ է]

303. ԱՂՋԻ, ԱՐԻ ԶԵ ՖԱՍ ԱՌՆԵՄ

[Աշխույժ. Allegretto semplice]

- Աղ - զի, ա - րի զե ֆաս առ - նեմ,
 ֆա - սի րո - լոր ու - կի շա - րեմ:
 - Չեմ ու - գի, դա - դր, չեմ ու - գի, քա - ր,
 դար - դի - ցըս խա - ր քար տուր, քա - ր,
 քար տուր, քա - ր:

304. ԳՈՒ ԿԱՅՆԵԼ ԵՄ ԸՆՏՐԱԿԱՆ

[Աշխույժ. Allegretto semplice]

Գու կայ - նել եմ ընտ - րե - կամ,
 հայ չի ա - զի շող եր - սիր,
 հե՛յ, եա - րե, ե - կարժ ծան - թիկ քա - զիր - կամ,
 հե՛յ, եա - րե, սամ - թիկ ա - զի շեկ վար - սիր,
 հե՛յ, եա - րե,
 հե՛յ, եա - րե:

305. ՄԱՐԱԼ ԳՈՄԵՇ

[Եռամղում, ազատ լավիզ] *Energico, tempo rubato*

Մա - ռալ գո - մեշ մազ կա - նն,
 դե ել, ել, դե ել, ել,
 դե ել, ել, ադ - լն ազ - տը - տն բող կա - նն,
 դե ել, ել, դե, ել, ել, ել,
 հո՛ւ]

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ
ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱԵ	«Ազգային երգարան», Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի ուսանողների 1891 – 1895 թվականներին կազմած, նույնպիսի ձեռագիր երգարանը ԳԱԹ-ում:
Աք(ՀՄԽ)	Մ.Արեղյանի ղեկավարած պահպանվող «Հազար ու մի խաղ» երգարանը Կոմիտասի նույնպիսի գրառումներով:
ԱԺ1	<i>Կամիտաս</i> , Ժողովրդական երգեր, Ազգագրական ժողովածու, հայերեն նոտագրությամբ փոխադրեց Եվտասկանի, առաջաբանով և դիտողություններով՝ Ս. Մելիքյան: ՀԽՍՀ Պետերատի երաժշտական սեկտոր, [Մոսկվա-Երևան], 1931:
ԱԺ2	<i>Կամիտաս</i> , Ազգագրական ժողովածու, հայ ժողովրդական երգեր և պարերգեր, հտ. 2-րդ, կազմող Մ.Աղայան, խմբագիր Խ.Քուչմարյան, Ե., 1950
ԳԱԹ	Ե.Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, Երևան:
ԳԳ	Գևորգ Գյոդակյան:
Ե	Մ. Եվմայանի ֆոնդը ԳԱԹ-ում:
ԵԺ1	<i>Կամիտաս</i> , Երկերի ժողովածու, խմբագրությամբ Ռ.Աթայանի, հտ. 1, 1960, 1969, նույնը հտ. 2, 1965, 1969, հտ. 3, 1969, հտ. 4, 1976, հտ. 5, 1979, հտ. 6, 1982, հտ. 7, 1997, հտ. 8, 1998, հտ. 9, 1999, հտ. 10, 2000:
ԺԽ	Ժողովրդական խաղիկներ, գյուղական փոքր երգեր իրենց փոփոխակներով: Խմբագրեց Մ. Արեղյան, մասնակի աշխատությամբ Կոմիտասի, Ե., 1940:
ՀԵ	«Հովհաննիսյան երգարան», Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի ուսանող Հայկ Հովհաննիսյանի կազմված, նոտագրած ձեռագիր երգարանը (1891-1895): Երաժշտագետ Ա.Սարյանի անձնական արխիվ:
ՀՆՈՒ	<i>Կամիտաս</i> , Հողվածներ և ուսումնասիրություններ, կազմեց Ռ.Թերլեմեզյան, Ե., 1941:
ՀՄՆ1,2	«Հազար ու մի խաղ», ժողովրդական երգարան, 1-ին և 2-րդ հիմնյակ, խմբագրեցին Կոմիտաս վարդապետ և Մանուկ Արեղյան: Վաղարշապատ, 1903-1904 և 1905:
ՀՄՆ երաժշտական	Կոմիտասի կազմած և նոտագրած հայ ժողովրդական երգարանը, ԳԱԹ, Կոմիտասի ղեկավար, 725: Մեզ է հասել ձեռագիր և ոչ լրիվ վիճակում(անվանումը պայմանական է):
ՄԲ	Մարգարիտ Բարսեղյանի ֆոնդը ԳԱԹ-ում:
ՄՄ	«Մեքքյուր Մուզիկալ» համոզեցում Կոմիտասի հողվածը «Հայ գեղջուկ երաժշտություն» ֆրանսերեն (1907, էջ 472-488, Փարիզ): Լույս է տեսել մաս «Անահիտ»-ում (էջ 70-73 և 127-130, Փարիզ, 1907):
Ռ.Ա.	Ռոբերտ Աթայան
ՎՄ	Վանա սագ, հավաքածու Վասպուրականի ժողովրդական երգերի, հեղիաքների, առածների և հանելուկների, Ա մաս, ժողովեց՝ Գևորգ Շերենց, Թիֆլիս, 1885:
ՏԽ	Տաղեր և խաղեր, խմբագրեց և կազմեց՝ Ա.Մխիթարյան, Ալեքսանդրյանյուր, 1901:
ԶՄՎ	Զմյառ մշեցվոց և վանեցվոց, ժողովեց՝ Արիստակես վարդապետ Մեղրակյան, Վաղարշապատ, 1874:

Ծանոթագրություններում բերված ձեռագրերի համարները Երևանի Կոմիտասյան ղեկավարի (ԳԱԹ) քարտազարդության մեջ ընդունված համարներն են:

1(1). *Ընկերով կայանծ քուչն*: Նշված կրկնակի ծայնակարգը կապված է կվիտային օժանդակ հինակետը կվարտայինով փոխարինվելու հետ: Երաժշտական մեկ տան սահմաններում կատարվում է խոսքերի մեկ երկտողը միայն (մնացածը կրկնակն է): Բերված է առաջին երկտողը, որը քառատող խաղիկի բովանդակությունը քացահայտող երկրորդի հետ կարող է ամփոփական կապ իսկ չունենալ: Ժխ-ում կա լրիվ խաղիկի օրինակ՝

*Աղբի՛, կայնել նս քուչնն,
Թափ տպիր մխշուն քեչնն.
Էղ քու երած դարդերը
հարար տոր սրտիս մեքնն:*

(418)

644/16 մի փոքրիկ ստվարաթղթի վրա Կոմիտասի ձեռքով հայկական նոտայով գրված է նույն երգը, 13-րդ «Հեյ մարալ» տակտի ութմի փոքր զամազանոթյամբ՝ 3/8+1/8+1/4, վաղ կատարված «ոյաշտային» գրառում է, ունի հավելյալ երկու քառատող խոսքեր, որոնցից երկրորդն ուշադրալ է՝

*Նավակը ծովուց գնաց,
Ի՞նչ կյանքը մաշուց գնաց,
Սաղար երթալն ի՞նձ ցավ չէր,-
Քու (այլ դեպքում՝ Ի՞նչ) յարը տխուր մնաց,*

որ երգի բովանդակությունը որոշակիացնում է և քացահայտում կրկնակում «ամբխալտ յար» արտահայտության տեղին լինելը:

ԱՄԺ-ում երգը վերնագրված է «Կարմիր վարդ», 7-րդ տակտի ք-ի փոխարեն ռ է, և դրանով նախադասությունների համագանները նմանեցված են: Ըստ երևույթին ց-ն դիտվել է որպես պատահական վրիպակ:

2(2). *Կայնել նե՛՛ գալ չե՛՛ կարա*: Միության բովանդակությամբ այս երգը իր համեմատաբար ընդարձակ կառուցվածքի շնորհիվ ձեռք է բերում քնարական արիտզոլի բնույթ: Բնագրում կատարված է տակտոսբաժանման երեք հաջորդական փոքրով.

ա. Նշված է ուղղաձիգ զգեղով՝ (6 + 5) + (6 + 5) + (6 + 5) + (6 + 6) + 2/4 լռանիշ.

բ. Նշված է հորիզոնական ուղիղ փակագծերով՝ (5 + 6) + (5 + 6) + (5 + 6) + (6 + 6).

գ. Նշված է նոտաների արանքում դրված V մշանով և վերջնականն է՝

(2 + 3 + 3 + 3) + (2 + 3 + 3 + 3) + (2 + 3 + 3 + 3) + (2 + 3 + 3 + 3):

Նույն սկզբունքը պահպանված է ՄՄ-ում (481-82), քեև 2/4-ների փոխարեն միայն 1/4-ներ են (առանց սկզբի 1/4 պատգանների), նաև օգտագործված են կարճ և երկար արտահանքեր: Այստեղ, քնագիրն ամփոփոխ պահ-

պանելով, հատուկ կոմիտասյան գրության այդ ձևը ևս պահպանեցինք: ԱՄԺ-ում խնդրո առարկա պատգանբը, ընդհակառակը, երկարացված են, և ամբողջությունը շարադրված է անփոփոխ 3/4 չափով: Մինչևի՜ն քնագրի երեք ֆրագմետում այդ 2/4 տակտորը, դրանց շնորհիվ գոյացող սիմոնական փոխզարկերը և դրանց մասնակցությամբ՝ շարահյուսության խիստ չարժու՛ն բնույթը մեղեդու գրավիչ հատկանիշներից են:

Ա և Բ ֆրագմետի վերջին տակտերի եռահնչյուն ընդհարումները (համեմայն դեպս՝ դրանց ծ հնչյունը) զարդինչյուններ չեն, այլ մեղեդու հիմնական բաղկացուցիչներ: ԱՄԺ-ում երգի երկրորդ կեսում երող ընդհարումները, որ արդեն սուկ ենթակայական, կատարողական տարր են, նպատակամետ դուրս են բողնված:

3(3). *Չուն գնե՛՛ն քալե՛՛ն, խաչե՛՛ն*: Ըստ երևույթին առանձին տները երգվել են ելեկտային նուրբ տարբերակումներով: Արդյունքում, չնայած եղանակի փոքր ծավալին, ստացվել է ծայնակարգային փոփոխականությամբ հետաքրքրական օրինակ: Կոմիտասը լուսանցում հայկական նոտայով նշել է *ձե-ի* և *ժ-ի* արտահայտչական զանազանությունը, *ձե-ի* համար՝ «խնդրական», *ժ-ի* համար՝ «պարթ է»: Այս կարգի երգերում խոսքերից Կոմիտասը միշտ գրել է սկզբնական, հիմնական տողերը: Այստեղ գրված քառատող տաղիկի կեսն է միայն: Ժխ/381-82-ում կա քերական երկտողի՝ բովանդակությամբ միանցնից գեթեք լուսաբերվող քարառային 11 տարբերակ: Օրինակ՝

*Յժպա բերեք՝ ձու խաչեն,
Հնե՛՛ն կտորն, աչեն,
Տնե՛՛նն յարս ցաղիս ա,
Իջնե՛՛ն յարմեք քաչեն:*

որոքբ, սակայն, բերված երկտողին էական բան չեն ավելացնում: Նշենք, որ նույն եղանակը Կոմիտասը գրի է առել և այլ՝ «Նոր և բացվել քարի լուս» (434) խոսքերում: Բուրդ դեպքերում առավել կարևորը խոսքերի քանաստեղծական կրկնակն է, որով երգը վերնագրված է ԱՄԺ-ում:

4(4). *Հոյ յա՛ յր, հոյ յա՛ յր*: Գրառված տեքստն ամբողջությամբ միայն կրկնեցված է՝ գեղջկական երգարվեստում քավակահին տարածված: Հիմնական խոսքերով կատարումը նախատեսում է՝ սկզբում կրկնեցրը լրիվ, ապա, նույն եղանակով, հիմնական խոսքի ամեն մի տողից առաջ «Հոյ յա՛ յր, հոյ յա՛ յր» քացականչությունները, երկու տողից հետո՝ մոդից կրկնեցրը լրիվ և այլն: Այդպես է, օրինակ, ՏՄ/210-ում և ԵԺՅ/111 տարբերակում: ՀՄԻ/32-ում նախատեսված է միանգամից չորս տողի կատարում: Եղանակի ծայնակարգը նշելով ԲԶ, Կոմիտասը համարել է, որ այն սկսվում է ավարտվում է կվիմ-

տային օժանդակ հիմնակետով: Ուրեմն, ըստ Կոմիտասի՝ հիմնահիշյունը, որ եղանակում բացակայում է, *g* է, և ձայնակարգը եղա-դրոհական քննարկում: Այն հնարավոր է դիտել մահ որպես *ծ* հիմնահիշյունով մածոր ձայնակարգ, ճման «Ես առուն ցոր է գալի», «Լուսնակն անուշ» և այլ հայտնի երգերի ձայնակարգերին, որոնցում 4-րդ ստորհանր տարբերակվում կամ զրգացակայուն է: Դեռ ավելին, երգի փոքր ծավալը մահ հնարավորություն է ընձեռում հիմնածայնը համարել *ծ*-ն:

5(5). *Շորորա, Սալաք*: ԵՄԻ-ում երգի կառույցը փոքրիչ աղավաղված է, հեղինակի պայմանական նշումներից միսպ են հասկացված: Այստեղ շարադրությունն ըստ քննարկի է: Ի դեպ, նույնպիսի կառուցվածք ունի մահ ՀՄԻ/160 խոսքային տեքստի շարադրությունը. հիմնական քառատողը երկու կողմից «ջրջացատվում» է «Շորորա, Սալաք» կրկնակով: Այս երգի մասին մանրամասն առված է ԵԺ9/114 և ԵԺ10/124-ում: Ավելացնենք միայն, որ ներկա տարբերակը, մախրոդների հետ միասին, կազմում է ժողովրդի ուշադրությունը երկար զբաղեցրած կենցաղային այդ դրամայի երաժշտական մի հարուստ օժանդակում: Եռյն նյութին վերաբերող երգերից մի այլ նմուշ է այստեղի 141(127)-ը, որն ավելի համադրատ ու ավելի մեղեդիացված պատմողականություն ունի:

6(6). *Լեզուս ի խոսում, լալ ծն*:

Եռյնությունը գետնեղված է մահ 325/226-ում: Ենդ ասանձմենրում ենկյունի կրկնության միջոցով ստեղծվող մեղեդիական լարվածության օրինակ է մեղեդին:

7(7). *Հով, հով, հովն ընկավ*: Բնորոշ է միաժամանակ և հնյունի կրկնությունը որպես մեղեդիակերտման միջոց օգտագործելով, և՛ նրբին «մախշավորվածություն»: Համեմատելի է նույն խոսքերով *p.10*-ի հետ: Եռյնությունը գետնեղված է մահ 325/166-ում:

8(8), 9(9), 10(10). *Միրամի ծառ, Հա տվեք, հետ տվեք, Հով, հով, հովն ընկավ*: Տես ԵԺ10/141-143, որտեղ ևս, որպես ազգիական կեցություն ամբողջարժանող քննորդ նմուշներ, գետնեղի ենք այս երգերը, քաղված այն, *p.405* քննարկից: Երգերը այնքան ցայտուն են, որ մեղեդիական չնչին տարբերություններն իսկ նկատելի են դառնում: «Միրամի ծառ»-ի ներկա 302 և 405 քննարկների տարբերություններից առանձնապես էական է «ես» վանկի մեղեդին, 405-ում՝ *f - e - d - c*, 302-ում՝ *f - d - d - c* և *f - e - d - c* (այս վերջինը նախապես, Մախրատի արտագրության պահին, նույնպես եղել է՝ *f - e - d - c*), երեք տարբերակներն էլ հավասարապես ձայնակարգային ուղույն և ցայտուն երանգ են հաղորդում ամբողջ մեղեդուն: Մյուս տարբերությունները և հենց այս 302-ում առկա տարբերակները մեղեդին «զեղազարդելու» զգոծում հայ գեղարվեստի վեց երակայության և ցայտուն շնորհի դրսևորումներ կան:

11(11). *Էսոր տորթաթ ի, պաս ի*: Ոչտունյաց գավառի առանձնապես հնավաճող երգերից է, տես ԵԺ9/123: Ժողովրդական կատարումով դրան հաճախ կցվել է

«Ջուր կուզար վերին սարեն»-ը, ինչպես և Կոմիտասն է մշակել որպես խմբերգ (ԵԺ3/127, 129 և տարբերակները) և որպես մանկական դաշմանորային պիես (ԵԺ6/133):

12(12ա) և 13(12բ). *Քնեք, քնեք, քնեցով աղբիկ*: Բնագրում կա Կոմիտասի հետևյալ ծանոթագրությունը. «Առաջին մասը եղանում են երկու ձևով՝ կամ քարճրից առնում և շարճակարար իջնում, երբ եղանակի ձայնատիճանը ցածրից են բռնել, կամ ցածրից առնում և բարճրանում, երբ քարճրից են սկսել եղանակի ձայնատիճանը»: Որպես օրինակ բերված է 13(12բ) տարբերակը: Այսպես, որևէ երգի տարբերակ գոյանում է հենց դրա համարման ընթացքում: Հետագայում այս երկրորդ՝ Կողքի տարբերակը 325/330-ում գետնեղել է առանձին: 302 քննարկում դժվարընթանիչ նշված է, քն ումից է գրառված: Ընդիմադրապես նույն երգի տարբերակներ են մահ՝ 325/220, 395 և Ե-213 (ԵԺ9/122): Ջանազանությունը շատ չէ, ակնառու են *b-c-d* և *e-f-g* սկզբնավորությունները: Ե-213-ը երկու տան ասանձման յուրյի միավորում է այդ երկու սկզբնավորությունները, միայն այստեղ *e-f-g* ցածր դիրքում է, հետո տեղի է ունենում վերընթաց բռնիք: Հիշյալ տարբերակները մահ գեղարվեստից զարդարող բնույթ ունեցող մեղեդիական մանրամասնությունների գոյացումը տեսնելու համար հարուստ նյութ են տալիս:

14(13). *Չինարես, կեսանալ մի*: Կոմիտասի մշակումը (մեներգ դաշմանորով՝ ԵԺ1/80) կատարողական կյանքում շատ տարածված, նրա լավագույն քննարկման երգերից է, ուստի ժողովրդական սկզբնաղբյուրը և դրա ամեն մի հնյունը կենդանի հետաքրքրություն առարկա են: Երգի վաղագույն գրառումը, որ ունեցել է «Կալանել և պիտա-բախի» խոսքերը (տես ԵԺ3/291), մեզ չի հասել. հավանաբար այն եղել է ներկայումս կորսված Առաջին ժողովածուում (տես ԵԺ9 հատորի նախաբանը): Պահպանված քննարկում կա երեք գրառում. երկուսը Հավախերիսից (203/13 և 203/206բ, երկրորդ առաջինից մի քանի տարի ուշ գրառված), մեկը՝ Բուրիցի (325/23). մի չորրորդն էլ Մ.Արևուշից մտա պահպանված Կոմիտասի ինքնագիրն է, որի տեղակայումը նշված չէ: Դրանցում, երբ մի կողմ բողններ մանրագույն, մասնավորապես դիքմական զանազանությունները, համեմատաբար էական տարբերությունները վերաբերում են մեղեդին սկառլ երեք հնյուններին և կրկնակային մասի 2-րդ տակնի (3/4 սպիտու) վերջին հնյունին: Սկզբի հնյունները միայն 4-րդ («Էրդրյան») տարբերակում *ծ*-ի փոխարեն *ե* են: Կոմիտասը, երկար ժամանակ և բազմակողմանիորեն զբաղվելով «Չինարես» երգով (գետնեղել է ՄՄ հողվածում և 725 ժողովածուում, բազմիցս դաշմանակ և վերադաշմակել է), այդ ուժը տարբերակի քնավ չի ամբողջարճել: Կրկնակային բաժմի 2-րդ տակնի վերջին հնյունը Հավախերիսի տարբերակներում նախապես և հավանաբար Մ.Արևուշիցի արտագրության պահին, *թ*-ի փոխարեն *ծ* է եղել, սապ հենց նույն քննարկում իր ձեռքով *ե*-ն դարճրել է *ա* (ի դեպ, 302/13-ում առաջին նախադասությունը վերջին հնյունի տևողությունը և ավելացված է): Արդյոք Բուրի տարբերակի

ազդեցության տակ ստուգել է նախկին գրառումները կամ նորից դիմել է կատարողներին՝ դժվար է ասել, մշակումներում այս ծավ տարբերակը ևս չի համընկել: Չնայած այդ գանձագրություններին, «Չինար ես»-ի եղանակը այն մնուչներից է, որոնք իրենց խոր կերպարայնության ու «նպատակամտ» կառուցվածքի շնորհիվ ժողովրդի մեջ պահպանվում են հիմնականում առանց տարբերակման:

15(14). *Եղբր, աղբր, եղբ քուեղբ բառմանը:* Մեղեդին ընդհանրապես մեկ նախադասությամբ է, սակայն, հնարավոր է և այդպիսի «թերի անորոշության» անկայություն (տե՛ս, նաև, օրինակ՝ ք.216/198-ը): Եվ, այնուամենայնիվ, եթե ունենար երկրորդ «լրացուցիչ» կամ «պատասխան» նախադասությամբ, հավանաբար այն պետք է քերեք մի «վերջնական» ինքնաձայնի, և ամենատվորական, տարածված դեպքում դա կլինեք ստեղծածն, որի արդյունքում կազմավորվեր «առանց 6-րդ աստիճանի» միևնույն: Եղանակը նույնությամբ, քայք կվարտա ցածր դիրքում զետեղված է նաև 325/178-ում, ուր խոսքն ունի երկրորդ տող և՛

Երբանը Թիֆլիզ ու Գիլիբան, ետ դառմանը:

16(15). *Մառի տակին կար կաննո՛ւ:* Նույնը կա 325/141-ում, 6/4 չափով: Խոսքերը հենց այդքան են, պարզ գրված, «Զար կաննամ» արտասայության դրական իմաստը դժվար է բացատրել: ԺՆ/368-ում կան լրիվ քառատողի մի շարք տարբերակներ, օրինակ՝

*Մառի տակին կար կաննո՛ւ,
Էն ոչերին քար կաննո՛ւ,
Իմ սիրածը ինձ տվե՛ր՝
Գժուրյունս քարի աննո՛ւ:*

Աժ1-ում ընդհարումները համված են:

17(16). *Անպել ա՛՛ ձուն չի գալի:* Նույնը՝ 325/153, 6/4 չափով և կրկնակային մասի 2 և 4 տակտերում՝ ժ-ս-ս

Ձուն և ձուն տարբերությանը ուշադրություն դարձված չէ, քննարկում մեկը ձյունը՛, մյուսը՝ ձուն: Մշակումները՝ Եժ1/77 և Եժ2/31:

18(17). *Գարուն ա՛՛ ձուն ա արե՛ր:* Բնագրում իսկպես գրված է «ձին ա արե՛ր», որը, սակայն, կարող է լինել նաև «ձին»-ի թեքագրություն: Այստեղ պահպանեցինք ավանդականացած ձևը: Տե՛ս նաև Եժ9/11 և ծանոթագրությունը:

Աժ1/17-ում նուտաներում մի զարմանալի վրիպակ կա՝ 2-րդ նախադասության մեջ *ա*-ի փոխարեն *ձ*, այն դեպքում, երբ 302-ում երկու անգամ էլ շատ պարզ գրված է *մերքմախաղ* (մեր փոխադրությամբ = լյա) նշանը: Հարցը նաև այն է, որ փոխադրողի՝ Մ.Սևիդյանի 1932-ին հրատարակած «Կոմիտասի ստեղծագործությունների անալիզը» գրքույկում նույնպես *ս* է (Լջ 6), որին հավերդված է երգի մշակման մեջ նույն տակտերի լյա՛մ՝ իբրև Կոմիտասի կատարած փոփոխություն: Այս քյուրիմանությունը ուղղելուց հետո ստացվում է, որ «Գարուն ա»-ի Կոմիտասի բնագրերում անկա տարբերակները մեղեդիապես միմյանցից քիչ են զանազանվում, առավել էական գանձագրումները վերաբերում են եղանակի մետրական ձևավորմանը և դիրքին, ինչը ինչ-որ չափով ենթակայական է: Այս համզամանը վկայում է մեղեդու խիստ արմատականության, ավանդականության մասին:

«Գարուն ա»-ն մեղեդիակերտման «տեխնիկայի» տարբեր տեսանկյուններից հայ գեղջկական երգարվեստի առավել բնորոշ օրինակներից է: Այդ առումով էական է այն, որ թեևուզ մնայն 302 ժողովածուում կան համապատասխան ձայնեղանակներում ընթացող շատ այլ եղանակներ, որոնք քառացիորեն բաղկացած են «Գարուն ա»-ի ելևէջային տարրերից՝ ակներև կամ «քարցկված», նույնությամբ կամ տարբերակված, դիֆուզ կամ տարբեր ձևավորումներով և մետրական տարբեր պայմաններում գրված. օրինակ՝

1.

Կա - քանն ա կայ - նը քա - ռին
 Աստ - ված քո աղ - քեր պա - իր, վա՛ր,
 քա - մին մին տա - նը Լճ -
 Լճ Ժին Ես - լըն ի՛նչ ա - ն Ես.

(Վերջին նմուշը 314/16 քնարից է, խոսքեր գրված չեն): Անշուշտ, այս առումով «Գարուն ա»-ն բացառությամբ չէ, երևույթը շոշափում է հայ գյուղական եղանակների ազգային քնորոշության հավաքական խմբիկը: Բայց «Գարուն ա»-ի սերված հանգումակների ասատությունը հատկապես այդ եղանակի՝ ելեգային-ոճական «ցեղային» որոշակի հատկանիշներ կրելու մասին մի ծանրակշիռ վկայություն է:

19, 20(18). *Միրուն ցան*. Նկատի ունենալով ելեգային տարրերակումների ասատությունը, հարմար գտանք դրանք ընդգրկել մի ասանձին ամբողջական տարրերական (18թ): Երկու դեպքում էլ գրառվածը երգի կրկնակն է միայն: 325/107-ում 18թ տարրերակն է, քայք երգը շարադրված է լրիվ՝ իմնական տևող («Օտալի ունեն այլ աս ...», ինչպես սերված է նաև ՀՄՆ/127-ում): Հիմնական խոսքերն այս դեպքում ամենայն հավանականությամբ կատարվելու են մենբրգով, իսկ կրկնակը խմբական է:

21(19). *Կապուտ քուտակ հծծել են*. Հիմնական տան խոսքային բովանդակությամբ սա պամոխտության մասին երգ է, որ պամոխտի անունից երգվել է տանը մնացած հարազատների կողմից: Երանակով՝ վշտի տխուր երգերից է, գոեթե սահմանակից ողբերի հետ: Տարածված է եղել և գրառված է սկզբունքորեն տարրեր երկու տեսակով՝ ելեգային մանրամասնելով հարտասցված և, հակառակը, ասկետակնորեն «մերկացված» (արդյունք է ոչ միայն երգը կատարած երգիչների անձնական կատարողական ոճի, այլև տարրեր վայելքում կենցաղավարած տեղային մեղեդիական ոճերի տարրերության): Ա տեսակի օրինակը ներկա 302/21-ն է, Բ օրինակը՝ այս հաստորում Բ.433: Երկու եղանակն էլ խոստաշունչ վշտի արտաստություն ունեն, ինչը կազմավորված է անշուշտ պատմորակնությունը՝ ոչ առանց մտժող ծայրակարգի ներգործության: «Կապուտ քուտակ» երգի համար ՀՄՆ/111-ում գետնոված ընդարձակ խոսքային տեղադր, որ կազմված է Կոմիտասի և Մ.Արևելյանի ընտրած քառյակներով ու խմբագրությամբ, այդ երգարանի հաջողված հատվածներից չէ: Կոմիտասի գրառումներում կա նաև նույն խոսքերով սկսվող պարերգ (316/7-9):

22(20). *Ուխտ արա, Օիրան ցան*. ԱՄՆ/120-ում այս կալերգի 1-ին մախադասությունը ներկայացված է թերևսակի ոճովական խմբագրությամբ: Անկախ դրանից,

ըստ երևույթին Մ.Սելիքյանի արտագրելուց հետո, Կոմիտաս ինքը ևս թերևսակի խմբագրել է գրառումը: Այստեղ սերված է քնարի վերջնական տեսքը: Բնագրում չափ նշված չէ, և տակտագծերը թերի են (ըստ երևույթին պարզ թե քաղո տակտերով գրելու խնդիր է եղել), թողնցիներ այնպես, ինչպես կա: Կոմիտաս այս երգը լայնորեն և առանձնապես արդյունավետ օգտագործել է իր «Կալի երգ», «Կալերգ և սայլերգ» և «Կալերգ և սայլերգեր» կոմպոզիցիաներում (ԵԺ2/103, 111, 206, 214): Առանձին նշակված է նաև Էջմիածնի ճեմարանական երգչախմբի համար (դիսկանոններով և տեղոր մենբրգիով արական խումբ, ԵԺ5/124):

23(21). *Արորն ասաց տատրակ հավրուն*. Ինչպես մի շարք այլ երգեր (օրինակ՝ «Հով արևը, սարեր ցանք»), այս երգը նույնպես, իր համեմատաբար լրիվ վիճակում, Կոմիտասը ձեռք է բերել կրկնվող փնտրումների միջոցով: ԵԺ10/151-ում որպես ժանրային առումով խիստ աներաժեշտ և, միաժամանակ, բացառիկ նմուշ, 302/21-ից դրված էր սկզբնական գրառումը, որ մի հատվածն է միայն: Հետագայում (1904-ից հետո), հավանաբար նույն կատարողներից, նա դարձրել լսել և 302-ի նույն էջում սկսել է գրի առնել լրացուցիչ հատվածներ, քայք տեղը չի բավականացրել և այդ պատճառով գրությունը կիսատ է թողել (կա հավանական նշում շարունակության մասին): Այդ հավանաբար լրիվ գրառումը, ցավոք, չի պահպանվել: Ներկա հատորում սերված են՝ 302/21-ում եղող սկզբնական հատվածը, ուր կան ռիթմի և մետրի ինչ-ինչ լրացումներ, և 1904-ից հետո իրականացված լրացուցիչ ուղղվածություններ: Երգի ամբողջական եղանակի մասին հասկացություն են տալիս ներդաշնակված սևագիր օրինակները (իշխանակված են ԵԺ1/182-ում), պահպանվել է նաև նույն երգի մի ամբողջական խմբագրություն, գրված Մ.Քարայանի մենբրգային (առանց նվագակցության) կատարման համար (այդ վերջինը կգետնովի Բ.725 ժողովածուի երգերի հետ): Մշակված մեջ (ձայն և դաշնամուր, ԵԺ1/93) երգն ամվաված է «Գարուն»: Տե՛ս նաև ԵԺ10/151-ի ծանոթագրությունը:

24(22). *Ձար, արի, յար*. ԱՄՆ-ի ծանոթագրություններում այս երգի մասին ոչինչ ասված չէ. մինչդեռ խոսքերը (մասնավորապես, ռիթմադրժեռնելի սկզբնական տողը) և «Դու ամիրտ յար» վերնագիրն այդտեղ աղավաղված են. ոչ թե «Ետ մայի, յար արևիդ», այլ քնարի

համաձայն՝ «Յար, արի, յար», ոչ թե «Դաշտերը ման են եկել», այլ՝ «Բան են եկել» և այլն. ԱՄԻ-ում մաս զանց են առնված մեղեդու առանձին ֆրագմենտի տարբերակումները, որ կարևոր են մաս հայ գեղջուկ երգերում հանդիպող եռատնային երանգը ընդգծող իրենց դերով:

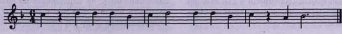
Հետ երևոյթին Ս.Մելիքյանի արտագրության պահին երգի երկրորդ կեսը, որ աննկատելի հավելված է էջի ստորին աջ անկյունում, դեռ գրված չի եղել, հետո (քայց ՀՄՄԶ-ի երատարակությունից առաջ) է ավելացվել այլ ըստմարտով, և այդ պատճառով ԱՄԻ-ից դուրս մնացել: 302/22 գրատման մեջ մի այլ առանձնահատկություն էլ կա, որը ԱՄԻ-ում նկատելի է առնված, քայց նշված չէ. գրատողը միաստորություններից մեկում մի-թեմոլ տոնայնությունից մերձեմարք անցել է ֆա տոնայնության: Ըտապ գրելիս այսպիսի «սխալվումներ» Կոմիտասի համար քաջատիկ չի եղել: Մակայն, այս դեպքում դա բխում է ցրանից, որ մեղեդու ծայնակարգը (մանավանդ իր եռատնը պարունակությամբ) հայ մոնոդիկ երաժշտությանը քնական հնչյունաշարով արտահայտելիս հիմնահանդումը խիստ անտուրո տեղ է ընկել (Պալկական տեսությանը՝ Ա վերահայտը-կիսակար, մեր դեպքում՝ 1-ին օկտավայի մի-թեմոլ): Մեկ տոն վեր շարադրությունը, անշուշտ, ավելի մուտ է հայ ժողովրդական երաժշտության ծայնակարգերի՝ Կոմիտասի ընտրած տոնայնական մեկնարամանը: Առավել մտաղ, սակայն, սի-թեմոլ հիմնահանդումով (*f-e-g-f-e-d* և *f-d-c-b*) երգի այն լրիվ շարադրությունն է, որ հետագայում Կոմիտասը զետեղել է 325/154-ում: Եռայն ժողովածուում (325/145) կա այս երգի «Տուն արի» խոսքերով մի հետաքրքրական հակիրճ տարբերակ:

2.

Անշուշտ, երգի սույն հատրում զետեղված «անհավասարապի» տարբերակն ունի իր առանձին հետաքրքրականությունը, ինչպես շատ այլ երգերում, մույնիսկ պարերգերում, տարբեր մետրերի հաջորդման քնականությունն է այդ և դրա հաշվին՝ եղանակի ավելի զգրացող ընդհանուր շարժումությունը: Կրկնեղանկ վերջերված երեք տարբերակներն իրենց հերթին քաջատիկ հետաքրքրական են հայ ժողովրդական երգում մեղեդական մանրամասնիչ հնարավորությունների անաս-

3.

Ներկա երգը «Տուն արի» սկսվող խմբագրված խոսքերով մի շարք տարբերակներով Կոմիտասը մշակել է դաշնամուրով մեներգի, ինչպես և միայն դաշնամուրի համար (ԵԺԶ/112, 152, ԵԺԵ/49, ԵԺԶ/123): Այդ բոլոր դեպքերում երգի մեղեդին կոմպոզիտորին հնարավորություն է ընձեռն ավգային մոնոդիային լավագույնս մերվող մեղաշնակային ոճ երևան բերելու համար:

28(25). Ալ ու ավվան ես առել: Գրատված է 1900-ի շրջանում, վաղարշավատում: Հետագայում աշուղ Գրիգոր Տայանի կամ, ինչպես Կոմիտասն է ասել՝ «Ալեքսանդրապոլցի Գիգո աշուղի» (հետագայում անվանված՝ Աշուղ Շերամ) հանդիպման պահին (1905) պարզվել է, որ հեղինակը Շերամն է: Կոմիտասը իր դասասխատություններում մի քանի անգամ հիշատակել է որպես գյուղացիների կողմից որդեգրված և խոսքերն ու մեղեդին ժողովրդական ռոմոլ «Քրազգոյարս» սրբագրված երգի օրինակ (Կոմիտաս, Հրա գեղջուկ երաժշտություն, Փարիզ, 1938, էջ 60): Բնագրում թև տակտադեռ են դրված, քայց եղանակի մետրական ձևակերպումն ավարտված չէ, և, ընդհանրապես, ամբողջությամբ վերջում՝ չափն ազատ փոփոխվող է (11 և 14 տակտեր): ԱՄԻ/25-ում չափացույցերը և երգի առաջին կեսի վերջավորության լուսնիչը Մելիքյանն է ավելացրել: Մենք քողեցինք, ինչպես որ կա:

Կոմիտասն ունի մաս. 325/67՝ սկզբից մինչև վերջ 3/4 ընթացքով շարադրված տարբերակ (կզետեղվի ԵԺԶ-ում), ստորև մի գրառումից թերում ենք միայն կրկնակը, գրված երեք տարբերակով, ավելի ստույգ՝ տարբեր չափով *մայխալոր* երեք շարադրությամբ:

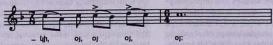
մանավակությունը ցուցադրելու առումով:

29(26). Փախուրի քան: Ամենատարածված պարերգերից այս մեկում, ինչպես և շատ այլ դեպքերում, տեղի է ունենում 6/4 (մույնն է թե 6/8) տակտերի երկտեսակ մեկնաքանում՝ որպես 3 x 2/4 և 2 x 3/4, և շնչտաղության (մեղեդին ռիթմական կառույցի) այսպիսի փոփոխումը հաճելի էֆեկտ է առաջ բերում (երևույթ տարածված է մաս բոլոր մյուս արվեստներում): 325/76-ում այդ համագամները նշված է հետևյալ ձևով՝

Իր այս արժեքավոր դիտողությունը, սակայն, ԵԺԳ/132-ում երգը որպես դաշնամուրային մասնկական պիես շարադրելիս, Կոմիտասն ինքը չի իրագործել:

Առեղծվածային են հայ գյուղական երգերում և պարերում (պարերգերի ազդեցության մասին) հանդիպող «փափուրի» մաս «փափուրի», «փափուռի» քայականությունն ու ամվամուճը: Միևրան թումանյանի պատմելով, երբ Կ. Պոլսում «Գուսան» երգչախմբի պարապմունքներին քննելու Կոմիտասին հարցրին՝ «ձևի ի՞նչ ընել է «Փափուրի»-ն», նա վստահ պատասխանեց՝ «Չայնամամուրյուն մը»։ «Ինչի՞ն՝ ...», «Շոգեքարչի աղմուկին»:

4.

31(28). *Հոյ արա, երգ*: Այս և հաջորդ երեք «չաչտի երգերը», որպես ժանրի խիստ բնութագրական նմուշներ, ասանճանապես արժեքավոր են: Դրանք ավելի ևս նշանակող դարձան Կոմիտասի հիասթափեցնակ մշակումների շնորհիվ (ԵԺԳ): Այս երգի գրառման մի այլ, սևագիր օրինակում հեղինակի Անդանոս և Ալլեգրո նշումները օգտակար համարեցինք բերել այստեղ (ուղիղ փակագծերում են): Ընդհանուր առմամբ երգը համարվել և կատարվում է ազատ տեմպով ու ռիթմով՝ *rubato*:

32(29). *Մարալ գոծիք*: ԱԺ 1/29-ում, ուր երգը վերնագրված է՝ «Ըո՞», բնագրի ընդհարումները համված և ավելորդ ֆնրանսուներ են գրված: Այստեղ շարադրությունն ըստ բնագրի է: Խոսքերը (ուղիղ փակագծերում) վերցրինք p.429-ից, որ երգի խմբակական դաշնակամ սկզբնական սևագրություններից է: Բնագրում կա Կոմիտասի որոշակի ցուցումը՝ երգը փոխադրել Բ ձայնեղանակի տվորական դիրքի և սկսել փուշ-պարույկ-փուշ-էկորն ձայնանիշերով (մեր դեպքում՝ *c-b-c-d*): Այդ ցուցումն այստեղ իրականացրել ենք: Հատորի վերջում լրացումների մեջ գետեղել ենք նույն նշանակի ինքնագիր մի այլ գրառում, տիրքի առումով ավելի պարզ շարադրված (այս բնագիրը նվագական մտայնով է):

33(30). *Չից տու, քաչի*: Տակտագծերը գրված են Կոմիտասի ձեռքով, յափնցույց գրված չէ, 3 և 12 տակտերը որոշակիորեն 5/4 են գրված:

Վարձուդայի (Արցախ) գութաներգը արժանացել է Կոմիտասի հատուկ ուշադրությանը և դարձել նրա երկարատև փնտրումների առարկան, այդ երգի փնտրումների և գրառումների ժամանակային ու արարածը կազմել է մոտ 15 տարի (տե՛ս նաև ԵԺԳ/91 և ԵԺԳ/103 ծանոթագրությունները): Տարբեր ժամանակների ձեռագրերում և ֆրանսիական «Մերքայր սուգիկա»-ի հանդիսում երգի տարբերակները, անկախ նրանից, քե որը երբ է գրաված, մեղեդիական զարգացվածությամբ և ձևի ձևավորվածությամբ մոտեցումով դասավորվում են հետևյալ կերպ. ա. 682/7 (ԵԺԳ/103),

Երե Կոմիտասը կատակ չի արել (մի բան, որ շատ սիրել է մնամ դեպքերում), սակա պետք է ավելացնել, որ անցյալ դարավերջին Հայաստանում երկաթուղու մուտքը, որպես մշակակալից նորույթ, անընդարձակ է և այլ երգերում, միայն այս ժողովածուում կան նույնպիսի հակիրճ երեք պարերգեր «ՄՇՅինեն եկավ» խոսքերով, որոնք դարձյալ շոգեքարչի մասին են (նշանակներն, անշուշտ, շատ ավելի հին են):

30(27). *Էս ու որրքա պիտոք*: 325/77-ում 7-8 տակտերը շարադրված են այսպես՝ (նախանշված է 302-ում):

p. ԱԵ/78 (ԵԺԳ/91),
q. Մ.Արեղյանի պահպանած տարբերակը (սույն հատրում p.280),

դ. Ներկա 302/30 տարբերակը,
ե. «Մերքայր մուգիկալ»-ում իրապարակվածը: Այս հինգ տարբերակների համեմատությունը քերում է ամփակցն երկու կարևոր հետևություն:

ա. Որքան էլ որ հռոտվելը (գութանավարի երգը) հանկարծաբանություն է, սերտորեն կապված երևան գալու վայրի ու իրարություն հետ, այնուամենայնիվ այդ հանկարծաբանությունն էլ հյուսվում է ավանդական մեղեդիական (ձայնակարգային-ելեկտրային) տարրերից (ԵԺԳ-ում գետեղված տարբերակի ծանոթագրության մեջ մենք նշել ենք, որ Վարանդայի գութաներգի այդ ավանդականացած ելեկտրերը գործնականում հանդիպում են նաև մերկայումս՝ երգի գրառումից գրեթե ուղիղ մեկ դար հետո):

բ. Այդ հանկարծաբանությունը, տարբեր կատարողների կողմից և տարբեր ժամանակներում կրկնվելով, զարգանում է դեպի ավելի ու ավելի ձևավորված, դեպի անդրջական դարձող երգ, դառնալով մի տեսակ՝ երգ գութանավարի մասին:

Այսպիսի հետևություններով մտտեմալով Վարանդայի գութաներգին, Կոմիտասի հավաքած տարբերակները գիտական մի առանձին արժեք են տալու:

34(31). *Հռոտու, լո, լո*: Բնագրի ինքնագիր ուղղումները նկատի են ամուլված:

35(32). *Մեր տուն ձեր տուն*: Չափը՝ 3 + 2 + 3: Նույն՝ 325/223:

36, 37, 38(33ա, բ, գ). *Յաման ամի*: Վաղադայն գրառումը՝ ԵԺԳ/92: «Պարագայական» երգ է (Կոմիտասի բնութագրությունը՝ հասարակական կամ անհատական պատասխանորդ, որ ավարտվում են դրամայով) ուր-ուրուլվեցի խաչույի մահվան մասին: ԱԺ 1-ում Բ և Գ տարբերակները փոքր-ինքն աղավաղված են, և խոսքերը

կիսատ են թերված: Կոմիտասը հետո երեքն էլ գետնեղի է 325-ում (33ա - 325/8, 33բ - 325/19, 33գ - 325/9): 325-ում կա մաս երկու այլ տարբերակ, որոնցից մեկը՝ 325/35-ը, գրեթե 302/33ա-ն է և 325/37-ը՝ 302/33բ-ը, միայն թե 325-ում դրանց մանրատես հնչյունների գրված են զարդանիշերով (տե՛ս մաս ԵԺԳ-ի նախարանում կարճատես հնչյունների կոմիտասյան գրության առանձնահատկությունների մասին ավավածը): 325-ում այս երգի չափը ավելի հիմնավորված կերպով 8/4 է:

39(34). *Յայլի ծաղիկ Գլույի քան:* «Միաբև» երգերից է: Կողքին համեմատության համար նշված է «Հու Նազան» հանրածանոթ երգը (317/14, ԵԺ1/88, ԵԺ2/78), որը կարելի է դիտել որպես այս «Գլույի քան»-ի զարգացված, ընդարձակված, լրացված ձևը:

40(35). *Աղբի, հարսնառոյ եկավ:* ԱԺ1-ում խոսքերը (և վերնագիրը) աղճատված են: Բնագրում կան տակտաբաժանման տարրեր փորձեր, կարևոր սկզբունքներից մեկն այն է, որ բոլոր յոթս ֆրագմենտ էլ սկսվում են տակտի ուժեղ մասերում: Այդպես է շարադրված երգը մաս 325/101-ում, որտեղ, սակայն, ֆրագմենտ իրենց ներքին դիրքի (մետրի) տարբերություններով հանդերձ, բոլորն էլ 10/4 են:

41(36). *Էս յանը ուրի:* Մ.Աբրեյանը այսպիսի ոտանավորները համարում է «երգիծարանական խաղեր, որոնք առաջին մասը հաճախ կապ չունի երկրորդ մասի հետ և կամ նույնիսկ քառախաղ է կազմում: Ծաղրն առաջանում է ո՛ր միայն երկրորդ մասի համկարծակցան, անակնկալ իմաստից, այլև առաջին մասի անկապությունից ու քառախաղից» (ԺԽ/60): Ընդդեմի իրենց այդ հատկանիշի, այսպիսի խաղիկները (տվերաբար կվերադարձվեն նույնիսկ տերթիային ծավալ ունեցող, զգույնավորպես երկու հաստատուն տեսակի պարզ եղանակներով) քավակամ տարածված են: Կան մաս «Էս յանն ու ա», «Էս դին աղբյուր» և այլ սկզբնավորություններ:

42(37). *Հով, հով, հովն ընկա:* Ավելի տարածված է երկրորդ տողի «Ջուխտակ մարապ յունի ընկալ» տարբերակը: Տե՛ս մաս 302/7, 10, 325/166:

43(38). *Կարմիր քարը տաշած ա:* Ռիթմական մնամ կառուցվածք ունեցող մեղեդիները այլ դեպքերում Կոմիտասը գետնեղի է 6/4 չափում, որը ավելի դյուրին հնարավորություն է տալիս այդ չափը մեկնարկանել և՛ որպես երկմաս, և՛ որպես եռամաս, ինչը հայ ժողովրդական երաժշտության դիրքիկալի տարածված է գրավիչ երևույթներից է (նշված էր մաս վերջ՝ 29(26) երգի վերաբերյալ): Խնարքորական է, օրինակ, որ, օգտվելով այդ հատկանիշներից, Ա.Խաչատրյանը «Շալախտ» պարան («Երջանկություն» քալետ) մեղեդու 6/8-ին հակադրել է 3/4-ով նվագակցություն: Այս երգում 5-6 տակտերը 6/4-ի դեպքում կարելի է վերադարձրել 3/2-ով: 302/240-ը այս նույն պարերգի եղանակի դանդաղեցված և «զարդարուն» տարբերակն է, որ ենթադրում է մաս պա-

րային այլ կեցվածք և այլ շարժումներ: Տե՛ս մաս 302/329՝ այլ եղանակ:

44, 45(39ա, բ). *Մարերն զարուն կուգա:* Նպատակահարմար գտանք առանձին գետնեղի սկզբնական գրություն և հետագայում հեղինակի ձեռքով կատարված մանր շտկումներով տարբերակը: Ոչ պարբերական, ազատ ուղիղ թերևս ավելի է համապատասխանում երգի դրամատիկական բովանդակությանը՝ անհանգստության երանգ զոյացնելով: Տպագրված ԱԺ1/39-ում կան մանր վրիպումներ: Տե՛ս մաս ԵԺ10/181-ը և «Մլխ կանն», պրոմ կուգա» վերառությունը այս հատրի 212-ը, տարբերակումներ է:

46(40). *Արագը հեշտացել ա:* Տե՛ս ԵԺԳ/33-ի ծանոթագրությունը: ԱԺ1-ում առաջին «ա» բառի ծայրամիջին կետ է ավելացված, և ամբողջը հարմարեցված է անընդմեջ 3/4 չափի: Բնագրում, որը մաքուր և միանգամայն որոշակի է գրված, մնամ կետ չկա, տակտերի քաժանում էլ, ի տարբերություն երգերի ճնշող մեծամասնության, այստեղ արված չէ: Ծարադրեցինք ըստ բնագրի: 2/4 տևողությամբ այդ տակտն այս դեպքում երգը պարզ պարայնությունից դուրս է բերում և, ուրեմն, արտահայտչական որոշակի իմաստ ունի: Այս 302/40-ն իր մեղեդու բնույթով կոմիտասյան մյուս «Արագ»-ների թվում քիչ թե շատ հանընկնտ տարբերակ չունի:

47(41). *Կալ են օցել, կալսել են:* Բնագրում խոսքերի 2-րդ տողը դժվար ընթեռնելի է: ԱԺ1-ում այդ տողի փոխարեն ավելացրել են ռաժան, անմամ քացակամություններ: Այստեղ շարադրությունն ըստ բնագրի է՝ Ներկա 302 տեսքում այդ խոսքերով երեք երգ կ'47(41), 232(213) և 360(330): Խոսքերը պարագայական են, տվյալ դեպքում՝ սիրային անհաջողության մասին, անեծք ներկայացնող կրկնակով: Կարելի էր սպասել, որ ամբողջական կլինեն, սակայն նույնիսկ ի մի հավաքած մեկ տնից ավելի չեն, կրկնակն էլ ընդի:

*Կալ են օցել, կալսել են,
Ալ արջուռն դարսել են.
Մրտունս (կամ՝ մտրունս) ինքան խորհուրդ կար,
Է՛մ քյաֆթրին ասել են:*

Միտոց համող, չոյն չոլ ապրիս,

Այնուամենայնիվ, մեկ ժողովածուի սահմաններում, այսպիսի մասնավոր բովանդակություն ունեցող միևնույն տեքստով տարբեր վայրերում տարբեր ժամանակ գրաված երեք երգի առկայության փաստն արդեն իսկ հետաքրքրական է: Դրանց մեղեդիները թեև ունեն ինչ-ինչ ընդհանուր գծեր, բայց լակնորեն տարբեր և ինքնուրույն են: Ռիթմական կերտվածքով 1 և 3-րդը միանման պարային են, բայց կառուցվածքով 3-րդը քառակուսի է, իսկ 1-ում քառակուսիությունը կտրված է մի հետաքրքրական եղանակով՝ խոսքերում կրկնակային հավելյալ քացակամությունների ճեղքարանմամբ: 2-րդի դիրքում նույնպես կան պարային տարբեր (օր. մետրա-

կան ծանր մասերի պարզ զգացվելը, բայց մեղեղու ելևեռային զարգացման ընթացքով այդ տարրերը հանրահարվում են, և կատարյալաբն չէլ բառի մեկ իմաստով արձակ է:

48(42). Արտերը վարած տեսա: Բերված խոսքերը, ինչպես մի շարք այլ դեպքերում, լրիվ տուն չեն կազմում: Յնթերև այն քառաստորերից է, որ քնուրյան մեջ տեղի ունեցած անկարգությունը համադրվում է հերոսուհու դրաման և այս դեպքում տողն ավարտվում է անձեք ներկայացնող կրկնակով: Ահա մի լրացված օրինակ.

*Արտերը վարած տեսա,
Հերկերը տափած տեսա,
Տղա՛, քսպիդը մեռնի՛
Զու յարդ տարած տեսա:*

*Չոլե լոլ ապրիս,
Բոկի չխերվիս:*

ԺԽ/197

Մակայն այս խոսքերը տվյալ դեպքում (տվյալ մեղեղու հետ) սակ մի կատակ կամ անճանաչաող բարեկամաբար առված մի քեթև հանդիմանություն կարտահայտելին:

49(43). Աղջի, իճն վառեց սերք: Երկրորդ կեսի խոսքերը զրված չեն, բայց շատ հայտնի են և տարածված.

*Իճնըլիկ, փունջըլիկ, այ ծամով աղջիկ,
Կարճըլիկ, կտրճըլիկ, վա՛շ, համով աղջիկ:*

50(44). Գացի արտեր, բոճի լոր: Թվահամարի կողքին ավելացրել է և տառը, տակը գրել՝ «Բարխուդյարյանն, 44ր»: Նույն տեղում կա նաև հղում՝ 112 («Առավտուն քարի լուս») և 256 («Առավտա լոր մտավ արտ») երգերին: Փոխադարձ հղումներ կան և այս 112 ու 256 երգերի մոտ, դրանցից մեկում 44րի համար նշված է «Ժ՛ճը՛ Բարխուդյարյանն», երբեմն երգերը նշված են ոչ թե թվահամարով, այլ տեղավայրով: Կան, վերջապես, «Գացի արտեր, բոճի լոր» երգի Ե-21/3 և 325/42 տարբերակները: Այս բուրդից պարզվում է հետևյալ ընդհանուր պատկերը.

Ե-21/3, «Գացի արտեր, բոճի լոր» երգի հնագույն գրառումն է, պահպանվել է Մ.Եկմալյանի արտագրությամբ (զետեղված է ԵԺ9/122, տես ծանոթագրությունը): 325/42, «Գացի արտեր, բոճի լոր»: Գարձյալ հին է, նշված է հայրենիքը՝ Մուշ, թվական մնամ նախորդ տարբերակին (կզետեղվի հետագայում):

302/44ա, «Գացի արտեր, բոճի լոր» - գրառված է Օշականում կամ օշականցուց:

302/112, «Առավտուն քարի լուս» - Ախալցխա-Ախալքալաքի երգ է:

302/256, «Առավտա լոր մտավ արտ» - Մատարայի երգ է:

Այս համակարգումը վերականգնեցինք ու բերեցինք որպես մի բնօրոշ օրինակ, ցույց տալու համար, թե ինչպես հետևողականորեն Կոմիտասը փնտրել և գրառել է

նույն երգի կամ ինչ-ինչ ընդհանրություններ ունեցող երգերի՝ տարբեր վայրերում կենցաղավարած նույնները: Դրանցից 44ա, 256 և 112-ը բերված են «Հայ գեղջուկ երաժշտություն» աշխատության մեջ («Մերքրյուր մուգիկակ», էջ 483-484), որպես եղանակների՝ մեկից մյուսի զարգացումը ցույց տալու օրինակներ (տես նաև ՀՆմու, էջ 37-38):

ԱԺ1/44-ում, և՛ խոսքերում, և՛ նոտաներում կան ուղղակի վրիպումներ, մասնավորապես քնազում ոչ թե «լորիկ» (թեև այդպես էլ է երգվում այս երգը), այլ «լորիկ», տակետածոր նշված չեն: Բնագրում նշված են և՛ 3/4-ով, և՛ 6/4-ով տակետածորի տեղերը: Նկատի առնելով այսպիսի դեպքերում Կոմիտասի կողմից 6/4-ին տեղավոր նախապատվությունը, մենք պահպանեցինք այդ տակետաբաժանումը: 325/42-ում չափը զրված է 12/4 (3/4-անոց տակետերը նշված են կարճ տրոսակներով), վերջին հնչյունի տևողությունը ավելացված, և այդ տակետը դարձված է 15/4:

Բարխ(բրդ.) - գառ:

Չայ - խատուտիկ, ընդհանրապես՝ սիրուն (ակնարկը գեղեցիկ աղջկա մասին):

Մայ - ինչք, քնտամի կենդանի, ընդհանրապես՝ ապրանք, արժեք:

Կար - ուլ:

51(45). Դե ֆե ֆիկե: Բացականությունների կրկնակ, որ գործածվում է կատակային-գովաբանական քառատողերի հետ: Կատարումն սկսվում է կրկնակով: Հիմնական խոսքերից զրված է միայն մեկ տող (նախադարձ սակ ինչեղու համար ամբողջը): Այդ տողով սկզբվող խաղիկները առատ են, օրինակ՝

*Ձաղացիս դուռ տաշած,
Աղլիխս գայլը նախած,
Մեռնեն կեռ-կեռ ունքերիդ՝
Հնեց ա դպամով քաշած:*

ԺԽ/333

Որպես պարերգ (միայնակ կամ զուգապարի) առանձնահատկությունն այն է, որ կրկնակային քացակամությունները հնչում են խոսքային տեքստի ամեն մի տողից առաջ:

403/101-ում նույնը զրված է առանց խոսքի (եվրոպական նոտագրությամբ, «Կոմիտասյան» տոնայնությամբ մեջ, մեկ տոմ քարձր), և դրան կից զրված է *թյոճյակի ֆուգայնում* (պետք է հասկանալ՝ պատասխանող ոչ թե 5-րդ, այլ 4-րդ աստիճանի տոնայնության մեջ) այդ եղանակն օգտագործելու հնարավորության մասին մի դիտողություն:

53(47). Արարանը քարտա ա : «Ռոմանաստիպ» այս երգի ակնառու հատկանիշներից է նրա լայն շունչը, քնահարոն ծավալվելու միտումը: Հետաքրքրական է 3/4 և 6/4 մետրիների միջև գրառողի կողմից այստեղ դրված տարբերությունը: Երգի առաջին բաժինը կարելի է պատկերացնել և որպես (6 + 9) + (6 + 6), ինչը խոշոր հաշվով նշանակում է՝ (2 + 3) + (2 + 2), այսինքն՝ փոփոխվող,

դիմամիկ մետրական կառույց (մնան օրինակ է մաս հաջորդ երգը): Բնագրում նշված է մաս կրկնակային մասի այսպիսի դեպքին բնորոշ կառուցման սկզբումըը՝ «մայխարամ» և «րուն կրկնակ»: Գրառածն մտա Կոմիտասը նշել է և մի այլ հետաքրքրական առանձնահատկություն, «Նդանակին հաստի բարձր մասի անդրադարձումը հնգվակ ցած: Խոսքովային» - է կորնի: համեմատող «Միլոմի ծաղի» սկզբի հետս: Համեմատել արժե մաս «Գամեարամ» երգարանից ըստված և Եժ9/136-ում ընդված նույն երգի տարբերակի հետ, որի պարզությունը (նք յասնը» պարզունակությունը) յուրովի ավելի ընդգծում է այս 302/47-ի լիարժեքությունը: Աժ1-ում երգը վճռակամորեն արճատված է՝ մեկ տակետը և 1-ին մախադատության կրկնությունը դուրս եկ բողմված: Խոսքերի հաջորդ ամենատարածված երկտողն է՝

*Տարին տասներեւտ ամիս
Սողո բային (բուրն աղոցող, աղջիկ տղին) կարտա ա:*

54(48). *Մաղկեվանքա ձորն են:* Նույնը՝ 325/140, որտեղ յախը չի փոխվում, և եղանակն ավարտվում է կիսատ՝ 2/4 տակետով, երկտող տան համար լրացվելով ի հաշիվ սկզբնական կիսատակտի: Տե՛ն մաս մախտող երգի ծանոթագրությունը:

55(49). *Աղվես գնաց մտավ քաղաց:* Նույնը կա 325/106-ում աննշան տարբերությամբ՝ 2-րդ և 8-րդ տակետերի վերջին ծի տեղում՝ *բ* ՀՄՆ/155-ում 6 երկտողով դրված է որպես ժողովրդի մեջ գոյություն ունեցող ամբողջական երգ:

56(50). *Ուն կերևա, ձուն կերևա:* Լայնորեն հայտնի «Ամպել ա՝ ձուն չի գալիս» («Շողոք քան») երգի (302/16) կրկնակի մի տարբերակն է, որ գոյատևում է մաս որպես ինքնուրույն երգ՝ շնորհիվ երկու մախադատությունների տարբեր վերակարգությունների: Փոքր-ինչ ավելի պարզ, բայց առատ զարդեհյուններով տարբերակ կա 325/93-ում:

57(51). *Մաղկե Մաղկեվանս ես:* Յուրատեսակ ծայրնակարգային-տոնայնական փոփոխականությունը (երկու հիմնմանկյուն, 1-ին մախադատության համար՝ *բ*, 2-ի համար՝ *գ*) այս երգը դարձնում է շարունակ կրկնվող, կարելի է ավարտել և՛ 1-ին, և՛ 2-րդ մախադատությամբ: Նշելի է մաս անհամապատասխան շարահյուսությունը (3/4 միափոքներով՝ 3 + 6): Նաև այն դեպքերից է, երբ գրատողը

խոսքերի մեկ տողը (երաժշտական մեկ տունը) գրելուց հետո կարիք է գրացել գրանցելու քառատող խաղկյն ամբողջությամբ, որ հետևյալն է՝

*Մաղկե, Մաղկեվանս՝ ես,
Իսկե երևանս՝ ես.
Տարին մեկ հետ ես գալիս,
Գիտես նարարխանս՝ ես:*

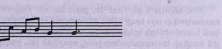
Գրքն նույն խոսքերով այլ երգ է 302/74(67)-ը:

58(52). *Ջաղացս մանի-մանի:* Աժ1-ում խոսքերն ու վերնագիրը սխալմամբ գրված են «Ջաղա ես մանի մանի»: Ամենայն հավանականությամբ տղայի և աղջկա՝ գուգերգ է՝ մեկ տան աանճաններում դասական *a-b-c-b* երկմաս երգային ձևով: Աժ1-ի ծանոթագրության մեջ մաս սկզբից 1/4 շուն է մախատեսված, որպեսզի ամբողջությունը անընդմեջ 3/4 չափ ստանա (2-րդ մախադատության մեջ փոխադրվող արդեն նուսաներից մեկը 1/4-ով ավելացրել է՝ քննագրի մի պատահական կետ ընդունելով որպես տևողության նշան): Այս բոլորը համոզել է: Բնագիրը (քացի հիշյալ շարաբաստիկ կետից) միասնաձայն մաքուր և որոշակի է գրված: Եղանակի շարահյուսությունն անհամապատասխան է, և մետրը խառն՝ երկու մախադատություններում միասնամ 5 + 6 + 6 + 9, և այդ դիմամիկ կառուցվածքը եղանակի ամենագրավիչ կողմն է:

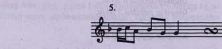
59(53). Խոսք և տակտագծեր գրված չեն: Աժ1/53-ում քերված է մանր վրիպումներով:

60(54). *Ռոտուն էր, կոտուն էր:* Գրքին նույնությամբ կա 325/21-ում, որտեղ հետաքրքրական ձևով 1-ին մախադատությունը կրկնվում է ամբողջությամբ, իսկ 2-րդից կրկնվում է միայն առաջին կեսը, և այդպիսով վերջին ֆրագը հնչում է որպես ամբողջի եզրակացություն:

61(55). *Ամպել ա ամպի տակին:* Աժ1-ում 2-րդ մախադատության մեջ փոփոխություններ են արված, այստեղ՝ ըստ քննագրի է: Մտնովի տարբերակային զարգացումը, որ հայ գեղեկական մեղեդիակերտման հիմնական միջոցներից է, այստեղ կիրառված է մաս ռիթմական «մեծացումով»՝

62(56). *Ես թեզ տեսա:* Մտնուն-եղանակավոր մեղեդին հուսում է ռիթմական և մետրական անվարքերակա մության հիման վրա, և դա ձևի կազմավորման գլխավոր գործոնն է այստեղ: Այս առումով չի կարելի համաձայնել Աժ1-ում կադանսներում մախավերջից հնչյունների տևողության ավելացմանը, ոչ էլ Մ.Սեփրյանի դիտողությանը, թե 1-ին մախադատության 1-ին ավարտին

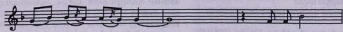
Խոսքերը տարածվածներից են, ահա լրիվ քառատողի մի օրինակ՝

*Ամպել է ամպի տակին,
Մունկ ծնկան տակին.
Ես թեզ ինչ տեղ սիրեցի,-
Խնճորի ծառի տակին:*

պետք է ակնկալենք 2/4 պատագ: Ճիշտ է, 325/38 տարբերակում (չարժման միավորը 1/8) փորձ է արված ողջ մեղեդին տեղափոխել կանոնավոր շորս 15/8 տակտում, սակայն, օրինակ, հենց 1-ին տակտում տեղի ունի ներքին խառը քաժանում՝ 3 + 2 + 4 + 3 + 3: Մեղեդին ճշանավոր է մաս ելևէջի գրեթե խոսքային արտահայտությամբ: Նման օրինակները, անշուշտ, հայ գեղջուկ երգերում քիչ չեն:

63(57). *Ոսկի մատնիք մատնե՞րիս*: Աժ 1-ում Ս.Մելիքյանի ծանոթագրությունը՝ «Ի՞նձ մտտ միայն վերնագիրն է, դմում են ըստ Արեղյանի վարիանտի: Չափը 2/4»: Արեղյանի մտտ պահպանված տարբերակը գրված է ՀՄԽ 1/18-

6.

64(58). *Մեկ օր մենք ժողովանք օգտինք*: Այս, ըստ Աժ 1-ի՝ «Տա լստ» գլոսկոնը մեզ է հասել երեք համաձայն տարբերակներով՝ մաս ԱԵ-93բ (Եժ9/101) և 313/27 (կգետեղիկ «Արևմտահայ երգեր»-ում): 302/58-ում 4-րդ տակտի 2-րդ կլա-ն նախապես եղել է սոլ: Վերջավորությամբ Կոմիտասի ձեռքով մատիտով ուղղված է այնպես, ինչպես շարադրել ենք: Տես Եժ9/101 ծանոթագրությունը:

65(59). *Նամայ, մանայ, փափոռի*: Աժ 1-ում գրված է հիշողությամբ, գույգ չափը կենտի փոխած: Տես մաս 29(26)-ի ծանոթագրությունը:

66(60). *Ես եկա գնացի*: Մեզ է հասել մաս ԱԵ-93-ում՝ ո՛չ զրոյի երգարանը, ո՛չ էլ Կոմիտասի, այլ մի ուրիշ ձեռքով համեմատաբար ուշ գրված մի տարբերակ, որը սրանից սկզբունքային զանազանությամբ չունի: Ազատ, անկաշկանդ մետրա-ոփքով կառուցված այս մուշուրն Կոմիտասի նշած «տակտագծեղը» միայն կրկնեղգուն են և քաժանում են սակ մեղեդու շարահյուսական միավորները միայնցից: Աժ 1-ում Ս.Մելիքյանի տեղեկությունն այն մասին, որ «եղանակը մշակել է որպես մեմբրո դաշմամուշով» (չջ 80), իրականությամբ չի համապատասխանում, հավանաբար նա շփոթել է «ես սարեն կուզայի» երգի հետ, որին այս եղանակը նման է:

67 և 68(61ա և բ). *Ուռի ես, կորսնալ մի*: Շղթունեղանակավոր այս երգի երկու քնագրերում էլ մեղեդիական հատվածների կրկնությունները, ինչպես և խոսքային տողերի հաջորդականությունը, որոշված չեն, քոչել ենք այնպես, ինչպես կան: Աժ 1-ում հարցը լուծված է «հեշտությամբ»՝ եղանակի կրկնություն պահանջող խոսքերը դուրս են քոչմված: Ի դեպ, կրկնեղգի խոսքերում 2-րդ և 3-րդ տողերը միմյանց «խանգարում» են, ամեն մեկը երգին մի այլ մասնավոր քովանդականություն է հաղորդում: «Կորսնալ»-ը (սովորական «կոսնալ»-ի փոխարեն) Կոմիտասի ուղղումն է:

69(62). *Որդին սասց*: Անկախ խոսքերից, եղանակը

ում գետեղված խոսքային տեքստով, սկսվում է «Պարտեզ ունիմ» դրսվատա» խաղիկով, որին հաջորդում են 302/57-ի երկու քառատողերը, եղանակը, որ գետեղված է մաս այստեղ (42.1), ավելի կոչ է: Մինչդեռ ներկա 302/57-ը, մասնավոր իր առանձին դարձվածքների տարբերակ-զրառումներով, սակ «աշխատանքային» օրինակ է: Եղանակի կառուցվածքից միանգամայն պարզ է, որ այս դեպքում դրա զույգամետր ընթացքը պետք է չլսվիտով, ուստի կարգաձևների մեկ ամբողջ ծայրամիջերը պետք է համարել պարզապես պայմանական ճշում: 325/94 տարբերակում այդ «խնդիրը լուծված է» հետևյալ կերպ.

հանդարտ, քերև կանցիկ շուրջպարի է: Բնական մետրը 6/4 է, ավարտական տակտերում վերջին հնչյունը ձրղվում է, և տակտը դառնում է 9/4: Նույն եղանակը (մեղեդիական մանրամասների որոշ զանազանությամբ) այդպես է գրված մաս 325/14-ում: Ըստ Էտրյանի նույն՝ 3-ի և 6-ի խնդիրն է, և խոշոր հաշվով այստեղ ևս չափն է՝ 2 + 2 + 3, 2 + 2 + 3: Գուրջյան մյուս, պակաս հարմար ձևերն են՝ կամ մետրը դիտել որպես 3/4 (այդպես է Եժ9/93 գետեղված հնագույն ՀԵ-135 գրառումը), կամ, 6/4-ի դեպքում, եղանակն սկսել կիսատակտով: Տես մաս Եժ9/93 ծանոթագրությունը:

70(63). *Հով այլանմին քնել ա*: Աժ 1-ում հրապարակվել է «Քարսա բերդը բրելի ա» խոսքերով ու վերնագրով: Խոսքային տեքստի և եղանակի տոմարական դիրքի կապակցությամբ տես Եժ 10/211 ծանոթագրությունը: Մեղեդիական փոքր զանազանություններով տարբերակներ են՝ 325/44, 411/11 և 631/3 (վերջին երկուսը՝ Եժ 10/211ա և բ): Շողովորդական խաղիկներում այստեղ քերված երկտողի շարունակությունն է՝

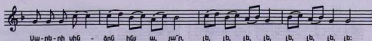
*Վարդաբոլոր կարաց վրամ,
Իմացալ քե քրտնել ա:*

71(64). *Մարերի սինճն ի՞նչ ա*: Շողովորդական լրիվ խաղիկն է՝

*Մարերի սինճն ի՞նչ ա,
Կարճ ու բրինճն ի՞նչ ա,
Ես սիրել եմ՝ ես կասնճն,
Խոսք ու գրիցն ի՞նչ ա:*

Կոմիտասի նշած տակտազանքը հին ընդիանուր-դասական ավանդությունն են՝ հավանաբարտև տակտերի քաժանում անկախ եղանակի շարահյուսական շարունակից: Իր իսկ սկզբունքով (նոր տրոնակները պետք է ցույց տան տաղաչափական միություն և ոտք) այդ հասկերը, քայք արիտաքային տիպի մեղեդին, որի արտահայտչությունն գլխավոր գործոնը հենց «տաղաչափությունն» է, պետք կլինեի պատկերել առնվազն այսպես՝

7.

Աս-րի-րի սին - ծըն ինչ ա, յար, Ե, Ե, Ե, Ե, Ե, Ե, Ե, Ե:

և պարզ երևան կզար տաղաչափական տարրերի տևակաճությունը դիմամիկ անմակատարությունը՝ 3+5+4+6 քառորդ, որ մեղեդին դարձնում է ծորուն-եղանակավոր, շարունակական:

72(65). Սերն ի՛նչ ա: Աժ1-ում այս երգը չկա: «Դի-

տողությունների» քաժնում գրված է, քի «Այս համարը գոյություն չունի». և դա իրավացի չէ: Հետաքրքրական է այս եղանակի սերտ խնամությունը «պարագայական» «Ես Կոստան եմ քայազեղցի» երգի եղանակի հետ, որտեղ հեռուսի սիրտ կրողը նույնպես Եիգայրն է (ստորև այդ երգը 325/97-ից):

8.

ես Կոս - տոն եմ քա-յա - զեղ - ցի, Լի-գար քան,

ոչ քա - բով Իգ - ռիր զը - նա - ցի, Լի-գար քան,

վի-րա - վոր եմ, վի - րա - վոր եմ, Լի-գար քան:

Չուզողիպություններն, անշուշտ, պատահական են, քայց, չնայած դրան, Կոմիտասի «Հայ գեղջուկ երաժշտություն» աշխատության օրինակով, ուր հայ գեղջուկական եղանակները դիտվում են որպես ազգային ժողովրդա-երաժշտական ժառանգության ինքնուրույն, քայց միայնակ հետ կապված միավորներ, որոնցից մեկը մյուսի այս կամ այն կերպ զարգացումն է, այս գույզ եղանակներից 302/65-ը կարելի է կիներ դիտել որպես 325/97-ի զարգացում՝ դրա երկրորդային տարրերից ձեռքբազառում, ընդհանրացում, օրյելտիվացում:

73(66). Կարավն ա կայնել քարին: Տեղիային օժանդակ հեմակետ ունեցող միմոր ժայնակարգի առավել արտահայտչական մարմնավորումներից մեկը: Աժ1 «Դիտողություններ»-ում անատարկելի նշված է՝ «Միմիկ վերջ 4/4», ինչը, քվում է մեզ, նշանակում է ամբողջ եղանակի սոկ արհեստակամորեն, «առանց մնացորդի»

միանման չափի տակտերում մի կերպ տեղավորել, և ընդունելի չէ: Կոմիտասը ևս 4/4-ով սկսել է տակտավորել, քայց կիսատ է բողբ: Հավասարաչափ տակտավորում այնուամենայնիվ կիրառված է 325/185 տարրերակում, որը մերկա 302/66-ից մեղեդիական փոքր գանգաճությունը պակաս հետաքրքրական է, և աղյուսի տակտավորման համար անհրաժեշտ է դարձել սկզբից ավելացնել 2/4 պատագա: Ինչպես շատ այլ երգերում, այստեղ ևս մետրական ոչ պարբերականությունը արտահայտչական շարական» մեծ դեր է կատարում: Առանց պատագ ավելացնելու տակտավորման հնարավոր ձևերից մեկն է՝ 4/2, 3/2, 2/2, 3/2:

Եղանակի արտահայտչականության մեջ նույնցան և ավելի մեծ դեր կատարող երկու հատկանիշ ևս. միևնույն հնչյունի (տվյալ դեպքում կարևոր հնչյունի՝ ժայնակարգի օժանդակ հեմակետի) խանդես գալը մետրական տարրեր պայմաններում՝

9.

և հիմնական երկու մտավիճրից մեկի շարունակ «կար-

ճացող» տարբերակումը և մյուսի «համառ» կրկնումը՝

10.

առաջ են բերում զգացմունքի արտահայտման շարունակականություն և յուրատեսակ «արագացում»։ Միջնադարյան «Կարավալի ողբ»-երի պահպանված երկտողին նոր ժամանակների գյուղական երգերում սովորաբար հավելվել են դրա հետ ամբիջական կապ չունեցող խոսքեր, ինչպես, օրինակ՝

*Կարավն իբեր վոր քարին,
Կտուցն ա լիջը արին.
Աղուխով վարդ ըն քարել,
Տարեր ին սիրած յարին:*

ԺԽ/449

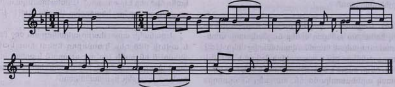
74(67). *Օյ յա՛ր, ծաղիկ Շաղկեվանա՛ն Ես:* Ս.Մելիքյանի արտագրելուց հետո մեղեդիում մատիտով թեթև լրացումներ են արված: Սկզբնական տարբերակը կա 325/167-ում, որտեղ խոսքն էլ քատատող է, ամեն տողի սկզբում «Օ յա՛ր» քաջականչություն:

*Շաղիկ Շաղկեվանա՛ն Ես,
Ասցը Երևանա՛ն Ես,
Տարե՛նք մի հեռ կգաս՝
Կարծես նուարխանա՛ն Ես:*

Տե՛ս նաև 302/57(51)-ը:

75(68). *Թալանն եկա՛վ:* Տե՛ս ԵԺ9/99 և 100 ծանոթագրությունները:

11ա.

ընդ որում եղանակի հատումությունն այսպիսի պատկերման դեպքում ևս տեղի ունի:

80(73) *Չուքի հոտովե:* Բնագրում խոսքեր չկան:

81(74ա). Մայլի հոտովել՝ *Հո, Հու, ել, հու ել, և* 82(74բ): Մայլի, կալի, խորձ կրելու՝ *Հու արա գնանք:* «Հու ել» և «Հու արա» քաջականչությունները բնագրում, մի երկու ամուշադրության դեպքերից քաջի, այդպես առանձին,

76(69). *Ղաշանց էր. Արագի խոր արեքք:* Տե՛ս ԵԺ9/96 և ԵԺ 10/220 և ծանոթագրությունները:

77(70). *Կեցցե Հայոց հավատը:* Խոսքերը բերի են՝ կրկնակային մասի մեկ տողը միայն:

78(71). *Մար, սար, սարի աղջիկ զայլն Ես:* ԱԺ 1/71-ում խոսքերից բերված է միայն 1-ին տողը և գրված է «Շարունակությունը պակասում է»: Իրականում 2-րդ տողը պարզապես դժվարընթեմնելի է, իսկ քառյակը լրիվ վիճակում հետևյալն է՝

*Մարի աղջիկ, զայլն Ես,
Մագերդ սղարն Ես,
Խումճիկ-մումճիկ մի՛ անի,
Ի՞նճ առնելու կամ ունե՛ս:*

79(72). *Մուրք Կարապետ, քո վանքը:* ԱԺ 1-ի ծանոթագրությունն է՝ «Գրել են հիշողությամբ» (էջ 90), և բերված մուտային տեքստը իր դիրմով ու մետրական կազմակերպությամբ բնագրից Կականդրեն հեռու է: Տե՛ս ԵԺ 9/110 և դրա ծանոթագրությունը: Ֆրազների տարանջատում, այնուամենայնիվ, այտուղ ևս կա և պարզ երևան է գալիս եղանակի ներքին, հիմնական կառույցում, եթե այն պատկերացմանը այսպես՝

որպես երկուական բառ են գրված: Այդ արտահայտությունները տրամաբանորեն պետք է վերաբերեն միայն կալի երգին (խոսքը պտուխելու մասին է), գործնականում, սակայն, չի քաջատվի դրանց ավելի լայն գործածությունը ևս: ԱԺ 1-ում այս խոսքային տեքստերում կան պիսիլ ըմբերցումից զոչացած աղավաղումներ, մասնավորապես բնագրում «ապիգ» և «Տելո» քառերը չկան: Մեկ երգից մյուսին անցնելիս բնագրում գրված է՝ «կան»: Երկրորդ հոտովելում Կոմիտասից խոսափել է տակապոսներ նշելուց, կա-

ռուցվածքները միմյանցից զատող կարճ գծիկները խմբագիրն է նշանակել՝ ըմբռնցունդ դյուրացնելու նպատակով:

83, 84, 85(75ա, ք. 76). *Օրխի տակեն ջուր գնաց:* «Բնվալ գլային» (зато келет) բառացի նշանակում է փոքրիկ, մանկամարդ հարս, իսկ ֆուլկլորում համընդող առօրեական իմաստով պարզապես՝ դուրեկան, գեղեցիկ հարս կամ հարսնացու: Ի դեպ, ք.76 տարբերակում այդ բառերի վերևում Կոմիտասի ձեռքով մատիտով գրված է՝ «Օ սիրուն, սիրուն հարս» և «Միրուն յար»:

Մեղեդու համաձայն բառը անիմաստ վանկերով կեսկիսելը՝

*Հո րա -
Հո րալա գլային,
- յա գլային:*

որ տարբեր ժողովուրդների երաժշտական ֆուլկլորում տարածված երևույթ է, հայկականում բացառիկ է (տե՛ս նաև 88(79)-ը):

ԱՄԺ-ում 75ա-ի ծայրակարգը անհիմն փոխված է:

86(77). *Էճեկո յարս:* Կատակային այս երգում Էճեկո = Աճիկո, Աճահիտ կնոջ անուն է: Ուր ես էրայի = ուր ես գնում, որ համապատասխան է անգլերեն ոչ քե Where do you go, այլ Where are you going ձևին:

«Ճայտունի»-ն հավանաբար ակնարկ է յարոջ այստեղ-այնտեղ գնալու սովորության մասին:

88(79). *Ես մի պիտուր հուտող եմ:* Իսպահանքն - իսպահանցի իմաստով:

89(80). *Ըռեհան եմ՝ քար չունիմ:* Բերեմք «Չունիմ» վերջավորությամբ (զանգատի բնույթ կրող) ասոջին նույնով բազմաթիվ խաղիկներն էլ երկու մտուշ.

*Ուսահան եմ՝ տերև չունիմ,
Շատ աղկնկ եմ՝ յար չունիմ,
Ընկնր եմ ծովոց օրթամ,
Մամկուլ եմ, խարթար չունիմ:*

*Ըռահան եմ՝ տալ չունիմ,
Պրզարյակի եմ՝ ճար չունիմ,
Յարքս ձնասցս առնի,
Ջեհեկ եմ, խարթար չունիմ:*

ԺԽ/379

Այս երգում «Ժեքիմար յարը» կրկնակային կցումից երևում է, որ խաղիկը ներկայացվել է համեմատաբար նոր ժամանակների ժողովրդական խմբագրությամբ, երբ Հայաստանում ինժեներական կառուցվածքներ, դրանց թվում նաև երկաթուղի կառուցող մասնագետներ երևացին:

91(82). *Հոյ, հոյ, Եղտ քան:* Խոսքերի մտնրագրի վերջավորությունը լրիվ չի կարդացում: Թվում է, քե «ճրտակ» և «եկել» բառերի հետ մեղեդիում անուշաբուրյան վրիպումներ են, պետք է լինի 1/8 և 1/4: Հետաքրք-

րակն է կենտատակտ և գույզատակտ ֆրագների հավաղումը:

92(83). *Խճուս գեղի մեջտեղը:* ԱՄԺ-ում նուսաներն ու խոսքերը ներկայացված են որոշ աղավաղումով: «ԵՃիս Մաֆու» անուն, որ դրված է նաև վերնագրում, Կոմիտասի գրածոսան մեջ չկա: Մեխլեյանն այդ կարող էր վերցրած լինել, օրինակ, Ա.Մխիթարյանի «Մաղաղ և տաղեր»-ից (Ալեքսանդրապոլ, 1900) կամ Ա.Գեորգյանի «Ջճուս»-ից (Պետերբուրգ, 1907), ուր «Խճուս գեղի մեջտեղը» երգի խոսքերը տպագրված են այդ վերնագրով:

Նույն «Ջճար»-ում և դեռ Ա. Բրուտյանի «Ուամկական մրմունջներ»-ում (Ալեքսանդրապոլ, 1895) ու այլ ժողովածուներում գետեղված «Թալանն եկավ» երգում կա նաև Սոֆա անուն («ժողովմ շին Սոֆու գլուխ»), քայց այս երգերում խոսքը Շատոսի գավառի Կանոս գյուղի մասին է: Այլապես Սաֆո և Սոֆա - աղբյուր ժողովրդական «ռարբերբրեցում» չէ*, որ հաճախ տեղի է ունենում նույնիսկ մեկ ամբողջությամբ մեջ: Անկախ երգերում հիշատակվող այդ անուններից (նույնիսկ՝ Խճուս տեղանունից), որոնք կարող են և փոփոխված լինել, «Ճճուս գեղի մեջտեղը» երգի խոսքային բովանդակության, ի դեպ՝ նաև մեղեդիական կազմի վավերակամությունն անվիճելի է: Որպես ժանրային առումով բացառիկ կարևոր մտուշ նույն երգը գետեղել ենք նաև ԵՄԺ/10/120-ում (տե՛ս նաև դրա ծանոթագրությունը):

93(84). *Իճճն մի նեղեմ:* Կոմիտասի բնագրերում այս երգը (որ ԱՄԺ-ում վերնագրված է «Դե քեկ, Յուղարեր») հայտնի է երկու տարբեր խոսքերով, այս 302/84-ը «Իճճն մի նեղեմ», ին խոսքը մաքուր և «Կաննչ, կուունկ, կամչն» խոսքերով, որ մեզ հայտնի են առայժմ միայն մեմբերգային մշակումից (ԵՄԺ/150 և 172): Կոմիտասը ժողովրդական մի երգի խոսքերը մի այլ երգի խոսքերով փոխելը չէր ընդունում: Այլ է հարցը, երբ որևէ երգի սկզբնական (իմնական) խոսքերին հաստով ընտրությամբ հավելում էր նոր տներ, որ կիրառված է ՀՄԽ-ում և մշակումներում: Հայտնի են, սակայն, դեպքեր, երբ նույն երգը (եղանակը) ժողովրդի մեջ տարբեր վայրերում և տարբեր ժամանակ նա հայտնաբերել է տարբեր խոսքերով և նոր գտնված տարբերակն իր նոր խոսքերով և գրի է առել: Չհայանդ դրան, այս երգի «իսկական» խոսքերի հարցը առայժմ մենք թողնում ենք առանց վերջնական պատասխանի: Նշենք միայն, որ երգի բովանդակային և երաժշտական արտահայտչական բարձր հատկամիջներն ավելի մեծ իզոլությամբ գործած են «Կաննչ, կուունկ, կամչն» խոսքերի հետ:

ԱՄԺ-ում «յուղարեր» և «լուսարեր» բառերն իզոլոր են մեծաատաղով գրված: Երգի բուն կառուցվածքից ելնելով, կարելի է հաստատել, որ կրկներգի 4-րդ տակաղը («Դե, քեկ») 1-ի մնամ պետք է կրկնվի, և այդ կրկնության բացակայությունը գրատողի վրիպումն է:

94(85). *Արև քովտով եկավ:* ԱՄԺ-ում և մշակման մեջ վերնագրված է «Ժ» չիմարի յարը»: Մշակումները՝ ԵՄԺ 2/15, 222, 223, էՄՏ/63, 100:

95(86). *Երևան քաղ հմ արհր*: ԱժԺ-ում վերնագրված է՝ «Չիմար, չիմար արքերս»: Փոքր զանազանություններով կա մահ 325/216 և 645/31-ում, իսկ նույն խտրերով սկսվող (քայքայ կրկնակցով) 304/46 և 304/49-ը այլ երգեր են: Մշակումները՝ ԵԺ3/76 և 195:

96(87). *Մուղնվա բորբ սասն ա*: ԱժԺ-ում վերնագրված է «Թունքիմար Եար»:

97(88). *Մարի գլխին պաղ աղբյուր*: Անփոփոխ կրկնվող և եղանակի լարվածություններն անընդհատ պահող ելեգրիկան կատարվածքի բնորոշ օրինակ է, երե երգը (կամ պարը) մերժմալարերն շրմոհատվի, եղանակն անշուշտ *g* հիմնահայտնուով կավարտվի: ԱժԺ-ում վերնագրված է՝ «Մուղն, արի ինձ մի՛ վառի»:

98(89). *Աղբրի գլուխ մարմոր քար*: ԱժԺ-ում վերնագրված է կրկնակցային բաժնի վերջին խոսքերով՝ «Փնձ մի բողմի մին ու մար»:

99(90). *Լսեցիք, պարուններ*: ԱժԺ-ում տպագրված է «Առնելու նպատակ ունեն» վերնագրով: Խոսքերի քաղաքային-ժողովրդական կամ աշուղական են, իսկ եղանակը գեղեցիկան երգի օրինաչափություններից չի հեռանում (մնամ օրինակներ էին ԵԺ9/113 և ԵԺ10/189): Եղանակը գոյացնող շարահյուսական միավորների տեղականությունն առումով համադրությունը երևան է բերում խիստ անհամաչափության մի պատկեր (նկատի ունենք մահ դրանց ներքին կատարվածքի անհամաչափությունները)՝

ա. 9	քառորդ՝	3 + 3 + 3,
բ. 7	..	3 + 3 + 1,
գ. 8	..	3 + 2 + 3,
դ. 12	..	3 + 3 + 6,

որը, սակայն, կազմավորվում է որպես մի կոտ ամբողջություն: Հայ գեղեցիկան երգի մեղեդիակերտման վարպետության հատկանիշներից այստեղ դրսևորված է մահ միավորներն ավարտող հեյուսմների լծորդման (անկայուն կվարտայի լծման) մի եղանակ, որ ավանդական է՝

Վերջապես, եական է մահ ելեգրիկան միևնույն դարձվածքը մտղական տարրեր դիրքերում օգտագործելը:

100(91). *Մի գնա, մի գնա*: ԱժԺ-ում՝ «Լա՛յ գիտի բյուլբյուլ»: Նույն եղանակով կա 720/10բ-10 գրառումը (տարբերակ), որ ունի ազգային-պատարական բովանդակությամբ խոսքեր: Այստեղ Կոմիտասը մակագրել է՝ «Աշուղի, ժողովրդականացած»:

101(92). *Տասն ավուր ճանապարհ*: Աշուղական պատմողական ռոմով է, փոփոխական մտորով: Վերջում գրառողի ծանոթագրությունը՝ «Հիվանդ տղայի երգ Փամբակում»: Միջին և վերջին կաղանսային հնչյունների տևո-

ղությունները բնագրում ավելացված են, անկախ դրանից, ԱժԺ 1 նոտային տեքստում կամ մանր վիճակումներ:

102(93). *Հոգիս մարմին հանդիպեցին*: Տե՛ս ԵԺ10-ում վիպական-առասպելաբանական երգերի մասին նախաբանում ասվածը և, ք. 94 «Ետզին մարմին եղան երբար» երգի ծանոթագրությունը: Մեղեդին աշուղական-պատմողական ռոմով, քայքայ պարբերական, չափավորված մտորով է, մահ հեռու չէ գյուղական երգի ելեգրիկան կարգից:

103(94). *Փոք ու կնիցք թեռ բռնեցի*: Աշուղական-պատմողական երգ է գյուղական ելեգրիկան սարքով: ԱժԺ 1 նոտաներում կա մանր վիճակում:

104, 105, 106 (95ա, ք. գ). *Աղբի նազերով*: Ըստ խոսքերի՝ անցյալ դարավերջից մինչև ներկա դարի կեսերը և դեռ ավելին հայ քաղաքային միջավայրում լայնորեն տարածված քնարական երգ է: Այստեղ գրառված եղանակը տարբերվում է ժամանակին տարածված, տիպիկ քաղաքային-ժողովրդական «ռոմանտականերով» երգի եղանակից գյուղական ժողովրդական երաժշտության մի մտնիկությունը: Չի կարելի մահ չընչ այս եղանակի խիստ հարթ գառնությունը ավանդական հարսանեկան «Մեր քազվորն էր խա՛յ» երգի մի տարբերակին (631/280, ԵԺ10/39): Ա, Բ, Գ, Դ նշումները Կոմիտասին են: Բ տարբերակը, որ ԱժԺ-ում բերված է որպես 1-ին տարբերակ, սկզբնական է եղել: Գ տարբերակը, որ բերված չէ, բնագրում գրված է առանձին, ցածից: Ա և Գ տարբերակները բերված են «Հայ գեղեցիկ երաժշտություն» աշխատության մեջ որպես ժողովրդի մեջ եղանակի մասնակի փոփոխման օրինակ (ՄՄ7487-88, ՀևՈւս/43):

108(97). *Նետտորը գնաց Մարգարի գեղը*: Տե՛ս մահ 302/365(335), ԱժԺ5այն Կողբում գրառված այլ, ավելի երգեցիկ (քան պարային) տարբերակ: Այն դեպքերից է, երբ Կոմիտասը նույն տեղում «առուզում» էր իր վաղուց գրառած երգը և պարզաբանում դրա կրած փոփոխությունները:

110(99). *Ձար քան*: Անեծք-երգերի մասին տե՛ս ԵԺ10/187-188 երգերը և ծանոթագրությունը: Երգվածարքային մշակումը՝ ԵԺ3/125:

111(100). *Բարբոս ծաղ քար կուտա՜*: ԱժԺ-ում 2-րդ ֆրագի ոթքը սխալ է գրված:

112(101). *Մայրիկին յազմա բերին*: Կատակերգ, տե՛ս մահ ԵԺ10/196: ԱժԺ-ում գեղեցիկան խոսքերում և նուսաներում մանր վիճակումներ կան: 368/2-ում գրված են 4 տուն խոսքեր՝ որպես ամբողջական երգ: Կա մահ՝ ՀՄՆ2/50, 51:

113(102). *Ղարսա բերդը բլր է*: Տե՛ս ԵԺ9/41 և ծանոթագրությունը: Վերջին աղբ բնագրում ավելացված է:

114(103). *Քյուլբյուլ Եմ*: Բնագրի վերջում պարզորոշ վիճիպում կա, Աժ-1-ում յուրուխի ուղղված է: Այստեղ, ցվազազում միջամտությամբ, վերջին երկու հնչյունն տեղադրումը կրկնապատկեցինք (ամուշաղորտության նույնատիպ վիճիպումներ էլի համընդհանր են կրմիտասյան գրատուններում): Նախավերջին մեկ կամ երկու բառը (երկու կամ երեք վանկ) անընթեռնելի են:

115(104). *Հողայր Գան*: Կոմիտասի գրատուններում երկու ձևով է գրված՝ Հողայր և Հո. դայլո, ինչպես և հանգավորվող քաջակամչությունը՝ դայալո և դայլալ, լո (հանդիպում է նաև *տ տառը ր-ի տեղում*՝ Հո, տայլո և հո, տելլո): Նկատի ունենալով «Հողայր յար Գան» արտասահյությունը, «հողայլ»-ը երբեմն դիտվել է որպես «հոտադր»-ի տառադարձությամբ արդյունք: Կան տարբեր վայրերում և տարբեր ժամանակ իրականացված մի շարք գրատուններ՝ 318/5(ԵԺԳ/10), այս 302/104, 325/234, 325/52 և այլն: Այն դեպքում, երբ 325/52-ում վերին *րո-ժա* հորիզոնում սկսվելով՝ մեղեդին անցնում է ստորին *այ-ըր* հորիզոնը և ավարտվում *այ* ի հիմնահնչյունով, ներկա 302/104-ը սահմանափակվում է միայն ներքևի հորիզոնով: Կենցաղում այդ տարբերակները զոյակցում են որպես մեկը մյուսի շարունակություն կամ զարգացում: Տե՛ս նաև 302/371, ուր կա մի երրորդ տարբերակ ևս, խմբական մշակման մեջ (ԵԺԳ/82, «Արդ բաղումը մոռի ծառ») երեքն էլ օգտագործված են:

116, 117 (105ա, Բ). *Ծաղկավանքում ձուն կուգա*: Բ տարբերակը ղփվաբերեռնելի գրված է տողերի արանքում, տեղավալըրը մշված չէ: Հետաքրքրական է նույն մեղեդու սակավադեպ ձայնակարգային տարբերակումը՝ մի դեպքում կվարտային, մյուս դեպքում կվիմտային օժանդակ հենակետով միմուր:

118(106). *Յար, յար: Այ տղա զնա կայը տես*: Աժ-1-ում կոչվում է «Ջոնքիլի հուլը քնել նա»: Հիմնական քատատողը բազմաթիվ տարբերակներով կա ԺԽ/490-91-ում: Այստեղ քերված երկտողի շարունակությունն է՝

*Իմ մեր քեզ աղջիկ չի տա,
Գնա գլխիդ ճարը տես:*

Միանգամայն ինքնատիպ շարահյուսական կառուցվածք ունեցող այս պարբերում՝ 1+2, 1+2, 1+5, 12 տակ-տից ուրը կրկնակն են, որոնք «պատում են» քատատող տեքստի կենց միայն: Ուրեմն ամբողջության դեպքում՝ 8 տակու հիմնական, 16 տակու կրկնակ և կրկնակն իր սեփական զարգացումն ունի: Ըստ Լուրյան, մենբերողը (իննց ինքն էլ հանկարծաբանորեն երգը հորինողը) գայ-թակզում է երգող-պարող խմբին, փորձում է նրա համաբերությունը: Սակայն, հանգնի և իմաստի երկարածոգված սպասումն ու վայելքն էլ, ըստ երևույթին, գեղարվեստական մի առանձին քավականություն է:

119(107). *Շատաֆուն դում փուշով աղջիկ*: «Անվերջ» շարունակվող պարբերից է: Աժ-1-ում քնագրի չափիչնակամությունն աղտոտված է: Շատաֆուն-փայլուն, գեղեցկատես, փուշի-մտաքայա գլխաշոր:

120(108). *Ամպել էր ամպի նման*: Խոսքերի մեկ տողն է, որ եղանակավոր երգի մեկ տունն է կազմում, ԺԽ/397-ում կա հետևյալ քատատողը՝

*Ամպել էր ամպի նման,
Շարար էր դանդի նման,
Մեռներ սարքի որդին,-
Ես՝ էլ իմ սիրած չառա:*

Վերջին տողը պետք է հասկանալ՝ այսինչի պատճառով ես դարձյալ (էլի) իմ սիրածին չառա: Չափակշռության մեկվորումը կոմիտասինն է՝ քացի կրկնակի երկրորդ հատվածից (թողնված է առանց չափացույցի և տակտազների), ուր ենթադրվում է սկզբնական 3/4-ի վերականգնումը, որ նշանակեցինք ուղիղ փակագծերում: Աժ-ում Մ.Սելիջյանը տառադարձում է հայտնել 3/4-ի և 5/8-ի հարաբերության մասին՝ «արյուն» առաջինի 1/4-ը հավասար է երկրորդի 1/8-ին»: Ութնամյան տարբեր միավորներով չափերի նման գուրդուղում ժողովրդական երգերում իրոք արտակարգ է, և անհրաժեշտ էր քվանդանմաներով ցույց տալ դրանց հարաբերությունը: Մեր համոզմամբ այստեղ առաջինի 1/4-ը հավասար է երկրորդի 2/8-ին (նշեցինք ուղիղ փակագծերում), և հենց դրանում է «ծանր», երբ կրկնակի սկզբնական հաստատված տեղի է ունենում յուրատեսակ tempo rubato = ժամանակի գողացում, առևանգում, քնակամորեն սպասվող 3/4-ից վերջին ութերորդականը փախցվում է:

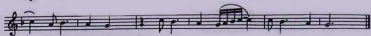
121(109). *Շիլեն ծալ*: Ընդհանրապես չիլեն(առանձնահատուկ կարծիք կտալի և դրանից կարված կանացի վերնաշաչիկը) ծալ անելը ավանդական հարսանիքի, հարսի արդուզարդը՝ օժիտը «ցուցադրելու» արարողության մաս է կազմում: Տե՛ս նաև ԵԺԳ/10/55 և ծանոթագրությունը:

122(110). *Կանչում են, յար, արի*: Նախաբառափ- հոտի կեօտյա հանգստի տեղը, որ նաև ժամադրավայր է ծառայել, խմբող տալը՝ սիրային խոստովանության, ինչպես և ամուսնության առաջարկի նշան:

123(111). *Իմ աղբիք ծառան տակին*: «Առանց 6-րդ աստիճանի» կվիմտային օժանդակ հենակետով միմուր ձայնակարգի մի հերթական մուշ է: Բնագրի վերջին տակնում ամուշաղորտվող վիճիպակ կա՝ 3/8 փոխանակ 3/4-ի:

124(112). *Առավոտն քարի լուս*: Տե՛ս 50/44-ի ծանոթագրությունը: Կոմիտասի երաժշտա-ազգագրական կարևորագույն գրատուններից է: Բնագիրը գրված է շտապ, ուղղումներով, կրում է միջև վերջ չհասցված մատիտագիր փոփոխություններ, տակտազների տեղը հետո է նշանակված և վերջում քերի է: Հնարավոր է, որ այս դեպքում 5/4 տակտը նույնպես քերագրություն լինի: ՄՄ-ում (Էջ 484) այդ 9-րդ (5/4) տակտը սկզբից 1/4 պատգումնի և դարձված է 6/4: Վերջին տակտերը շարադրված են հետևյալ կերպ (թերում ենք մեկ աստիճան ցածր դիրքով).

11ք.

Այստեղ, ՄՄ-ում, երգը շարադրված է առանց «Հազար երնեկ» հատվածի: 325/41-ում կա այդ «Հազար երնեկ»-ի, որպես ինքնուրույն երգի Մշո մի հեռավոր տարբերակ: 302/1 12-ում նույն հատվածի վերաբերյալ կա Կոմիտասի հետևյալ դիտողությունը. «Անճնական, անհասական բարբր - սովորություն»:

Աժ1-ում երգը վերնագրված է «Լորիկ», քայց տեքստի մեջ գործածված է «լորիկ» քառը (տե՛ս նաև ԵԺ9/121-ի ծանոթագրությունը):

«Առավոտուն բարի լուս»-ը Կոմիտասի խմբերգային քաղնածայնության հիմնալի արգասիքներից է (ԵԺ2/34):

126(114). *Եղա գացի սար սմբի*: 3-րդ տակտի Ե-ն մատակարար է 3/4, ուղղել է 2/4-ի:

127, 128(115ա, ք). *Քերդի բուրբ ավազ ա*: Աժ1-ում չկա Մ.Մելիքյանի ծանոթագրությունը՝ «ք.115. Քերդի բուրբ ավազա» - չեմ հիշում, գրված չէ» (էջ 91): Տարբեր խոսքերի նույն եղանակով երգվելը շատ քաջատիկ երևոյթ չէ: Որքան մեզ հայտնի է, այս երգի «Ալազյազ սարն ամպել ա» խոսքերը ևս Կոմիտասի հայտնաբերումն է (այլ է հարցը, երբ այդ երգի ՀՄՆ1-ում գետեղված անբողական տեքստը հավաքված-խմբագրված է առանձին խաղիկներից): Երգը 725/11-ում (ՀՄՆ երաժշտական) գետեղել է՝ «Ալազյազ» խոսքերը նկատի ունենալով:

Գյուրա - գուլպա:

Գյուկնզ (թուրք.) - մուգ կարմիր:

115ք-ն այն տարբերակն է, որ հայտնի է դարձել նաև Կոմիտասի մշակումներով՝ մեներգային և խմբերգային (ԵԺ1/60, ԵԺ2/82-85): Մեզ հայտնի է ՀԵ/385-ում գետեղված մի այլ տարբերակ, որ գրված չէ Կոմիտասի կողմից, քայց, հավանաբար, գրված է նրա առաջին տարբերակի ազդեցությամբ, դարձյալ «Քերդի բուրբ ավազ ա» խոսքերով:

Ծանոթագրվող երգը «Ալազյազ սարն ամպել ա» խոսքերով Մ.Մելիքյանն այնուամենայնիվ գետեղել է Աժ1-ում (ք.258, էջ 70), վերցնելով այն, ինչպես ինքն է գրել՝ «Արեղյանի ձեռագրից» ք.11: Մտույզը պետք է լինի՝ «Արեղյանի մոտ պահպանված Կոմիտասի ձեռագրից» ք.11: Մասկայն, այդ երգը գետեղված է վիճակով՝ քանակում *Ե և des* (ա-ի փոխարեն): Արեղյանի պահպանած կոմիտասյան գրառումները բերված են և այս հատրում:

129(116). *Միրել եմ սիրեկանս*.

Նիզյար (թրք.) - այստեղ՝ պատկեր:

«Քանա» քառը հավանաբար աշակերտվում է, քնն 306/1 տարբերակում, որ ռիթմ-եկեքային մանրամասնորով ու ձևով մի փոքր զամազանություն ունի մերկա տարբերակից:

րակից, այդ քառը դարձյալ կա (արդյո՞ք «Քանա»): Երգի խոսքերի իմաստը քաջահայտվում է կրկնակի շնորհիվ, որը 306/1-ում ընդարձակ է՝

Միրել եմ՝ առնում եմ սիրատերս,

Առնում եմ՝ չի տալիս ամպիրտ մերս:

130(117). *Մեր դռանը խնկի ծառ*: Հավանաբար պատահականություն է, որ այս երգը գրված չէ «Ալազյազ»-ին կից:

131(118). *Օրդան քաշեց սարի հովը*: Խոսքերն անընթեռնելի են, մերկա հատրում բերված տողն էլ սակ պայմանական է: Պարզ կարդացվում է միայն վերջին *Տեր-Ղուկասով* ազգանունը: Հավանաբար, երգը գեներալ Արշակ Տեր-Ղուկասովի մասին է, որը 1877թ. ռուս-թուրքական պատերազմի ընթացքում իր երևանյան զորաջակատի հետ գրավեց Քայազետը:

132, 133(119ա, ք). *Անճրն եկա՛վ*: Այսպես, տարբերակները մերկայացնում են գլխավորապես խոսքերի զանազանությունը: Նույն եղանակը 325/132-ում և դրա զուգամտեր տարբերակը 325/159-ում այս խոսքերն ունեն՝

Յայլու միջին խաղում ես,

Իմ ջիգայրը դաղում ես,

Նայ, նայ, նայ...

Նույն խոսքերով Կոմիտասը երգը ցուցադրել է 1899թ. հունիսի 14-ին Բեռլինում կարդացած իր դասախոսության մեջ («Նոր-դար», ք.115): Սակայն, ԱԵ/86 և ՀԵ/338-ում, ուր երգի հնագույն (մասնական) դաշնակումներ են և որպես նեղիմակ նշված է *Սողոմոն սարկավազ Սողոմոնյան* (ուրեմն՝ գրված է 1893-ի սկզբներին կամ ավելի վաղ), խոսքերի Ա տողը «Անճրն եկա՛վ»-ն է, Բ տողը կազմված է «Աբարա՛նը քարտ ա» և «Արա՛զ եկա՛վ» խաղիկներից: «Աբրազյան, 325/7-ում կա ևս մի տարբերակ (նշանակի առաջին կեսը միայն) «Քերզնի ցան, բեր-զնի» խոսքերով (այդ խոսքերով երգ կլմ նաև Ա մասնաում: Ժողովածուում): Պարզ է, որ ըստ երևույթին մեծ ժողովրդականություն վայելող եղանակը երգվել է միաժամանակ տարբեր խոսքերով, և խոսքերի այդ տարբերակները նույնպես արժանացել են երգահավաքի ուշադրությանը: Աժ1-ում 302-ի 119 համարը չկա («Չի գրված...»), դրա տեղում Մելիքյանը գետեղել է Արեղյանի պահպանածը (այստեղ՝ ք.288, եղանակը ք.119-ից չի տարբերվում):

134(120). *Էս սարին բուշ եմ եկել*: Բնագրում և Աժ1-ում առաջին կրկնության ճշանդ սխալ տեղ է դրված, այստեղ ուղղել ենք:

135(121). *Ան ծն, սևավոր հավը ծն:* Խաղիկը կա ՀՄԽՉ/28-ում՝

*Ան ծն, սևավոր հավը ծն,
Դեղին բնավոր հավը ծն,
Իճն թռչը, թող թռչնե,
Երանի սավոր հավը ծն:*

3/4-ի և 6/4-ի մնամ գուգորդում Կոմիտասն էլի է կիրառել:

136(122) - 139(125). Եղանակները մեզ հիշեցնում են հայ գեղբուկ երգերի ու պարերգերի շարահյուսության մեջ հավասարակշռված անհամաչափության գմահատելի ավանդույթի մասին:

138(124). *Ամպել և կամար-կամար:* Կոմիտասի գրառումներում այս խոսքերով սկզբող առնվազն 5 մուտլ կա, բոլորը տարբեր երգեր են:

139(125). *Ջուր կուզար վերին սարծն:* Առաջին՝ եռաստակո մախադատությունը, որ ընդգրկում է քառասող խոսքերի մեկ տողը միայն, ամենայն հավանականությամբ պետք է կրկնվի տեքստի 2-րդ տողով մինչև երգի կրկնական անցնելը: Իսկ քառաստղոց ինքը քավական տարածված խաղիկներն է, միայն ԺԽ-ում (էջ 420-21) կա մոտ 30 տարբերակով, բոլորի մեջ բնության գեղեցիկ պատկերին (տող 1-2) հակադրվում է անմեական սիրային ողբերգությունը (տող 3-4), օրինակ՝

*Պաղ ջուր պրծեր, կուզա սարծն,
Կուզա քափի մարմար քարին,
Չի հովունն սրտիս յարն,-
Յարն և դարձ եր իր իրարան ...*

երբեմն էլ ավելանում է նաև անծք: Այստեղ երգի կրկնակն է, որ, ամենայն հավանականությամբ՝ կատակով, քայց անծք է (և հետաքրքրական է, որ անծքը կրկնակ է դարձված), եղանակը երգային է, նույն խոսքերը համոյի պում են նաև պարային կերտվածքի եղանակով (տե՛ս, օրինակ, **թ.385,407, 408**):

140(126). *Գայքանը հաց ծն առնում:* Մի քանի այլ գրառումներ ևս կան՝ 325/204, 205թ, 63/131 (ԵԺՊ/160), ներկա հատորում՝ նաև **թ.281** (Արեղյան): Առանձին նշենք նաև 325/205 և 321/295, որոնք նույն խոսքերով են, քայց զգալի զանազանվում են մեղեդիով: Այս խիտա փոքրածավալ երգը հայ գեղեցկական երգարվեստի հետաքրքրական մոմշներն է հատկապես ծայրեղանակով և դրա «զբոծադրության» եղանակով, ծայրնակարգային անկայունություն. հազվեթ. սեկունդային հարաբերության մեջ գտնվող, բնական ձգտող հնչյունով *միտրոյից* և մեծ սեկունդային ըմպող հնչյունով *մատրոյից* կազմված փոփոխական համակարգ: Նույնքան հետաքրքրական ծայրնակարգային եղանակավորում ունեն 325/205ա և ք տարբերակները:

141(127). *Քամին կլավ երան-երան:* «Շորրա, Սալար»-ի հատվածներն է (ԵԺԳ/114, ԵԺՊ/124, ներկա հատորում նաև **թ.5**):

142(128). *Քաղեր, դուք կամաչեցեք:* Պարերգում 1-ին քառի ելևէջային առումով զոչացող «այսպ» բառաշեշտը ժողովրդական արվեստում միտումնավոր է՝ երգին և մասնավորապես առաջին պարասրային կողով հարդրելու նպատակով: Կոմիտասի գրառած տողը մտատկորապես հետևյալ շարունակությունն է ունենում՝

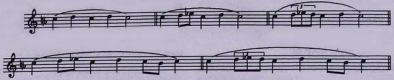
*Քաղեր, դուք կամաչեցեք,
Իմ յարին ճամաչեցեք,
Որ գա ձեր մտտովն անցնի՝
Իճնի շուտով կամաչեցեք:*

Եղանակն «ամվերջանալի» է:

146, 147(132ա, բ). *Նա լուս էր:* Հարսանեկան արարողության ամենատարակ պահերից մեկի՝ համեղուկի երգեր են իրենց չափա-կշռությամբ կազմակերպմամբ միմյանցից սկզբունքորեն տարբեր՝ առաջինը անհավասարաչափ, ազատ, երկրորդը՝ հավասարաչափ, պարային կառուցվածքով: Տե՛ս նաև ԵԺԳ/98, ԵԺՊ/74-78:

148, 149(133ա, բ). *Կուժն առա ելա սարը:* ԱԺ1 Ա վարիամտի սկզբի *սի-թեմայթ* բնագրում եղել է և Կոմիտասի ձեռքով *թ* է դարձված, քայց նույն տարբերակի մախավերջին տակերդ ավելացված է, բնագրում նախավերջին երկու տակերդը միասին պարզապես 4/4 են, ինչպես այստեղ ենք զոն: Հետաքրքրական է, որ խոսքային տեքստում սկզբնական գրվածքը եղել է «Ջուրն առա» և Կոմիտասի ձեռքով խազած ու դարձված է «Կուժն առա»: «Ջուրն առա ելա սարը» նշանակում է սարից իջնող առվակի ափով, այդ ուղղությամբ սարը քառծրացա (յարյաները տվորաբար տեղավորվում են աղբյուրներին կամ առվակներին մոտիկ): Բնագրում Բ տարբերակից Ա-ի տակ նշված են միայն տարբերություններ, մենք նպատակահարմար զտանք այդ տարբերակը ևս զետեղել առանձին: Իսկ «Արեղյան» տարբերակը տե՛ս **թ.284: 725/9-ում** դրված է երգի այն տարբերակը, որ մեներգային և խմբական մշակումների հինք է դարձել (ԵԺՊ/169, ԵԺՉ/51):

150(134). *Սարերի վրով գնաց:* ԱԺ1-ում (էջ 90) կարդում ենք՝ «թ.134. զրված է միայն չափը՝ 6/4 և վերմագիրը: Արտագրել են ըստ տպագրի»: ԱԺ-ում (էջ 488) նույնպես զետեղված է այդ՝ հետագայում խմբերգային մշակման մեջ դրված տարբերակը (մշակումը ԵԺՉ): Տե՛ս նաև 631/59 գրառումը (ԵԺՊ/148), ինչպես և ԵԺՉ/228-29: Այս երգի գրառումները ցայտում օրինակ են այն քանի, թե ինչպես գեղեցկական երգի մեջ մի եղանակի ուղղումները (ավելի շուտ՝ դրանց տարբերակումները) տարբեր կատարումներում ամվերջ բազմազան են: Ստորև նույն երգի տարբեր կատարումներից ամուլած նույն մեկ դարձվածքի տարբերակները՝ դասակարգված պարզից դեպի համեմատաբար քարշը.

151(135). *Ըս գիշեր յուր տեսա* : Տե՛ն մաս ԵԺ2/229: Հանդիպում է մաս «Մարիցը մարդ ա գալի» կամ «Հեն տարին մարդ ա գալի» խոսքերով (ՀՄԽ 1/24-ում այդ խոսքերը երգի վերջին տունն են կազմում) և այդ խոսքերով և մակտղո՝ «Մարիի վրով գնաց» երգի զուգորդումն է. հավանական է, որ այդ երկու երգերի զուգորդումը և ժողովրդի մեջ է գոյացել, մասնավորապես որ քովանդալուսյանք էլ կապված են միմյանց:

152(136). *Տիգրան առի մատի օղբ* : «Պարագայակամ» երգ է, քննազուտ Կոմիտասի ծանոթագրությունը՝ «Տիգրան աղա»։ Նույնը՝ 325/45: Այս դեպքում, ի տարբերություն ք.120(108)-ից, 6/8 տակտն իր տևողությամբ հավասար է մասիկին 4/4-ին (6շե ենք ուղիղ փակագծեքով)։ Կարելի էր չափը չփոխել և երգի երկրորդ կեսը գրել քառորդական տրիոլներով, քայց փոխված չափով գրվածն ավելի պարզ է:

154(138). *Ե՛լ, ե՛լ, ելի՛ պարոնք*:

Մաջաղ (քննազուտ՝ սաջախ) – զանազան առարկաներով զարդարված երկար ծաղիկ:
Այս 302/139-ը 720/5, 479/3 և 302/131-ի հետ («Չուն ու չեն») մուշունը են կենցաղային-ժամրային պատկեր ներկայացնող կատակային զուգբերգի և զուգասարի, որը լայնորեն տարածված է եղել և մինչև այժմ էլ գոյատևում է: 720/5-ը 302/139-ի դաշտային գրատունն է, այստեղ քերտն ենք խոսքերի այն մասը, որ 302-ում չի զետեղվել (այլ կերպ վերջ բերված կաքավի պատմությունը հասկանալի չի լինի):

- Տղամ.* - Ե՛լ, ե՛լ, ելի՛ պարոնք:
- Աղջիկը.* - Չեն՛ ու չեն՛, չեն՛, չեն՛ ու չեն՛, Չեն՛ կրճա, կրճա ես պարել ...
- Աղջիկը.* - Զեռչոզիս ծանրութենն ...
- Տղամ.* - Զեռչոզ խամ, դիր պատուհան, Դու կրճաս, կրճաս, կրպարիս:
- Աղջիկը.* - Գուրբրիս ծանրութենն ...
- Մոլեղիս ծանրութենն ...
- Է՛հ, մազերիս փափկութենն
- Կեաքեռավն եկավ բյուր դրավ ...
- Է՛հ, տաքաղիս զրկկզրկյոցն
- Կեաքեռավն եկավ ճուղ տարավ ...

Կարավի, իր քնի և ճուխ ներկայությունն այստեղ ակնարկում է (ըստ էության «ձեռք է առնում») ժամանակին մոդայիկ դարձած (Արևմտյան Եվրոպայից եկած) կանա-

ցի այնպիսի գլխարկները, որոնց զագաքին տեղադրված էր լինում չափից ավելի առատ զարդարանք՝ ծաղիկներ, բույնիկներ, նույնիսկ թռչնի բույն և ձվիկներ: Հիշեցնենք մաս Ս.Մելիքյանի և Գ. Գարդաշյանի «Կանա ժողովրդական երգեր» - ում (Բ., էջ 6) զետեղված տեքստը, որտեղ «կինդղըր, փալքոն և չակետո» համկետց և պատուհանը դնելուց հետո, ասվում է՝ «Ե՛լ այսպես, մինչև ներքմազգետո»:

155, 156(139ա, ք). *Սև ծին (Ալ ծին) մալն ի՛նչ անե*: ԱԺ1-ում վերնագրված է «ես մարալ եմ, դու ցեյրան», և տեքստը սխալ է կարդացված («Միննն մալգան»), մաս նուսային կարևոր վրիպում կա: Բնագրում «Սև» բառի տակ հեղինակը գրել է «Ալ», և «սևը» խազած չէ, մեք երևում էլ պահպանեցինք: 139ա-ն Կոմիտասն սկսել է տակտաբաժանել և ամսվարտ է թողել, մեր մշած տակտաբաժանումը հիմնվում է հեղինակի նախատեսած սկզբունքի վրա: 139բ-ն (հեղինակի մշանակած թվահամարն է) հավանաբար Ս.Մելիքյանի արտագրելուց հետո է ավելացված՝ լուսամբքում: Թև խոսքերը գրված չեն, քայց հասկացվում են թվահամարից, ոիքմից և լիզաներից: Ի տարբերություն մակտղոյի, այստեղ մոլեղիկն ընթանում է ազատ, ոչ պարբերական մետրով: «Ալ ծին» կամ «Սև ծին մալն ի՛նչ անե» կամ «Ի՛նչ կանե» երգը Կոմիտասին հանդիպել է շատ անգամ. մի երրորդ տարբերակ կա ներկա 302/365-ում, երեք այլ տարբերակներ զետեղված են «Ժամրային» ժողովածուում (ԵԺ10/172, 73, 74), որոնցից մեկի սկիզբը միայն սնման է ներկա 139ա-ին: Գրատուններում կան մաս լրիվ քառատող խոսքեր, տե՛ն մաս ԺԽ/369: Մեմերգային մշակումը՝ ԵԺ5/43:

157(140). *Աղբի անունը Ըուրան*: «Անընդիստ» շարունակվող, ըստ երևույթին արագ, առնական շուրջպարի երգ է, մախադատության վերքում «Հե» (ավելի հաճախ՝ «Հեյ») քայականչությամբ: Տվյալ մասնակազում այս տոմայնությունը Կոմիտասին բնորոշ չէ, այլ դրամից մեկ աստիճան բարձր է: Անշուշտ, պատահական է:

158(141). *Հով այլանը մտել ես*: Առանձնապես տարածված խաղիկ է, Կոմիտասի գրատուններում խոսքերի տարբեր մրբություններով («Մտեր ես», «քմեր ես» և այլն) և տարբեր եղանակներով կա առնվազն 5 մուշ: ԱԺ1-ում խոսքերն աղճատված են:

160(143). *Խնձոր ունի՛ կծած ա*: Թև քննազիլը շատ պարզ ու որոշ է գրված, քայց ԱԺ1-ում երեք եական սխալ կա. Ա մախադատության ոիքմը փոխված և վերջում պատ-

գա է ավելացված, իսկ քանակիում *ոճ-քննարկ* փոխարեն մ գրված է *մի-քննար*: Այստեղ շարադրությունն ըստ քննարի է:

161(144). *Կարգավն իրավ*: Տակտագծերը կոմիտասինն են, սակայն 9/4-ն այստեղ խառը տակտերով է՝ 2 + 2 + 2 + 3, 3 + 2 + 2 + 2:

162(145). *Երբալու եմ (Խանըն Եվա ջան)*: Գնայուն ընթացքի և արտասահման ռոնով կատարելու պայմաններում երգի հիմնական մասում մյա «խառնորացված» դիրքը պետք է ընթանա խառը հաշվով՝ 2 + 3 + 3, 3 + 2 + 2, 2 + 2, և միայն կրկնակուն՝ «Նուրն մնացիր քարով» դառնում է կանոնավոր, պարբերական՝ 2 + 2 + 2: Խառնորացված մնան դիրքը երգի դինամիկության (որոշ առումով՝ մաս աշուղական քնույթի) հիմքն է: «Շողոթա, Մալաթ»-ի մնան շատ տարածված գյուղական աշուղական երգերից է, այս անգամ չաճը չվեցի (Ապարան) կղտրին երիտասարդ, դարձյալ պսակված Աղեքիմ կամ Ալեքիմ պատահած դիպվածի մասին: Տե՛ս մաս ԵԺ9/107 «Բերդից դուքս ելա» երգը:

168(151). *Նարե: Մարի ուսին քրե աս*: ԱԺ1-ում՝ «Հեյ Նարե»: Բմագրի տեքստում առաջին տողի բառացի կրկնությունն ամռելի է, խառնվելուց մնան առաջին տողը սովորաբար հաջորդվում է «Յարս տակին քնեբ աս» տողով: Լրացուցիչ «Հեյ» քաջակամությունը հայ ժողովրդական շուրջպարերում առնականություն դրսևորող ընդունված միջոց է: Այստեղ առանձնահատկությունն այն է,

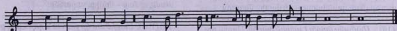
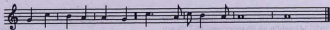
որ այդ «Հեյ»-ը հանդես է գալիս որոշ անհամբերության, կարծես իր ուրբաձայն տեղից մի փոքր վաղ և ավելի ևս կարևորվում է: «Նարե» քաջակամության առթիվ տե՛ս «Հոյը Նարե» երգի (ԵԺ10/223) ծանոթագրությունը:

169(152). *Կայնել ես քաղի գլխին*: Մեղեդու շարահյուսական կառուցվածքը քնորոշ է անհավասար զույգ և հավասար կենտ քաղկացուցիչների ճարտար համադրությամբ՝ (2 + 4) + (3 + 3): Հայ գեղջուկ երգերում մնան օրինակներն առատ են:

170(153). *Միրել ես՝ մտտանալ մի*: Ոչ պարբերական, ազատ մետրական հոսքի քնորոշ օրինակ է, «արձակ շարադրություն»:

171(154). *Ուտի ես՝ կեռանալ մի*: Գբառողի համար խնդիր է եղել մեղեդիական մախաղասությունները վերջավորող հնչյունների տևականությունը. ըստ երևույթին տարբեր են կատարվել և, ըստ այնմ, զանազան տարբերակներ են արձանագրվել: Մե՛նք քողի ենք սկզբնական 6/4 և 4/4 տարբերակը: Բնագրում կան մաս մեղեդու տակտարաժանման կամ, ավելի ստույգ, ֆրագմենտի քաժանման ամավարտ փորձեր: Ներկայացված ձևը հեղինակի քաժանման է՝ մասամբ լրացված: Տևողության միավորը 1/2 է («alla breve»), և ուրեմն յալիը խառն է՝ 3 + 2 + 3, 3 + 2 + 3 + 2: Երգը որպես օրինակ բերված է ՄՄ-ում տպագրված «Հայ գեղջուկ երաժշտություն» հոդվածում, ուր եղանակն է Վերդը ընդունել է մետրա-ոլիմպիան հետևյալ տեսքը՝

13.

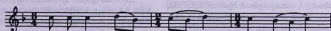

ընդարձակող տարբերակման միջոցով մեղեդիական գարգացման արդյունավետ օրինակ է:

172(155). *«Լաղ եմ քաղե: Աժ1-ում անվանված է*

«Ջան, յարո ջան», և խոսքերը մասամբ աղճատված են: Սկիզբը տակտարաժանման տարբեր ձևեր կարող էր ունենալ, օրինակ՝

14.

վարդ եմ քա - ղել շա - ղե - ռով

վարդ եմ քա - ղել շա - ղե - ռով

և այնուհետև միշտ 3: Երգը գրատողը սկզբից 1/4 պատգամ ավելացնելով, գերադասել է համատարած 3/4 չափը, այդպես էլ՝ ըստ ՄՄ/480-ի մենք գրանցել ենք այստեղ այն տարբերությամբ, որ ՄՄ-ում կրկներգի Ա մախադասությամբ վերջին հնչյունի տևողությունը ոչ թե 6, այլ 3 քառորդ է: Բնագրում խոսքերի վերջին տողի տարբերակ կա՝ «Ես քեզ սիրել եմ՝ քեզ էլ կատմեմ»:

173(156). *Ջան աղջիկ, ինձի գովա:* ԱԺ1-ում խոսքերը (և ըստ այնմ՝ վերնագիրը) աղճատված են: «Ոչուրա» - իլիկը պատելու, քեզ ուրելու մասին է: Տակտաքաժամումը միայն քնագրի սկզբում է, կրկնակում մենք լրացրինք: Մետրը խառն է՝ 3 + 3 + 4, 3 + 3 + 3, 3 + 4, սակայն կադանսավորող հնչյունների ամբողջ տևողություններն այստեղ ևս ստել պայմանակալ են, 3/4 դարձնելով (ինչպես ՄՄ-ում է և մի շարք այլ դեպքերում), ստացվում է անընդմեջ 3/4 մետր:

174(157). *Երբամ աղբյուրը ջրի:* Բնագրում խոսքերից բերված են քառատող խաղիկի 2-րդ և 3-րդ տողերը: ՀՄՆ2/33-ում գտնում ենք լրիվ խաղիկը՝

15.

Բաց - վե - ցավ քաղ - ջա - նուն վար - ող,
ար - բել ա ող - րախ - տին գար - ող.

177(160). *Արտոսով, արտոսով:* Անշուշտ, «Մարերի վրով գնաց» երգի (302/134) կրկնակի մի տարբերակն է մի այլ ձայնավարգում. երևույթ, որ այնուամենայնիվ մկտտելի է ու նաև այդ երգի տարածվածության մասին վկայում:

178(161). *Մանանս նտոն է աղբրի քարին:* Արագ, քոնոցի քնապարի երգ է: Դիլիժ՝ Ջավախքի գուսանաշատ գյուղերից:

179(162). *Մոխ տմեն սինին առ:* «Սինի» քաղող որոշակիորեն անտեղի է, «իգին» (թրք.) նշանակում է քույատվություն, արտոնություն, համաձայնություն: Վերջավորության Ա տարբերակում եռանդամ համաչափությունը պահանջ է առաջացնում հիմնաձայնը մեկ տակտ ևս ձգելու: Երկու տարբերակի դեպքում էլ ձայնակարգային տվյալ հակադրությունը, որ հայ գեղջկական երգերին ընդհանրապես քնորոշ է, առանձնապես արժեքավորում է երգի մեղեդին:

180(163). *Ջաշվի, կորի:* Խոսքերը խաղիկի 3-4-րդ տողերն են, օրինակ՝

*Ալագյազը տուն ունեմ,
Մրջին ռսկի տուն ունեմ,
Ջաշվի, կորի, շամ գյաղա,*

*Սափորն ուսիս դրի
Երբամ աղբյուրը ջրի,
Իճյ փուշ գա իճ աղբը՝
Չար այքի սրտով խրի:*

Նույն եղանակով այս խաղիկն ամբողջությամբ երգել կարելի էինք որա առանձին մախադասությունները կրկնելու պայմանով: Մետրը հիմքում եռամաս է:

175(158). *Բացվեցավ քախյաճուն վարդը:* Խոսքերում ինչ-որ աղճատում կա, քերևս պետք է լինի «վարդը» և «զարդը», «արողը» և «վարդը», «վարդը» և «մարդը» ... «Ջավախքի բուրմունքում» կա, օրինակ, հետևյալ պատկերը.

*Եղել ես կերթաս կը արող,
Ճակատող դորն ես վարդ,
Դու վառեցիր գեղի մարդը ...*

(էջ 19)

Եղանակի տակտաբաժանումը կարելի է պատկերել և այսպես՝

Հարություն քեզ պես շուն տմեն:
ԺՆ/378

Բախ, օյմար - նայիր, չարաճճի:

181(164). *Սարին տակը ջուխտ 'ն զու:* Լրիվ քառյակի մնուշ՝

*Շառխ տակին ճրկու դո,
Միճը փնջած, միճը՝ ոչ,
Փարթի 'դ մեռնեմ, ա'յ Աստված,
Միճին կտաս, միճին՝ ոչ:*

ԺՆ/466

ԱԺ1-ում գրված մի-քնույնները քնագրում մախապես նշել են, քայն Կոմիտասի ձևերով դարձված են *Ֆա*, ստացվել է «ստանց 6-րդ աստիճանի» ձայնակարգ:

182(165). *Հոյ նագան ու դիրաթ:* Խմբերգային մշակումը՝ «Հոյ նագան իճ յարը», ԵԺ5/131:

183(166). *Գայլում, գայլում:* Մաժոր և «զուգահեռ» միմուր փոփոխականության պարզագույն օրինակ:

184(167). *Գարունը քամրակ ցանեմ:* Ներկա շաբաղությունը ոչիքի մանրամասներով տարբերվում է

ԱԺ1-ում տպագրվածից, նկատի ենք առել քննազրույմ հեղինակի փոփոխությունները: ՄՄ-ում (էջ 481) երեք մասխաղատությունների առաջին հնչյունները տասնվեցերորդականներ են առանց տրեռլի, և երգի վերջին հնչյունը ձգված է երեք տակ: 720/8թ-ում, որ «դաշտային» գրատունն է, մասխաղատությունները տարբեր դիրքով են սկսվում, սակայն դա ամուշադրությունից գոյացած վիճիպում է: Այս եղանակում նշելի է երեք եռատակտ մասխաղատություններից «աստիճանաբար», քնակնորեն կատարվող անցումը չորրորդ, ավարտական քառատակտ մասխաղատությանը:

185(168). *Այ նազան*: Ա մասխաղատության վերջին 3/4 հնչյունը դարձված է 2/4, մույնը պետք է արվեր մաս մյուս մասխաղատություններում: «Դաշտային» գրության մեջ (720/2) նշված է 3/4 չափ, այդ կապակցությամբ 302/168-ում մույն Ա մասխաղատության վերջին հնչյունը մաս երկարացնելու փորձ է արված: Գրառման մոտ համեմատության համար նշված է «Կուժն առա» երգը, որին այս երգի ելևէջային կազմը քավական մնամ է:

186(169). *Օտար, օտար*: ԱԺ1-ում Ա.Մելիքյանի դիտողությունը «սխալմամբ զրված երկտողի» մասին անտեղի է: Չափացույցը զրված է 720/2թ-ում:

«Աարան (պոսլ)» - վիրավորված, խոցված:

187(170). *Յար, քարդու ծարը*: ԱԺ1-ում կան դիքնի վիճիպումներ և խոսքերի աղճատում: Մետրական ազատ հոսքի օրինակ է: [Տարածված է մաս կրկնրգի հետևյալ տարբերակը.

16.

191(174). *Սև տղան, կոլոտ տղան*: ԱԺ1-ում խոսքերում վիճիպում կա:

192(175). *Կամայ տեփուր*: Տեփուր (մաս՝ թեպուր, տե՛ն ԵԺ10/221ա) նշանակում է քարեղեն կամ խեցեղեն անոթ կամ ընդհանրապես փայտե տափակ ափես: Ծարունակությունը շատ դրոշակի է զրված՝ մարդան ա. Ա.Մելիքյանը կարդացել է՝ մարդան ա. ժողովրդական երգերում կա՝ մարդան ա (մույն ԵԺ10/221ա-ում և այլուր):

Մաղան - հանք, հանածո, մետաղ:

Կողրա սարը մարդան ա, Իմ յարմ իճճի քաղան ա:

ԺԽ/17

Վայմա է, մարիկ բան, վայմա է, Իզդիրա սարերը քայմա է:

Վայմա - վայմատուն, քերև մակ (ռուս.) պատերազմ: *Քայմա* - սակավամարդ. ԳԳ]:

188(171). *Յարին յար լույնի*: Ծարբարի երգեցողության հետաքրքրական առանձնատեսակներից է. ընդամենը երաժշտական մեկ մասխաղատություն, որը, սակայն, պարունակում է, որպես կանոն, տարբեր մեծություն և տարբեր չափով շարադրվող, «ծարց ու պատասխանային» բնույթի, միայնակ և խմբովին կատարվող երկու ֆրագյուրատեսակ շուրջպարային շուտանելու, որ անշուշտ ունի մաս համապատասխան խորեոգրաֆիական լուծումներ: Նման օրինակ է (երաժշտական առումով) մաս 209(191)-ը:

189(172). *Ազվադարը թեր ա*: Այս խոսքերով (կրկնակի խոսքերի տարբերությամբ) 302/336 և 325/230-ը այլ երգ են:

190(173). *Պարտքով կովը ծայտեցին*: ԱԺ1-ում խոսքերն առանձնապես սխալ են կարդացված: Հինգում եռամաս մետր ունի, քայց ընթացքն ազատ է, և այդ ազատությունը գոյանում է «սպակասավոր» տակտերի, դիքնական միևնույն պատկերները մետրական տարբեր դիրքերում երևան գալու և մետրա-դիքնական այլ բնորոշ հնարների շնորհիվ: Կոմիտասն այս եղանակն օգտագործել է իր անավարտ մնացած «Ամուշ» օպերայի արտահայտչական հատվածներից մեկի՝ Ամուշի զանգատի համար: Ստորև «Ամուշ»-ի ուրվագրերից այդ հատվածը.

Քաղան - նեցուկ իմաստով:

Գոյություն ունի մաղան-ի փոխարեն մեղրան բառով տարբերակ և՛

Կամայ թեփուր մեղրան ա, Տեսքը իճ յարը դան ա (մի հատիկ է):
ԺԽ/171

Եթե սրանցում աղճատում չկա, ապա ուրեմն Ա տողը դրված է զուտ հանգի համար, առանց շարունակության հետ կապի: Նույն երգի երկրորդ կեսի ձայնամիջերի տակ Կոմիտասի ձեռքով մատուցվող զրված է մաս «Իզդիրի ծամբեն արյուն ա դառել» տողը: Բնագրում 9-րդ՝ 2/4-անոց տակոը հատուկ նշված է:

193, 194, 195, 196(176, 177, 178). *Այ ինչպիս, այ սիրուն Մայր, Հո յաման ու յար քան:* Վաղագույն պարզ դաշնակամեներով հնչել են Գևորգյան ճեմարանի աշակերտական երգչախմբում (ԵԺՏ/91, 94, 78):

197(179). *Միրել ես՝ մտածմալ մի:* Տե՛ս այստեղ 171(154) «ուտի ես՝ կեսամալ մի»:

198(180). *Արեգակի մեման ես:* Սկզբից տեղական միավոր վերցրել է 2/4-ը և կեսից մեքենայաբար անցել 1/4-ի, ինչպես և զրված է ԱԺ1-ում: Հետագայում սխալմունքը ուղղել է և վերջից 5-րդ տակտոսն ավելորդ դու՛ն հանել, ինչպես րեբված է և այստեղ:

199(181). *Քա սե, սե, սեավոր աղջիկ:* ԱԺ1-ում չափի փոփոխության մասին դիտողությունն անհասկանալի է և անտեղի է: Մոր և աղջկա այս զուգապար-փոխերգում ավանդաբար և հենց Կոմիտասի դաշնակամից էլ հայտնի է, որ չափը չի փոփոխվում: Բնագրի վերջին հընչուհի 2/4 տողությունն այս դեպքում պատահական վրիպում է:

200(182). *Առնեն երբամ իմ յարը:* ԱԺ1-ում զրված է: Տե՛ս ԵԺՏ/10/179 և այստեղ՝ 296-297 երգերն ու ծանոթագրությունները:

17.

Մի: Ա - ման, յա - ման,
 ա - ման,
 ա - ման, յա - ման, ա - ման, յա - ման...

Իրավ, երևու գրեյածները հոգեբանորեն մղում են կատարման տարրեր կերպերի. հեղինակայինը տրամադրում է եղանակի ուրբային (մետրային) ազատ կատարման, ելնելով խոսքի բովանդակությունից ու առանձնահատկությունից, երաժշտության բնույթից, հուզականության տեսակից ու լարվածությունից, որ պետք է արտահայտի այս անսահման վշտով լեցուն, քայց շարժուն եղանակը: Մինչդեռ երկրորդ՝ «կա ճոճավոր» շարադրությունը տրամադրում է խոսքի երկրորդական նշանակության, եղանակի ուրբի քվարանական ճշգրտության, ընդհանրապես կաղապարված չափունակի: Բնագրում նշված է ելեշային նյութի մնասությունը p. 184-ին, որը նույնպես Աբարանի մնալ է և հետո էլ ոտքի երգ լինելուց: Մշակույթ ԵԺՏ/25 տպագրված է «Կա, լե, լե» խոսքերով և վերնագրով:

206(188). *Քամաբեռ քարոք տեղ ա:* Ըուրջպարի այս երգում, ինչպես մի շարք այլ պարեթերի դեպքում, հիմ-

201(183). *Քրակզորի մեր, դուրս արի:* Տե՛ս ԵԺՏ/10/68-72:

202(184). *Յար, լուսի լուսնակը ես եմ:* ԱԺ1-ում վերնագրված է 2-րդ տողով՝ «Մուլի ձկնակը ես եմ»: Ելեք քննրի և կշտոքային պատկերների միակերպությունը (փաստորեն՝ սահմանափակությունը) չի խանգարում մեղեդու եղանակավորությամբ:

203(185). *Ես եմ քո խաղամիջու:*
 Գյուլ - վարդ,
 Դիրար - զեղեցիկ, զեղեցկուհի:

204(186). *Լուսասող չիք ցցեց դուս:* Աժ1-ում զրված է՝ «Աբարանի հոռովը», վերնագիր, որ Կոմիտասինը է: Թեև եղանակը մեման է կալի կամ այլի երգերին, սակայն այս երգն այդպիսին համարելու դեպքում կրկնակային «Կա, լե, լե» քաջակամությունները խիստ անսովոր պետք է նկատվեն:

205(187). *Ախ, աման, յաման:* Ներդաշնակման քննազրում (391/5թ) կա Կոմիտասի ծանոթագրությունը՝ «Գեղեզմանի, մեռելոցի ժամանակ, հեծելտանք, մեռելի ոտք»: Կոմիտասի՝ հայկական մուտայով կիրառված գրեյածը պահպանված է: Նոտագրության ակադեմիական կամոններով նույն եղանակն այսպիսի տեսք կունենար.

նական տան (տուլյա դեպքում՝ Քամաբեռի մասին) խոսքերը պատահական են: Կարևորը, որոշիչը կրկնակն է, որն, անշուշտ, պետք է ունենար և իր 2-րդ տողը (հնարավոր է՝ եղանակն էլ *աչ* հիմնահիշյունով կավարտվեր):

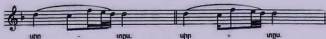
207(189). *Պունուր աղջիկ, մի՛ քոնի:* ԱԺ1-ում այս պարերգում ավելացված է խոսքերի 2-րդ տողը՝

Բարով մարդու կնեռնի, Նիգայար քան:

Առավել համախաղիչ շարժանկությունն է Այդ խոսքերի մասին մանրամասնորեն տե՛ս ԵԺՏ/16 ծանոթագրությունը:

208(190) *Յար: Այ հեկա՛, հեկա՛ սիրտս:* ԱԺ1-ում չկա: Բնագրում 5-6-րդ տակտի համար անխման զրված են ուրբական տարրերակներ, որոնց իմաստն այս է.

18.

Մշակումը տեմոր մենբրդի և արական երգչախմբի համար (Կոմիտասի վաղագույն աշխատանքներից)՝ ԵԺ3/23, ճմարանական (դիսկանտներով) երգչախմբի համար՝ ԵԺ3/173: Ա տողը հանդիպում է նաև «Հելվա» ձևակերպմամբ: Մշակված խոսքերը՝ ՀՄՍ/1/31:

209(191). *Գնացի քաղը*: 188(171)-ի ծանոթագրությունը:

ԱԺ1-ում 209(191) - 217(199) երգերի տեղավայրը սխալմամբ նշված է *Ղարադալլի*, բնագրում՝ *Ղարադուլի* է:

215(197). *Ես գործանձ եմ*: Գյուլագու երկրագործական գործիքների դիրք բացահայտող և դրանք գովերգող մեծ մասամբ գյուղական աշուղների հորինած դաստաններից է հատվածը: Բնագրում 3-րդ տակտի խոսքերը չկան: ԱԺ1-ում ավելացվել է «եերկերս» բառը և անհրաժեշտություն է գոյացել հնչյունների տեղադրումները երկարացնելու: Մեր հավելածը վերցրեցինք նույն երգի մի այլ գրատուից (*Ա. Դանալանյան*, Հայ շինականի աշխատանքային երգեր, էջ 34):

216(198). *Գնտով քոփերով աղբիկ*: Այնուհայտ է ելեկջայիկի հարագատությունը «Ամպել ա, ձուն լի գալիս» («Շողեր ջան») երգի եղանակին: ՄՄ-ում (էջ 482) հայ գեղեկական եղանակներում տեղի ունեցող փոխխոսքայինների քննարկելիս Կոմիտասն այս եղանակը դիտել է որպես «Շողեր ջան»-ից մնացած ֆրագմենտի մեկը կորցրած, քերի, քայց ինքնուրույն գոյություն պահպանված երգ: Նույն օրինակներում կարելի էր և հակառակ պրոցեսը տեսնել: Անկախ դրանից, մեծ մասրագույն մեծյներն իսկ խմամբով գրի առնելը Կոմիտաս բանահավաքի խորաբախանցության արգասիքն է:

218(200). *Կայնել ես կած կմանե*: 3 և 7-րդ տակտերի հնչյունները նախապես եղել են մեկ ամբողջ, ինչպես ԱԺ1-ում է, և ավելացված են:

219(201). *Ըն մատի մատնիքը*: Մետրական կառույցը հայ գեղեկական երգի համար սովորական կենտ և զույգ չափերի հերթադրությունն է (3 x 3, 2 x 3): Այս երգի հետ համեմատելի են՝ 221(203)՝ «Ըն սրտով սիրածը», 709/6 (ԵԺ10/187, «Հորը տունը»), 304/29բ (ԱԺ2/73, «Քերիցը աշխի»): Խոսքային տեքստում է ելեկջային կազմում նկատվող ընդհանրությունները կարծել են տալիս, քե դրանք քորդի հերթադրման միևնույն անձն է՝ նույն Մոդոն կամ Մոնոն է, որ որոշերգական դիպվածի պատճառ է դարձել: Այդ երգերի տեղավայրերն էլ միայնացից հետո չեն:

220(202). *Կայնել ես քախա-քախա*: Տակտագծերը Կոմիտասինն են: Ըարախյուսական կառույցը (5+7 տակտ) հավասարակշռված անհամաչափության օրինակ է:

221(203). *Ըն սրտով սիրածը*: ԱԺ1-ում վերնագրված է՝ «Մոդոն ջան»: Բնագիրը միանգամայն պարզ ու որոշակի է: ԱԺ1-ում 2/4-անոց տակտերն արհեստականորեն երկարացված են և ամբողջ ենթարկված հավասարաչափ 6/4-ի, ինչն անհրաժեշտ է: Նույնիսկ անկախ տակտերի անհավասարությունից, այս եղանակը ազատ, «արձակ» շարադրություն ունի (6 + 8 + 10 տակտ): Ուշագրավ է եղանակի հանգուցալուծման մեջ բովանդակային հարաչափը:

222(204). *Գնացի քորը քրի*: Անհամաչափության այլ օրինակ՝ 4 + 3 + 2 կառուցվածքով:

223(205). *Յար ջան, ուզումի՞չ արս*: Քորքերինն որոշ արտահայտություններ հայ գյուղաքաղաքներում և քաղաքամեր գյուղական շրջաններում տարածվել և յուրատեսակ ազայնացվել են: Դրանցից է «ուզումի՞չ-դուզումի՞չ»-ը: Եղանակը «առանց 5-րդ աստիճանի» փոքրիկական միտրի օրինակ է:

224 և 225(206 ա.բ). *Կայնել ես քարի վերս*: *Չինար ես, կեռամպ մի*: 206 ա-ում տակտագծերը Կոմիտասինն են: Նախադասություններն սկսող 2/4-ով տակտերն, անշուշտ, կարող էին միացված լինել հաջորդներին որպես 6/4 (ինչպես դա փորձել է ամել Միլիքյանը ԱԺ1-ում): Քայց հեղինակի համար մեծ բաժանումն, ըստ երևույթին, սկզբունքային նշանակություն ունի. կան շատ այլ դեպքեր ևս, մաս 3/4 և 6/4 տակտերով: 206բ-ի կապակցությամբ տե՛ս նաև այստեղ 14(13)-ը:

Այս երկու՝ 206 ա և բ երգերը Կոմիտասը առանձին (լրացուցիչ) համարակալել է 1 և 2 թվանշաններով, հավանաբար ՄՄ-ի հողվածում որպես օրինակներ օգտագործելու նպատակով՝ դիտելով դրանք որպես մեկը մյուսից գոյացած տարրերակ: ՄՄ-ում (էջ 486) դրանք բերված են որպես ժողովրդական եղանակներում տեղի ունեցող «փոփոխությունների» (տարրերակումների, Ռ.Ա.) օրինակ, մասնավորապես այն դեպքի համար, երբ որևէ եղանակի օտար կամ մոմվոր չափը դրա մի տարրերակում դասման է մի այլ տիպի քաղ կամ մոմվոր չափ» (տե՛ս նաև Հևուս, էջ 40-41):

Հիրավի, 206ա և 206բ երգերը (երկուսն էլ Հայկերի-սի եղանակներ են) առանց մեծ անճշտություն քույրաորեն, կարելի է ընդամենը որպես մեկը մյուսի տարրերակ, քանատեղծական կերպարները, եղանակների արտահայտած տրամադրությունները և մեղեդիական հիմնական

շրջագծերը նույնն են: Բայց այս դեպքում կարևոր են ոչ այնքան ընդհանրությունները, որքան տարբերությունները: Կոմիտասի մշած չափի փոփոխությունը, ինարկե, կարևոր գործոն է: Բայց ոչ միայն չափը: Եթե նույնիսկ մի կողմ բողմներ սահմանափակ քանակությամբ հեյլումենթով, սուս մեղեդիական դարձրածունների օգնությամբ տեղեփոխել ելե՛նջային բազմազանությամբ (որ ընդհանրապես հայ գեղեկական մեղեդիական արվեստի ակնառու և զննահատուկ հատկամիջոցների է), չենք կարող չլեշտել ծայրակարգային միջոցների տարբերությունը և երկու դեպքում էլ դշամց օգուտագործման արդյունավետությունը: Համեմատությունը հետևյալ պատկերն է գծագրում.

206ա	206բ
Ա նախադ. # տեղեյիային փո.Յ տեղեյիային միևոր.	մաժոր
Բ նախադ. → ցկվարտային միևոր.	→ ցկվարտային միևոր

Մա ընդհանրապես նշանակում է, որ հայ գեղեղի երգերում ծայրակարգերը տարբեր հարաբերակցություններ գոյացնելու մեծ ճկունություն ունեն: Եթե ավելացնենք նաև մեղեդիների ինտոնացիոն զանազանությունները, պատկերազոր կարող ենք ասել, որ վերջում նույն տեղը դուրս գալու համար գյոտական երգահանները, տարբեր տեղերից ելնելով, անցել են տարբեր, քայց երկու դեպքում էլ գեղեղի արհեստներով:

Աժ1-ում 206բ-ն բերված չէ: Բնագրում Ա.Մելիքյանի ( ) ձեռնով գրված է՝ «Տեն երես 5, հր. (համար, Ռ.Ա.) 13»:

226(207). *Օտար երկիր գաղտ կտրիծ*: Քաղաքային երգ է՝ սազանդարական-պարային եղանակով, որը ինչ-որ խնամիություն է պահպանել գյուղական ժողովրդագ-երաժշտական ոճի հետ: Հավանաբար ազգային-ազատագրական բուկանդալությունը խոսքեր ունի, որոնք կարելի է փնտրել ժամանակի բազմաթիվ տպագրված և անտիպ երգարաններում:

227(208). *Կտու ու կես կորեկ ունին*: Ա.Մելիքյանը չի արտահայտել, հույս ունելով անգիր ինչելու վրա և ծանոթագրել է՝ «Կտու ու կես»-ի վանիկ կամ Ռշտունյաց վարիսանտը հիշողության մեջ աղավաղված է, ուստի չեն դնում» (Աժ1, էջ 92): Տեն ԵԺ10/260, նաև այդ հատորի ներառական հոդվածը: Հիլավի, մարդկային քնակության արատալոր կողմերը խարազանող մի ծաղր է սա՛ հայ միջնադարյան առակների մեմուրությամբ, որ արտաբուսուտ շարադրված է մամլկական խաղերի ձևով ու ելե՛նջելով: Մամկական կատարման դեպքում եղանակի մետրն ու որբըրը առավելապես պարբերափոխում են, այդպես էլ երգը դաշմանկված է պատասնկան երգչականի համար (ԵԺ5/72): Մակայն այստեղ ազատ, «արձակ» շարադրուք-

յուն է, մասնավորապես ֆրազներն սկսող տակտերը շարժունալին վառ հետաքրքրակամություն են հաղորդում երգին: Երգի խոսքերը, Կոմիտասի բնութագրությամբ, ժողովրդի մեջ արդեն ամբողջ են, սակայն կենցաղավարում են տարբերակներով՝ ըստ տների քանակության և լեզվական քարբանների: Խոսքերի մի տարբերակ գնտեղված է ՀՄԽ2/19-ում, ուր կան նաև «Կտու ու կես ցորեն» և «Կտու ու կես գարի» ծաղրերգերը:

228(209). *Տոն, տոն, տոն, արցրի*: Սկսվում է կրկնակով: Բերված է հիմնական խոսքի լրիվ խաղիկը տեն, օրինակ, ԺԻ4/274:

229(210). *Արագը հեշտացիլ ա*: Տեն ներկա հատորում ք. 46(40) և ԵԺ9/33: Խոսքը ամենատարածված քառատողերից է, որը միայն Կոմիտասի գրառումներում զանազան տարբերակներով համընդհանր է մոտ մեկ տասնյակ երգերում, որոնցում երևան է գալիս մեղեղիների ելե՛նջային կատուցվածքի և բնույթի հարուստ զանազանությամբ: Այն դեպքում, երբ 46(40)-ը պայմանականորեն կարելի է համապատասխանեցնել համըարտ պարերգի, ներկա օրինակը համեմատաբար ավելի պարային, ավելի շուտ՝ «թոնցի» պարի երգ է:

230(211). *Կայնել ենք այհա-բայհա*: Գրվածքը կիսատ է: Օտարախոս եղանակավոր մուշնեղի է, կարող էր ունենալ և մեղեղու հետագա զարգացումը պարունակող շարունակություն:

231(212). *Այս կանեն՝ արուն կուգա*: Ներկա հատորի 44(39ա)-ի, ավելի շուտ՝ դրա առաջին կեսի մեմանակն է՝ քարծր դիրքում, ավելի դրամատիկ ինչելությամբ: Ավարտական հանգածը նախապես եղել է *ձ, ռ, ց, ք* խաղել և ուղղել է՝ *ձ, ք, ց, ք* ամիստոն պահպանելով մաժոր ծայրակարգը (Աժ1-ում ինն ձևն է՝ *es-ով*):

Մեղադական տարբեր պահեր ներառող ինչյունը մեկ ծայրամիշով (առանց «վերափորման») զրելու կոմիտասյան եղանակը, որ այդ դեպքերում հոգեբանական ներգործությամբ որոշակի իմաստ է ձեռք բերում (տեն, օրինակ, 205(187) երգի ծանոթագրությունը. ի դեպ, գրության այդ եղանակը հայ ծայրագրության գործնակական ընդհանրապես էլ ընդունված է, երբ մեղեղին զրվում է առանց տակտարքածանման), երբնմ արտաբուսուտ ավելորդ քարդացումներ է առաջացնում, ինչպես այս օրինակում է (նույն երգը այդպես է գրված նաև Աժ1-ում): Միջոցին այստեղ երևույթը շատ պարզ է՝ կարգանալին ինչյունների մեկ քառորդը պետք է լինի հաջորդ տակտի սկզբում, ուստի եղանակը ոչ քի փոփոխվող, այլ հաստատուն 6/4 չափով է՝

19.

232(213). *Կալ եմ գգեի, կալսել եմ*: Բնագրում հիմնական խաղիկից գրված են 1, 3 և 4-րդ տողերը: ԱԺ-1-ում դրանցից մնացել են 1 և 3-րդը: Ջառատողն այս է՝

*Կալ եմ գգեի, կալսել եմ,
Ալ արբույժ դարսել եմ,
Մրտուսն ինչ խորհուրդ կար,
Ե՛մ քաֆուրին ասել եմ:*

ժ/և/3/60

Երկրորդ տող ունի մակ կրկնակը՝ «փակի յխերվիս» վերջավորությամբ: Տե՛ս այստեղ մակ 47(41) և 360(330):

233(214). *Հով, հով, հով եղմի*: ԱԺ-1-ում խոսքերում կան թեթև տարրնթերջվածքներ: Երգչախմբային մշակումը՝ ԵԺ2/46:

234(215). *Ախ, սևավոր, սևիկ աղջիկ*: Տե՛ս մակ 199(181): ԱԺ-1-ում խոսքերում աղճատումներ կան՝ «ձեռքի փետին, շարխի թելին», ըստ քնագրի պետք է լինի «ձեռքի կնիքն, շարխի թեխին»: Կե՛լ՝ հնարագիտություն, խորամանկություն, արվեստ (Ս.Մալխասյան, 419), այստեղ՝ «փշշակ» իմաստով: «Չուլ չուլ դոշին» և «դուշին» թերևս պետք է լինի «չալ-չալ դաշին» (տեսակ-տեսակ քարեղեն, ակննդեն): Մոր և դստեր երկխոսությունը ներկայացնող «Ախ, սևավոր, սևիկ աղջիկ», «Աղջի, արքի քե ֆաս ստեմն», «Ջա սև, սևավոր աղջիկ» խոսքերով «Կոմիտասի գրատումներում» մակ 302/181, 262, 435, ապա՝ 313/29, 325/80 և 214, 630/12 և այլն) երգերը ծածկումով Վանա ժողովրդական երաժշտության արգասիք են և հայ բանախոսության մեջ մի ամբողջ շարք են կազմում, ինչպիսին, օրինակ «Մայրիկի, քույրիկի և հայրիկի» շարքն է, որ տարածված է տարբեր, քանց միշտ սրամիտ կատարված ցայտուն քնոթագրական եղանակներով: Երգերի ժանրը լուրջ կատակն է: Բովանդակությունը վերջին հաշվով միասնական է՝ ի հակադրություն մոր փառասիրական և շահաժողական նկրտումների, որ դրստերն առաջարկում է ամուսնանալ Վանա փաշայի կան խոջայի հետ, աղջիկը միշտ հաստատում է իր սերը Մաքային և գերադասում է այս հասարակ հովվի բարեմասնությունները: Կոմիտասի գրատումներում խոսքերը սովորաբար ասված են բերված, իրականում՝ անվերջաճանախ» են՝ երկարաչափ թվարկումներով և բարբառային գունագեղ բառերով ու արտասխալություններով հագեցված, և, ցավոք, լրիվ հավերժված ու ամբողջացված

չեն (տե՛ս մակ ԵԺ5/58): Երգի կատարումն ուղեկցվում է զուգապարով: Ներկա քնագրում Կոմիտասն ամբողջ եղանակը միևնույն 7/8-ով գրելու փորձ է արել, մենք թողնեցինք սկզբնական շարադրությամբ, որն առանց այն էլ պետք է կատարվի *rubato* - զատու ռիթմով:

235(216). *Այ տղա մեր գեղեցի*: Տե՛ս ԵԺ9/12-ի ծանոթագրությունը: Խոսքային համեմատաբար լրիվ տեքստը բերված է խմբերգային մշակման մեջ՝ ԵԺ3/117: ԱԺ-1-ում վերնագիրն է՝ Բիրման շալմ օյ, օյ: Զ-մ քնագրի, իսկ 6-մ արտագրողի վրիպումն է, պետք է լինի՝ Թիրմա շալ՛մ, ակնարկվում է սիրածի գեղեցկությունը: Բնագրում տակտերը 4/4 են, քանց չափը գրված է 4/8, մենք շարադրեցինք այս երկրորդ ձևով:

236(217). *Ջան աղբյր*: ԱԺ-1-ում սխալ է ներկայացված: Բնագրում *var.* չկա, պարզապես նուսային տողերից մեկի տակ խոսքերն անուշադրությամբ հետևանքով գրված է: Ամբողջությունը վերականգնեցինք՝ հինք ունենալով մակ 725/33-ը և ԱՄԽ-1/33-ը:

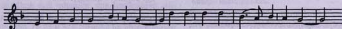
237(218). *Երկազ արամա քամին*: ԱԺ-1-ում սխալ տեղեկություն է արված, իբր ք-218-ը «Կոմիտասի մոտ ևս չի եղել»: Լայնահուն աներգային-պատմողական մշակավոր մեղեդիներից է, թեև այս անգամ կատարված է հակիրճ, «կոմպակտային» ձևով: Գարգ մշակված են տակտագծերը, քայք կատարումն այնուամենայնիվ պետք է լինի ազատ մետրով, *ad libitum*:

Աղա – դաշու:
Գյամին – մակը:

238(219). *Հոյ մարրմ*, (կանանց ճակարակի երգ): Տե՛ս ծանոթագրությունը ԵԺ10/16-ում, որտեղ, ելնելով ժանրային անհրաժեշտությունից, նույնպես այս երգը բերել ենք: Աշխատանքի բնույթին համապատասխան՝ եղանակն անվերջաճանախ է: Անձնական ընկալման կամ հարգման արդյունք է երգի մոտ Կոմիտասի ձեռքով նշումը՝ «ճանախարակի ձայնը՝ ճը-զըը, վը-զըը»:

239(220). *Թազգեղ, դու քայտո՛վ նկար*: Հարսանկան ծնիք երգերը, դրանց թվում է զուգված թագավորին ողջունելու երգը, մանրամասնորեն ներկայացված էին ԵԺ10-ում: Կոմիտասը մայս տակտաբաժանել է թագվորագույններում ավելի հաճախ համընդլուր եռամաս չափով՝

20.

Թագ-վոր, դու քա - րով Ե-կար, այ թագ-վոր, դու քա - րով Ե-կար

հետո, անշուշտ, սովյալ կատարման հիման վրա, վերաշարադրել է զուգ չափով: Հարցն, ըստ երևույթին, այն չէ միայն, որ եղանակը թույլ է տալիս երկտեսակ մետրական մեկնաբանում, այլ և այն, որ զուգ չափն այս դեպքում Վանի քա-

զավորագույնին քնորոշ ոճական հատկանիշ է: Ինչևէ, Կոմիտասի գույգայի տակտաբաժանումով (և կենսատակտ ֆրագմենտով) այս եղանակը նույնքան քնական է ու թերևս ավելի հանդիսավոր է հիշում:

240(221). *Լե, չե, յաման*: Մանրամասն ծանոթագրված է Եժ 10/131-ում: Սկզբն է տակտավորել և իրավացիորեն հրաժարվել, կիսատ է թողել, ինչպես է տակտավորվի, այդ երգին հաստուկ է ազատ մետրն ու դիրքը:

241(222). *Արագի, քարով եկար*: Ըստ հայտնի է այս խոսքերով երգվող մի այլ եղանակ, որի հետ մույնն է «Ըսավայի» կոչվող պարեղամակը: Կոմիտասն այս ևս ունեցել է, համեմայն դեպք 720/9-ում կա դրա սկիզբը՝

21.

Քր ճ ր ճ ր ճ | Քր ճ ճ ճ ճ ճ

Նշված է «Արագի» («Քմար հայկական») և միաժամանակ՝ «Ըսավայի»: «Քմար հայկական»-ում (էջ 450) այդ քանաստեղծությունն իր հերթին վերցված է «Քազմավար»-ից (1858, էջ 305), որտեղ այն անվանվում է «Ազգային ռամկական երգ», պարզ երևում է, որ հորինված է հատկապես եղանակով երգելու համար, փոխաբերաբար ներկայաց-

նում է ժողովրդի ճնշված ազգային վիճակը: Այդ եղանակը լրիվ կա «Հայ գեղեցուկ պարը» հոլովածի օրինակներում, քերված է Եժ 10/248-ում:

Ներկա 241(222)-ի մետրական կառույցը կամոնալոր եռամաս է, ըստ երևույթին այսպիսին՝

22.

Ա - ռ - զի, քա - ռու Ե - կար,
ա՛, ա - ռ - զի, քա - ռու Ե - կար:

242(223). *Քեզ որ տեսա*: Աժ 1-ում 1-ին մասխադասության սկզբի 1/4 պատճառն նկատված չէ, և նույն մասխադասության վերջին հնչյունը 1/4-ով պակաս է զրված: Այստեղ գետնըված բնագրային շարադրության չափը եռամաս է (ավարտական հնչյունի 1/4-ը սկզբի պատճառի փոխարեն): Մակայն, դարձյալ 3, 6 և 9 քառորդ տակտերի խնդր կա (բնագրում տակտագծերը դրված են միայն կրկնեղջի սկզբում՝ 6/4-ի հաշվով): Անշուշտ, այս երգը 62(56) «Նս քեզ տեսա»-ի մի տարբերակն է՝ ղնդարձակված կրկնեղջով:

250(231). *Մայանա քուր ստոն էր*: Աժ 1-ում խոսքային տեքստը հիմնովին աղծատված է, այստեղ վերականգնեցինք: Երգը կարող է լինել մաս համադարտ շուրջաբարի ուղեկցություն: Խոսքերի դամդող, ձգված արտաբերումն այս երգի համար ոճական հատկանիշ է: Մայան՝ Կողբա աղբյուրը (ծան. Կոմիտասի):

Էլլու յար – սիրված:

Անցյալ ժամանակով արտահայտվելն այս դեպքում սուկ քարքառային ձև է, քովանդակությունն այս է՝

243(224). *Ես մեր տունը, դու ձեր տունը*: Աժ 1 խոսքային տեքստում կա աղծատում, որը նույնությամբ անցել է ԺՆ/252, ք.973: Եղանակի դիրմային պարբերականությունից պարզորոշ հասկացվում է՝ այն դեպքերից է, երբ վերջին հնչյունը սուկ պայմանականորեն, երկար լինելը ցույց տալու համար է, որ նշանակված է ամբողջ ձայնամիջուկ:

*Մայանա քուր ստոն է,
Իմ յարն ատծու գառն է.
Վանքերին խնդր գրե՛ր՝
Իմ յարին ոչ որ չառնե:*

251(232). *Տուն եմ չիմնե փի թերան*: Աժ 1-ում գետնովված է հիշողությամբ, պարզեղջով:

Փի թերան – կամրջի մուտ:

244-249(225-230). *Սոնայար, Ջան, մարալ, Թուրքս թերեք, Բորիկ մի քեյն, Լեյուխան, Քնարվան կոզեր, Մեկ կռտտիկ խայեկ՝ մ կեր*: Վանա պարերգեր են, մեծ մասամբ, անընդհատ կրկնության համար, եղանակը չվերջավորվող:

252(233). *Հանդեմ գաս գեղը մտնիս*: Տե՛ս Եժ 10/188:

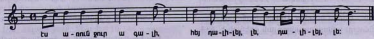
Սոնայար – գեղեցկուհիներ:
Լալուխան – ընդհանրապես կնոջ անուն, այստեղ կրկնակային հավելուկ է:

253(234). *Էս ատուն քուր է գայի*: Ժամանակին Ս.Մեյլիյանը չի արտագրել և Աժ 1-ում գետնել է՝ Ա.Սուրմալուի տարբերակ՝ մշակման տպագրությունից քաղված, Բ.Աբարանի տարբերակ՝ հիշողությամբ: Այստեղ քերված են բնագրում առկա երեք գրառումները և դրանց առանձին դարձվածքների տարբերակները, որոնցով

ամբողջը ստացվում է երեք տարբեր վայրերից 5-6 տարբերակ: Կա մաս 709/8ր տարբերակը (ԵԺ10/219), որ այստեղ ևս բերում ենք որպես օրինակ այն երևույթի, թե ինչպես երբեմն ժողովրդական երգի խոսքը տարած-

վում է սուկ ֆունեիսի ձևով, և նոր տարբերակ է ստեղծվում (համեմատիր «Հնչ, գալիս է, հեյ» և «Հնչ, դալիլն, լն») տողերը միայնացն հետ):

23.

Վերջապես, կան մաս նույն մեղեդու 6/8 կամ 12/8 չափակշռությամբ տարբերակներ (ԵԺ3/243-47), որոնցից մեկը այստեղ տպագրվող տարբերակի հետ համեմատությամբ բերված է ՄՄ հոդվածում որպես ժողովրդական նշանակում մտերի փոփոխման օրինակ: Այս բոլոր տարբերակներում ոչ պակաս ցայտուն զանազանություն են ստեղծում մեղեդիական գիծը զարդարող ներքաշիտա մանրամասնությունները, երևույթ, որ բնորոշ է հայ գեղեցկական երգին ընդհանրապես, բայց քննությանցում է մաս այս կամ այն տեղավայրում գերակշռող ոճական հատկանիշները:

6-րդ աստիճանի հնչյունաշարի:

263(242). *Ես գնում եմ:* Կրկնության ճշանդները Կոմիտասին են, կրկնակի խոսքերում ենթադրվում է պակասող երկրորդ տող: ԱԺ1-ում անվանված է «Օտար երկիր»:

264(243). *Եղբր կայսեր խորտակ Մորտոմ:* ԱԺ1-ում գրված է հիշողությամբ և անվանված է «Մորտոակի Մորտոմ»: Գեղեցկուհու որը է կերպրած որդու (կամ՝ ամուսնու) համար: Խառը չափը՝ 3 + 2 + 3:

254(235). *Ազգի, նոր եկար կայսն:* Պարերգի առաջին ֆրագմ է, այսպիսի թեքի գրառումների մասին ասված էր հատուրի Նախաբանում:

265-268(244-247). Դամարլուում հավաքված նմուշներ են: Ամենայն հավանականությամբ նույն տեղի մուշներ են մաս 269-272(248-251)-ը, որոնց տեղավայրը նշված չէ: Բոլորը պարեզներ են, միամասն հակիրճ, «կոնսոկուսալիս» գրառված: Դրանցում, քնակամարար, առաջին հարթության վրա են երաժշտության չափա-կշռության կողմը և ձևային կառույցը: Այս առումով որոշ քաղաքագետությամբ հանդերձ, ամբողջական մեղեդիական-ոճական առումով այդ պարերգերը մաս մի որոշակի ընդհանրություն ունեն: Թերևս իր կոմպոզիցիոն հատկանիշներով ընդհանուրից փոքր-ինչ գատրվում է «Ձար, զոնգը» պարերգը, որ ավանդականորեն էլ համարվում է մարտական պարերգի եղանակ:

255, 256, 257(236ա, բ, գ). *Նազ մի անի:* Մեղեդիական գիծը զարդարող առատ մանրամասնությունների օրինակ է մաս այս երգը: 236բ և գ՝ գրված են մանր միջեղու, հիմնական տողից վեր, տարբերակները նշված են թվանշաններով: ԱԺ1-ում այս երգում գործածված կամ-գառի ճշանդ (ֆերմատա) քննազում չկա:

258(237). *Կերթած, մամրես էս է:* Հատված է: ԱԺ1-ում խոսքերն աղճատված են:

265(244). *Արծափի ջուրն էր շատ սառ:* Արծափ - ավան, քերը և գետակ Մեծ-Հայքի Այրարատ մահաճգի Կոզովիտ գավառում, Արծափաքար լեռան ստորոտին: Հավանաբար երբև (1828-29, 1877-78...) այն հետավոր վայրերից գաղթած հայերի երգացանկից են այս խոսքերը:

259(238). *Ամպիլ ա ամպի վերա:* Մեղեդին լոկրիական հնչյունաշարի ցուցադրական օրինակ է: ԱԺ1-ում անվանված է՝ «Չէ ամման, ամման»:

260(239). *Կամալ արտիս քեմարը:* ԱԺ1-ում անվանված է «Այ լն, լն, վայ լն, լն»:

266(245). *Մառը ես եմ:* Նույն եղանակն է, ինչ որ 350(321ա) «Լավն ասեք» խոսքերով և 398(366ա), որ օգտագործված է ՀԳԵ աշխատության «Քաղաքայնություններ» հատվածում:

261(240). *Կարմիր քարը տաշած է:* Մրա և նույն խոսքերով 43(38)-ի համեմատությամբ ակնհայտ ցուցադրում է հայ գեղեցկական եղանակներում տեղի ունեցող փոփոխությունների այն տեսակը, որը Կոմիտասը անվանում է «ոլորմունքի ձևափոխություն» (ՄՄ, էջ 480 և 488, ՀԳԵ, Փարիզ, էջ 25 և 32): Ինչպես իր հիշատակած օրինակում է (12ա և բ, «Քնիւ, քնիւ, քնիւով աղջիկ»), այստեղ էլ, թեև ավելի պարզ ձևերով, փոփոխված է և «ձայնական ոլորումը» (պարզապես՝ ելևէջը) և «ամմանկը» (ոիթմը):

267(246). *Եկար մեր դոնով անգար:* Կա մաս 341(312, Ալաքալաք), որ ոչ թե կրկնակ է, այլ ամբողջական հակիրճ պարերգ, և 407(372), որ, ինչպես և 325/118-ը, պարերգի կրկնակ է:

262(241). *Ես սիրեցի՝ ուրիշն ասալ:* 6/4 չափի երկտեսակ՝ 3 + 3 + 2 + 2 մեկնաբանման օրինակ է, առանց

268(247). *Ձար, զոնգը:* Ասված է վերը:

269(248). *Մտաի տակը տաղա յար:*

*Տաղա – քաղաք, ծածուկ տեղ:
Ճաղա – շահ, օգուտ:*

270(249). *Կարմիր աղյուս ասեմ:* «Ուղարկեմ» քաղ խոսքերում մի փոքր անկանոնություն է մտցնում: Հնարքը կանգնում է երաժշտական մախադատությունների անհամաչափությունը՝ երկրորդը՝ սղված (6 + 3):

271(250). *Առնեմ կայնեմ:* Ալիկի «ժամգիստ» (քան մախորդ մնուշը) անհամաչափության օրինակ է՝ 6+4:

272(251). *Շուշան, միմ արի:* ԱԺ1-ում կոչվում է «Յարո, հո յարո»: Մեկբևանի (երեք մտովից կազմված) կառուցվածք:

273(252). *Յար լե: Մեր ձիանոց:* ԱԺ1-ում խոսքերն աղանատված են: Լրիվ խաղիկն է՝

*Մեր ձիանոց մալ կլլմի,
Խաս միքթամնս ալ կլլմի.
Ափսոս իմ թլլոլուլ լիզում,
Հախտը գալիս լալ կլլմի:*

Ժխ/290

Հախտը – ծամանակը, աղիք, տեղը:

274(253). *Ախ, մայրիկ ցամ:* Խոսքերի օգնությամբ երաժշտական կառուցվածքն ընդարձակելու պարզ օրինակ: Լրիվ խաղիկը՝

*Չարչին ծախում աս քարան,
Աղբկան չկա վարան.-
Աղբիկն էմ վախտը մեռնի,
Որ բոլ ա մի գազ պատան:*

իր կյանքից դժգոհ աղջկա (հարսի) գանգատ է:

*Հարան – ընդհանրապես՝ հայրենիք, այստեղ՝ հարգատա տուն իմաստով է:
Գազ – երկարության պարսկական չափ (112սմ):*

275(254). *Թայիչու ճամբեն դուզ ա:* Տե՛ս ԵԺ10/216, «Երևանա ճամբեն քոզ ա»:

276(255). *Այ աղբիկ, ծամով աղբիկ:* Ընդհանրապես մոտ է հայ քաղաքային ժողովրդա-երաժշտական ոճին: Մեղեդու առումով քերևս մի տարբերակ է «Ծաղիկ ունիմ՝ շատ բաց ա» սիրային երգի՝ ԵԺ9/131 և 325/217 «Թովճիկ, կուպճիկ» կրկնեղբով: Ինչ-որ կերպ (զուցե՛ «ծագումնաբանորեն») հարազատաժողով է մասն աչախեղի 49(43)-ին «Աղբի, ինձ վառեց սերըդ», որի եղանակը կարելի է դիտել որպես մերկա երգի եղանակի մախմա-կան ձևերից մեկը: ԱԺ1-ում անվանված է «Կարճիկ, կուրճիկ»: Խմբերգային մշակույթը Կոմիտասի վաղա-գույն աշխատանքներից է:

Այս երգով ավարտվել է 302 տետրից Մ.Մելիքյանի արտագրությունը: ԱԺ1-ում գետեղված հաջորդ չորս երգը մե վերջեր է Մ.Արեղյանի մոտ պահպանված կոմի-տասյան գրառումներից: 277(256)-ից սկսած, 302 տետ-

րի մյուս երգերը Կոմիտասը գրի է առել հիմնականում իր ուղևորություններից ամմիթապես հետո (երբեմն էլ, ինչ-պես Մոլեքի երգերը, Էջմիածնում), գլխավորապես Ախալ-քալաքում (ոչ պակաս 43 մնուշից), ապա մաս. Հառիճում (ոչ պակաս 17-ից), Իզդիրում և Կորդում (8-ական մնուշ) և այլուր, վերջին մի քանի երգի վայրը նշված չէ: 302-ում գետեղված այդ երգերը Մ.Մելիքյանը չի տեսել:

Հավելում «Ազգագրական ժողովածու»-ին

Այս հավելման մասին մանրամասն առված էր հատորի Նախաբանում: Այստեղ առանձին երգերի մասին տրվում են անհրաժեշտ լրացուցիչ ծանոթագրություններ: Բոլոր երգերը բերված են կոմիտասյան ինքնագրերից. ք.277-281 և 283-290՝ Մ.Արեղյանի մոտ պահպանված ՀՄՆ1-ի տպագիր օրինակից (պահվում է Մ.Արեղյանի տանը), ք.282, 291-300, 302 (բացի 298-ից)՝ կոմիտասյան դիվանի ք.382-ից (դարձյալ ՀՄՆ1 տպագիր օրինակ), ք.303-304՝ ք.384-ից (ՀՄՆ2), ք.301՝ Կոմիտասի լուսանկարից, որ ձուճված է Մ.Արեղյանին և պահվում է նրա տանը: Թ.298-ը քաղված է Կոմիտասի 720/9 տետրից և ք.305-ը՝ 431 ձեռագրից:

277. *Հով արք, սարեր ցամ:* Տե՛ս ԵԺ9/43 և 109 ծանոթագրությունը:

278. *Էս օր ուրբաք է, պաս է:* Տե՛ս ԵԺ9/123 և այստեղ՝ ք. 11:

279. *Լուսնակն անուշ:* ԵԺ9/44, 108, ԵԺ10/152:

280. *Չից տու, քաշի:* ԵԺ9/91 և այստեղ՝ ք. 33/30:

281. *Գուրանը հաց եմ բերում:* Տե՛ս 140(126):

282. *Արազը հեշտացել ա:* Տե՛ս ԵԺ9/33 և ծանոթագրությունը:

283. *Չիճար ես:* Տե՛ս այստեղ՝ 14(13):

284. *Կուժն առա ելա սարք:* Տե՛ս 148, 149 (133ա,բ):

285. *Երկինքն ամպել է:* Տե՛ս ԵԺ10/158:

286. *Ալազյազ սարն ամպել ա:* Տե՛ս Բերդի բլուր ա-վազ ա, 127, 128 (115ա,բ):

287. *Մեր դարը խմիկ ծառ:* Տե՛ս 130(117):

288. *Ամձրեմ եկալ:* 132, 133 (119ա, բ):

289. *Պարտեզ ունիմ:* Տե՛ս Ոսկե մատուցք մատներիս, 63(57):

290. *Արև քովոսով եկալ:* 94(85):

291. *Մատուցք մատուցս չէք:* Պահպանվել է մաս 631/55-ց, գետեղված է ԵԺ10/179:

292. *Այս կանոն՝ արուն կուգա*: Փոքր տարրերություններով՝ այստեղ՝ 231(212):

293. *Լուսնակն ա կայմնը դարին*: ԵԺ10/175 և 176 տարրերակները ներկա օրինակի հետ միասին ցուցադրում են գեղջկական մեղեդիներում ելևէջային մանրամասները տարբերակելու, զամազանելու առատ հնարավորությունները և այդ համազամանքի նշանակությունը:

294. *Ախ, մարալ ջան*: Տե՛ս ԵԺ10/144 և այստեղ՝ 372(342):

295, 296. *Կայմնը ես վարդի հովին*: Տե՛ս նաև *Կայմնը ես վանքի հովին* սկզբնատողով, այստեղ՝ 361(331):

297. *Առնեն երբան էն սարը*: Տե՛ս ԵԺ10/79 և ծանոթագրությունը: 382/35-ում միմյանցից փոքր զանազանությամբ ունեցող երկու տարբերակով է, երկրորդը գրեթե նույնն է, ինչ որ այստեղի 200(182)-ը և չի բերվում:

298. *** *Քաղված է 720/9-ից*, որ «ոչաշտային» գրություն է, խոսքեր գրված չեն: Եղանակը մախոդի որոշակի տարբերակն է՝ փոքր-ինչ զարգացված և քառակուսիությունը կտրոճած:

299. *Գացի արտեր*: Տե՛ս ԵԺ9/121 և այստեղ՝ 50(44):

300. *Հավար Ջուլու*: Տարբերակները՝ 325/35, 727/16-17 ընդհանրապես միմյանցից քիչ են զամազանվում: Տե՛ս նաև ԵԺ10/168 և Մ.Արեղյանի «Ժողովրդական երգ ու «Հազար ու մի խաղ» հոդվածը (Երկեր, է., 406-419), ուր անդրադարձված է ժամանակին այս երգի շուրջ ծագած վիճարանությունը:

«Հավար Ջուլու»-ն Կոմիտասի՝ Բեռլինում 1899թ. հուլիսի 14-ի դասախոսության մեջ կատարված երգերից է:

Սա նշանակում է՝ այդ երգի նկատմամբ նրա հետաքրքրությունը ծագել է ՀՄԽ երգարանը կազմելուց անկախ և Արեղյանի հետ այդ երգը քննարկելուց վաղ:

301. *Կապուտ քուտակ հեծն էն*: Քաղել ենք Կոմիտասի՝ Մ.Արեղյանին միլիթած լուսանկարի շրջերեսից, որտեղ այն Կոմիտասի ձեռքով, հայկական նոտագրությամբ խնամքով գրված է մակագրված՝ «Մամուլին»՝ Կոմիտաս վարդայան: 1903, 4/ԺԱ, Ս.Էջմիածին: Տոմայնությունը հարմարեցված է երգելու, հիմնահեյուրը Կոմիտասի համար սովորական *քենկորժի* փոխարեն *խոսքովայիթ* է: Բայց այստեղ գետեղել ենք ընդհանուր սկզբունքով, այնպես, ինչպես և նույն երգի այստեղ գետեղված 21(19) տարբերակն է, որը Արեղյանին միլիթածի համանատությամբ փոքր-ինչ պարզ է. և կատարվածքը (կրկնումների առումով) տարբերվում է ՀՄԽ1/41-ից:

302. *Նոր ա քացվել քարի լուս*: Այս երգը Կոմիտասի գրառումներում կա խոսքերի սկզբնավորության երկու տարբերակով, մեկը «Նոր ա քացվել», որի շուրջ ՀՄԽ1-ում խմբագրված է ընդարձակ տեքստ, և մյուսը՝ «Չուն դնեն քավեն խաչեն»՝ այստեղ ք.3 և 325-ում՝ ք.49: Երգին ածուր կված է «Բորիկ մի քելի, փուշ է» կրկնակը, որ նաև երգը բնորոշում է:

303. *Աղջի, արի քն ֆաս առնեն*: Տե՛ս 234(215)-ի ծանոթագրությունը:

304. *Դու կանգնել ես ընտրական*: Կոմիտասի գրառումներում միակ օրինակն է, 2+2+3 խառը շարվով շարժում պարերգ, ողջ պարզող (երգող) խմբի «Հենյ մարի» խրդիտ քացակամություններով: Տե՛ս նաև ԵԺ12/223-ի ծանոթագրությունը:

305. *Մարալ գոմնջ*: Տե՛ս նույն երգի 32(29) տարբերակի ծանոթագրությունը:

ՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան 7
 Նախաբան անգլերեն լեզվով 15
 Նախաբան ռուսերեն լեզվով 17

«Ազգագրական ժողովածու», մաս Ա

1(1). Ընկերով կայանած քույն (Կարմիր վարդ) 21
 2(2). Կայանել եմ, գալ չեմ կարա 21
 3(3). Չուն ղնեմ քալին, խաշեմ 22
 4(4). Հոյ, յար 22
 5(5). Շորորա, Սալաթ 23
 6(6). Լեզուս չի խտուս 23
 7(7). Հուլ, հով, հովն ղնկավ 24
 8(8). Միրանի ծառ, բար մի տա 24
 9(9). Հա տվեք, հետ տվեք 25
 10(10). Հուլ, հով, հովն ղնկավ 25
 11(11). Էս օր ուրբաթ ի 26
 12(12). Քելե, քելե, քելեով աղջիկ 26
 13(12բ). Քելե, քելե, քելեով աղջիկ 26
 14(13). Չիմադր ես, կեանալ մի 26
 15(14). Ելեք, աղբեր 27
 16(15). Շատի տակին կար կանեմ 27
 17(16). Ամպել ա՛՝ ձուն չի գալի 27
 18(17). Գարուն ա, ձին ա արել 28
 19(18ա). Միտուն ջամ 28
 20(18բ). Միտուն ջամ 28
 21(19). Կապուտ քառակ հեծել եմ 29
 22(20). Ուսիտ արա, Միրան ջամ 29
 23(21). Արորն ասաց տատրակի հավըն 29
 24(22). Յար, արի, յար 30
 25(23ա). Ախ, լոթի Մարան 31
 26(23բ). Ախ, լոթի Մարան 31
 27(24). Իմ հերը քեզ աղջիկ չի տա 31
 28(25). Ալ ու ալվան ես առել 31
 29(26). Փափուրի ջամ 32
 30(27). Էս օր ուրբաթ պիտեք 32
 31(28). Հոյ արա, եզո 32
 32(29). Մարալ գոմեշ 33
 33(30). Չիզ տու, քաշի 33
 34(31). Հոռուտ, լո, լո 34
 35(32). Մեր տուն ձեր տուն 34
 36(33ա). Յաման ամի 34
 37(33բ). Յաման ամի 35
 38(33գ). Յաման ամի 35
 39(34). Ցայի ծաղիկ Գյուլի ջամ 35
 40(35). Աղջի, հարսնառջ եկավ 36
 41(36). Էս յանը ուքի 36
 42(37). Հուլ, հով, հովն ղնկավ 36
 43(38). Կարմիր քարը տաշած ա 37
 44(39ա). Մարերեն գարուն կուգա 37
 45(39բ). Մարերեն գարուն կուգա 37
 46(40). Արագղ հեշտացել ա 38
 47(41). Կալ եմ գցել, կպսել եմ 38
 48(42). Արտեղը վարած տեսա 38
 49(43). Աղջի, ինձ վառեց սերդ 38

50(44). Գացի արտեր բոնի լոր 39
 51(45). Դե չիե չիկ 39
 52(46). Ամպել ա՛՝ թոն չի գալիս 39
 53(47). Աբարանը քարտա 40
 54(48). Մաղկեվանք ձորն եմ 40
 55(49). Աղվես գնաց մտալ ջարաց 40
 56(50). Ուն կերևա, ձուն կերևա 41
 57(51). Մաղիկ Մաղկեվանա ես 41
 58(52). Ջարացս մանի մանի 41
 59(53). 42
 60(54). Խորտոտ էր, կորտո էր 42
 61(55). Ամպել ա ամպի տակին 42
 62(56). Ես քեզ տեսա 43
 63(57). Ոսկե մատուցիք մատներիս 43
 64(58). Մեկ օր մեմք ժողվանք գնացինք 44
 65(59). Նայ-մայ, փակոռի 44
 66(60). Ես եկա գնացի 44
 67(61ա). Ուսի ես, կորանալ մի 45
 68(61բ). Ուսի ես, կորանալ մի 45
 69(62). Որդին ասաց՝ մնաս քարյալ 46
 70(63). Հով այվանին քնել ես 46
 71(64). Մարերի սինձն ինչ ա 46
 72(65). Սեղը ինչ ա 46
 73(66). Կարավն ա կայանել քարին 47
 74(67). Օյ յար, ծաղիկ Մաղկեվանա ես 47
 75(68). Թալանն եկավ 47
 76(69). Կաշմուզ էր. Արագի խոր աղիքը 47
 77(70). Կեցցե հայոց հավառը 48
 78(71). Մար, սար, սարի աղջիկ 48
 79(72). Մուրք Կարապետ, քո վամբը 48
 80(73). Չուրի հռուովել 48
 81(74ա). Հո, հոլ ել, հոլ ել 49
 82(74բ). Հոլ արա գնամը 49
 83(75ա). Օթխի տակեմ ջուր գնաց 50
 84(75բ). Օթխի տակեմ ջուր գնաց 50
 85(76). Օթխի տակեմ ջուր գնաց 50
 86(77). Էնեկո յարս 51
 87(78). Աման մագանի յարս 51
 88(79). Ես մի պուճուր հռուալ եմ 51
 89(80). Ըռեհան եմ՝ քար չուրմի 52
 90(81). Ախ, վայ է, վայ է 52
 91(82). Հոյ, հոյ, Եղադ ջամ 52
 92(83). Խճուս գեղի մեջտեղը 53
 93(84). Ինձմե մի ներհես 53
 94(85). Արև թովտով եկավ 54
 95(86). Երևան քաղ եմ արել 54
 96(87). Մուղմվա ջուրը ստան ա 55
 97(88). Մարի գլխին պաղ արդյուր 55
 98(89). Աղբրի գուլն մարմար քար 55
 99(90). Լսեցեք, պարոններ 56
 100(91). Մի գնա, մի գնա 56
 101(92). Տասն ավուր ճամապարի 56
 102(93). Հոգիս մարմին համրիպեցին 57
 103(94). Փոք ու կնիսի քե բռնեցի 57
 104(95ա). Աղջի մազերով 57
 105(95բ). Աղջի մազերով 58
 106(95գ). Աղջի մազերով 58

107(96). Տիլոյ աղջիկ	58	161(144). Կաքավն իջավ վրո սարին	76
108(97). Նեստորը գնաց Մարգարի գեղը	58	162(145). Երբալու եմ (Խառնու եվա ջան)	77
109(98). Գացի տեսա յինձի ծառը	59	163(146). Աստված թո աղբեր պահի	77
110(99). Յար քան, արի դու մի առնի	59	164(147). Տո յար ջան	77
111(100). Բարդու ծառը քար կուտա	59	165(148). Գրկուկ, գրկուկ լինմ	78
112(101). Մայրիկին յազան քերին	60	166(149). Էսոր բարխե թալա է	78
113(102). Կարաս քեղոը ըլեր է	61	167(150). Գոչա ջուրը սառել ա	78
114(103). Բյուրյուլ եմ	61	168(151). Նարե: Մարի ունի բլեր ա	78
115(104). Հողայր ջան	61	169(152). Կայմել եմ քառի գլխին	79
116(105ա). Ծաղկավանքում ծուն կուգա	62	170(153). Միրել ես՝ մտանալ մի	79
117(105բ). Ծաղկավանքում ծուն կուգա	62	171(154). Ուռի ես՝ կեռանալ մի	79
118(106). Յար, յար, այ տղա գնա	62	172(155). Կարո եմ քաղել շաղերով	79
119(107). Ըստաֆուն դուն, փուշով աղջիկ	63	173(156). Ջան աղջիկ, ինձի գուլ	80
120(108). Ամպել էր ամպի մմամ	63	174(157). Երբամ աղբյուրը ջրի	80
121(109). Եղին ծալ	63	175(158). Բացվեցավ թաղչամուն վարդը	81
122(110). Կամչում եմ, յար, արի	64	176(159). Հայ ամամ, ամամ	81
123(111). Իմ աղբեր ծառան տակին	64	177(160). Արտուվ, արտուվ	81
124(112). Առավտում քարի լուս	64	178(161). Մամանս մտել է աղբի քարին	81
125(113). Ելա ջրեղի հանդը	65	179(162). Մոռի տնին սինին ա	82
126(114). Ելա գացի սար սնձի	65	180(163). Քաշվի, կորի, շան գյադա	82
127(115ա). Բերդի բոլոր ավազ ա (Ալազյազ սարն ամպել ա)	66	181(164). Մարին տակը ջուխա՝ մ՝ դոլ	82
128(115բ). Բերդի բոլոր ավազ ա (Ալազյազ սարն ամպել ա)	66	182(165). Հոյ մազան ու յիլքար	82
129(116). Միրել եմ սիրելեանս	66	183(166). Գյուլում, Գյուլում ջան	83
130(117). Մեր դոանը յնկի ծառ	67	184(167). Գարունը բամբակ ցանն	83
131(118). Օրդան քաշեց	67	185(168). Այ Նազան, Նազան	83
132(119ա). Անձրևն եկավ շաղալեն	67	186(169). Օտար, օտար	84
133(119բ). Անձրևն եկավ շաղալեն	68	187(170). Յար, բարդու ծառը բարձր ա	84
134(120). Էս սարին քոշ եմ նկել	68	188(171). Յարին յար յունի	84
135(121). Մե եմ, սևալոր հավը եմ	68	189(172). Արվեստարը փեր ա	85
136(122). Մարի տակին սառն աղբյուր	69	190(173). Պարսրով կովը ծախեցին	85
137(123). Մարիցը պառ քամին փչեց	69	191(174). Մե տղան, կղուտ տղան	85
138(124). Ամպել ա կամար-կամար	69	192(175). Կամաչ տեխուր մաղառ ա	86
139(125). Ջուր կուգար վերին սարին	70	193(176). Այ ինդիլ, ինդիլ	86
140(126). Գուրամը հաց եմ տամուն	70	194(177ա). Այ սիրուն Մար	86
141(127). Քամին ելավ երան-երան (Շողորա, Մայաթ)	70	195(177բ). Այ սիրուն Մար	86
142(128). Բաղեր, դուք կամաչեցեք	71	196(178). Հո, յաման ու յար ջան	87
143(129). Ծառան տակին ջուխտակ դոլ	71	197(179). Միրել ես՝ մտանալ մի	87
144(130). Մարին եկավ ծխավոր	71	198(180). Արեգակի մմամ ես	87
145(131). Գեմ, չեմ, չեմ կրնա խաղա	72	199(181). Քա սև, սև, սևալոր աղջիկ	88
146(132ա). Նա լուս էր	72	200(182). Առնեմ երբամ իմ յարը	88
147(132բ). Նա լուս էր	72	201(183). Թազարի մեր, դուս արի	88
148(133ա). Կուժն առա, ելա սարը	72	202(184). Յար, լուսի լուսակը	89
149(133բ). Կուժն առա, ելա սարը	73	203(185). Ես եմ թո խաղամիջում	89
150(134). Մարիի վրով գնաց	73	204(186). Լուսաստղ քիթ գցեց դուս	89
151(135). Էս գիշեր լուրջ տեսա	73	205(187). Այ, աման, յաման	90
152(136). Տիգրան աղի մասի օղը	74	206(188). Քամաքեթ բարձր տեղ ա	90
153(137). Ջաղացս մամի, մամի	74	207(189). Պուժուր աղջիկ, մի թոնի	91
154(138). Ել, ել, ելի պարհնք	74	208(190). Յար: Այ ինկա, սիրտս	91
155(139ա). Մե ձին մալն ինչ անե	75	209(191). Գնացի թաղը	91
156(139բ). Այ ձին մալն ինչ անե	75	210(192). Քուլիկս եկավ	91
157(140). Աղբի ամունդ Շուչան	75	211(193). Այ լոբի աղջիկ	92
158(141). Հով այլվանը մտել	76	212(194). Էրուն եմ թաղը	92
159(142). Էս տներ, մամուր տներ	76	213(195). Բաղեցին սպանի օձ	92
160(143). Նմուր ունի՜ կծած ա	76	214(196). Չոր քարին կա բաղմանյի	92
		215(197). Ես գուրամն եմ	93
		216(198). Գնտով, թոփերով աղջիկ	93
		217(199). Քա, մամի ջան	93

218(200). Կայմնել ևս կամ կմամնես 93
 219(201). Քո մատի մատմիքը 94
 220(202). Կայմնել ևս քախսա-քախսա 94
 221(203). Քո տրտուվ սիրածը 94
 222(204). Գճացի ջուրը ջրի 95
 223(205). Յասր ջրան, ուզուվիչ արա 95
 224(206ա). Կայմնել ևս քարի վերա 95
 225(206բ). Չիմար ես, կեռամալ մի 96
 226(207). Օտար երկիր գալու կտրիճ 96
 227(208). Կոտ ու կես կորեկ ունիճ 96
 228(209). Տոն, տոն, տոն, աղբեր 97
 229(210). Արագը հեշտացել ա 97
 230(211). Կայմնել ենք ախս-քախսա 97
 231(212). Ախ կանեմ՝ արում կուգա 97
 232(213). Կալ եմ գցել, կախել եմ 98
 233(214). Հուլ, հուլ, հուլ եղնի 98
 234(215). Ախ, սևակոր, սևիկ աղջիկ 98
 235(216). Այ տղա մեր զեղեցի 99
 236(217). Ջան աղբեր 99
 237(218). Եկավ արամա ջրամիճ 100
 238(219). Հոյ մարդ 100
 239(220). Թագվոր, դու քարով եկար 100
 240(221). Լե, լե, յաման 100
 241(222). Արագի, քարով եկար 101
 242(223). Քեզ որ տեսա 101
 243(224). Ես մեր տունը, դու՛մ ձեր տունը 101
 244(225). Սոմալար 102
 245(226). Ջան, մարալ ջրան 102
 246(227). Թուրս քերեք 102
 247(228). Բորիկ մի քել 102
 248(229). Քնարվամ կուզեք 102
 249(230). Մեկ կտուտիկ 103
 250(231). Մաչանա ջուրը 103
 251(232). Տուն եմ շինել 103
 252(233). Հանդին գաս զեղր մտնես 103
 253(234). Ես առուն ջուր է գալի 104
 254(235). Աղջի, նոր եկար կալեճ 104
 255(236ա). Նազ մի ամի 105
 256(236բ). Նազ մի ամի 105
 257(236գ). Նազ մի ամի 106
 258(237). Կեղոթամ, ճամբես ես է 106
 259(238). Ամպել ա ամպի վերա 106
 260(239). Կամալ արտիս քեմարը 106
 261(240). Կարմիր քարը տաչած է 107
 262(241). Ես սիրեցի՝ ուրիշն առավ 107
 263(242). Ես գնում եմ 107
 264(243). Եղբ կայմեր խորտոտիկ Մրտոմ 108

265(244). Արծալի ջուրը 108
 266(245). Մաղ ես եմ 108
 267(246). Եկար մեր դռմով ընցար 108
 268(247). Ջար զընզը 109
 269(248). Մտի տակը տալալա յա 109
 270(249). Կարմիր ալուչա առնեմ 109
 271(250). Առնեմ կայմնեմ 109
 272(251). Շուչան, մի՛ն արի 109
 273(252). Յար լե, լե 110
 274(253). Ախ, մայրիկ ջրան 110
 275(254). Թախլու ճամբեմ դուզ ա 110
 276(255). Ա՛յ աղջիկ, ծամով աղջիկ 111

Հավելում «Ազգագրական ժողովածու»-ին

277. Հուլ արեք, սարեր ջրան 112
 278. Էս օր ուրբաքե, պաս է 112
 279. Լուսնակն ամուշ, հովն ամուշ 113
 280. Չիզ տու, քաշի 113
 281. Գուքամը հաց եմ քերում 113
 282. Արագը հեշտացել ա 114
 283. Չիմար ես, կեռամալ մի 114
 284. Կուժն առա, ելա սարը 114
 285. Երկինքն ամպել է 114
 286. Ալագյազ սարն ամպել ա 115
 287. Մեր դռանը խնկի ծառ 115
 288. Անճրն եկավ շաղալեճ 115
 289. Պարտեզ ունիճ 116
 290. Արև ջրովով եկավ (Իմ շինարի յարը) 116
 291. Մատմիքը մատովս չէր 116
 292. Ախ կանեմ՝ արում կուգա 116
 293. Լուսնակն ա կայմել դարին 117
 294. Ախ, մարալ ջրան 117
 295. Կայմնել ես վարդի հովին 118
 296. Կայմնել ես վարդի հովին 118
 297. Առնեմ երբսն է՛մ սարը 118
 298. Առնեմ երբսն է՛մ սարը 118
 299. Գացի արտեղ, բոմի լոր 119
 300. Հավար Ջուլո 119
 301. Կապուտ քուտակ հեծել եմ 120
 302. Նոր ա քացվել քարի լուս 120
 303. Աղջի, արի քե Ֆաս առնեմ 121
 304. Դու կայմնել ես ընտրական 121
 305. Մարալ գոնեշ 122

Մամբարգալույրյուններ և վեկուծական
 դիտողություններ 123

CONTENTS

Preface	7
Preface in English	15
Preface in Russian	17

Armenian Folk Songs

Collection Six - "Ethnographic" (Part One)

1(1). Standing with friends outside (Red rose) (a)'	21	45(39b). Spring is coming to the mountains (a) ..	37
2(2). I'm standing, I can't go (a)	21	46(40). Arax, river covered with ice (a)	38
3(3). I'll put the egg on to boil (a)	22	47(41). I ground wheat on the	
4(4). Oh, sweetheart (a)	22	threshing—floor (b)	38
5(5). Dance, Salat (a girl's name), dance (h)	23	48(42). I saw the field ploughed up	
6(6). I'm tongue—tied (unable to speak) (a)	23	(song—malediction)	38
7(7). Coolness in the air (k)	24	49(43). Your love burned me (a)	38
8(8). Apricot tree, don't expect fruit (k)	24	50(44). I went to the fields and caught a quail (a) ..	39
9(9). Bring back, return (k)	25	51(45). Comic song (b)	39
10(10). Coolness in the air (k)	25	52(46). It is cloudy, there is no rain (a)	39
11(11). Today's Friday, a fast (b)	26	53(47). Abaran is a stony land (f)	40
12(12a). Step along, step (a)	26	54(48). I come from Tsaghkevank gorge (a)	40
13(12b). Step along, step (a)	26	55(49). Foxie came into the mill (i)	40
14(13). You are a plane tree, don't bend (a)	26	56(50). Light snow (Shogher, dear) (b)	41
15(14). Rise, brothers (b)	27	57(51). You are a flower from Tsaghkevank (a) ..	41
16(15). I'm sewing under the tree (a)	27	58(52). Grind, mill, grind (a)	41
17(16). It is cloudy, there is no snow (a)	27	59(53)	42
18(17). It's spring, but it's snowing (a)	28	60(54). The guy is short but comely (b)	42
19(18a). Pretty lass (a)	28	61(55). The sky is clouded (a)	42
20(18b). Pretty lass (a)	28	62(56). I saw you (a)	43
21(19). I saddled the black steed (k)	29	63(57). Golden rings on my fingers (a)	43
22(20). Threshing song (e)	29	64(58). Once we got together (b)	44
23(21). The thrush said to the turtle—dove (k) ..	29	65(59). Nai, nai, papuri (dance—song) (b)	44
24(22). Come, come, yar (beloved) (a)	30	66(60). I went to the mountains (a)	44
25(23a). Ah, reveller Maran (b)	31	67(61a). You're a plane tree, don't bend (a)	45
26(23b). Ah, reveller Maran (b)	31	68(61b). You're a plane tree, don't bend (a)	45
27(24). My Father will not marry his daughter		69(62). My son said: stay in peace (d)	46
to you (b)	31	70(63). You fell asleep in the shade (b)	46
28(25). Dressed up in red (a)	31	71(64). What is mountain grass for me(a)	46
29(26). Papuri (dance)(b)	32	72(65). What is love for me (a)	46
30(27). It should be Friday today (h)	32	73(66). The quail is (standing) on the stone (a) ..	47
31(28). Go round the circle, bullock (e)	32	74(67). Oh, yar (beloved), you are a flower (b) ..	47
32(29). My bullock, dear (e)	33	75(68). The robbers came (j)	47
33(30). Ploughing song (e)	33	76(69). He is handsome (b)	47
34(31). Horolo, lo, lo (ploughing song) (e)	34	77(70). Long live the Armenian faith (j)	48
35(32). Our house next to yours (a)	34	78(71). The maid from the mountains (b)	48
36(33a). Oh, father (h)	34	79(72). Saint Karapet, your monastery (a)	48
37(33b). Oh, father (h)	35	80(73). A ploughman's song (e)	48
38(33c). Oh, father (h)	35	81(74a). Rise, bullock, rise (bullock—cart song) ..	49
39(34). Mountain flower, my Gyuli (b)	35	82(74b). Go round the circle, bullock	
40(35). Maid, your in—laws have come (c)	36	(threshing song) (e)	49
41(36). Comic song (i)	36	83(75a). Water went from under the house (b) ..	50
42(37). Coolness in the air (k)	36	84(75b). Water went from under the house (b) ..	50
43(38). The red stone is hewn (b)	37	85(76). Water went from under the house (b)	50
44(39a) Spring is coming to the mountains (a) ..	37	86(77). My beloved Eneko (b)	51
		87(78). Oh, my tender (b)	51
		88(79). I am a little shepherd (b)	51
		89(80). I'm basil herb (b)	52
		90(81). Oh, grief, grief (k)	52
		91(82). Oh, oh, Eghso, dear (b)	52
		92(83). In the village of Khnus (j)	53
		93(84). Don't be offended with me (k)	53
		94(85). The sun rose playfully (b)	54
		95(86). I planted a garden in Yerevan (b)	54

* Letters in parentheses indicate, in a most general way, the genre of the song:

(a) — love—lyrical; (b) — dance—song; (c) — wedding; (d) — recruitment; (e) — labour; (f) — wandering; (g) — pastoral; (h) — lament; (i) — comic; (j) — social—historical theme; (k) — lyrical, sorrowful

96(87). The Mughni water is very cold (b)	55	the mountain (a)	72
97(88). On the mountaintop there is a cold spring (a) ..	55	149(133b). I took the jar and climbed the	
98(89). The marble stone at the head of the spring (a) ..	55	mountain (a)	73
99(90). Listen, gentlemen (a)	56	150(134). He went away through the mountains (d) ..	73
100(91). Don't go away (a)	56	151(135). Tonight I met the dawn (b)	73
101(92). The long road (f)	56	152(136). The ring on Tigran's finger (h)	74
102(93). Thy soul and body met (religious—moral theme) ..	57	153(137). Mill, grind, grind (b)	74
103(94). I raised a heavy burden	57	154(138). Get up, let's dance (b, i)	74
104(95a). Capricious maid (a)	57	155(139a). What is the horseshoe for a black	
105(95b). Capricious maid	58	steed? (a)	75
106(95c). Capricious maid	58	156(139b). What is the horseshoe for a black	
107(96). Maid Tilo (a)	58	steed? (a)	75
108(97). Nestor went to Margar's village (everyday) ..	58	157(140). Maid, your name is Shushan (b)	75
109(98). I saw a plane tree (everyday)	59	158(141). You found some coolness in the shade	
110(99). Dear, don't marry that guy (a)	59	of the balcony (b)	76
111(100). The poplar will give fruit (a)	59	159(142). These tiny houses (b)	76
112(101). They brought a shawl to mother (l)	60	160(143). My apple is taken a bite (b)	76
113(102). The Kars fortress is ruined (a)	61	161(144). The quail came down the mountain (a) ..	76
114(103). I am a nightingale (a)	61	162(145). I must set out (k)	77
115(104). Odallo, dear (b)	61	163(146). May God keep you, brother (beloved) (a) ..	77
116(105a). It is snowing in Tsaghkavank (a)	62	164(147). Beloved, be my sweetheart (b)	77
117(105b). It is snowing in Tsaghkavank (a)	62	165(148). If I could embrace you (b)	78
118(106). Yar, yar (b)	62	166(149). This ram is spotty (b)	78
119(107). The round—faced beauty (b)	63	167(150). The river in Gosh has frozen (b)	78
120(108). It became cloudy (a)	63	168(151). Nare (b)	78
121(109). Pack up my clothes (a)	63	169(152). You are standing in the garden (a)	79
122(110). I am calling you, come, yar (a)	64	170(153). You came to love, don't forget (a)	79
123(111). My brother is standing under the tree (b) ..	64	171(154). You, willow, don't bend (a)	79
124(112). The good light of morning (a,b)	64	172(155). I picked a rose (a)	79
125(113). I went out to the meadow (b)	65	173(156). Beloved, praise me (a)	80
126(114). I went to the mountains to gather		174(157). I'll go to the spring for water (a)	80
some grass (a)	65	175(158). The rose blossomed in the garden (a) ..	81
127(115a). Sand is around the fortress (Alagyaz) (a) ..	66	176(159). Oh, grief to me (h)	81
128(115b). Sand is around the fortress (Alagyaz) (a) ..	66	177(160). Across the meadow (fragment of the	
129(116). I came to love (a)	66	song "He went to the mountains") (f)	81
130(117). The incense tree near my house (b)	67	178(161). My Manan is sitting by the spring (b) ..	81
131(118). Song about general A. Ter—Ghukasov ..	67	179(162). Enter the house, get my father and	
132(119a). It is drizzling (a)	67	mother's consent (b)	82
133(119b). It is drizzling (a)	68	180(163). Get away, loafer (i)	82
134(120). A mountain rose on my way (a)	68	181(164). Two rams under the mountain (b)	82
135(121). I am a black—winged bird (a)	68	182(165). Oh, mincing and beautiful (b)	82
136(122). Under the mountain is a very cool		183(166). My beloved flower (b)	83
stream (a)	69	184(167). I'll sow cotton in spring (a)	83
137(123). A cold wind blew from the mountains (a) ..	69	185(168). Ay, Nazan, Nazan (a)	83
138(124). The clouds thickened (a)	69	186(169). Stranger, stranger (a)	84
139(125). A stream is running from the		187(170). Yar, the poplar is tall (a)	84
mountaintop (a)	70	188(171). Fragment of a song—dance	84
140(126). I am taking dinner to the field (a)	70	189(172). The Fox Mountain sank (b)	85
141(127). The storm has blown (fragment of		190(173). The cow was sold for debts (j)	85
the song "Dance, Salat, dance") (j)	70	191(174). The swarthy guy, a squab (a)	85
142(128). Gardens, grow green (b)	71	192(175). The green dish (a)	86
143(129). Two rams under the tree (b)	71	193(176). Ay, indilo (b)	86
144(130). The horseman came down the		194(177a). Ay, beauty Sato (b)	86
mountain (b)	71	195(177b). Ay, beauty Sato (b)	86
145(131). I can't, I can't dance (b,i)	72	196(178). Oh, my sweetheart (b)	87
146(132a). She is like the light (c, i)	72	197(179). You came to love, don't forget (a)	87
147(132b). She is like the light (c, i)	72	198(180). You are like the sun (a)	87
148(133a). I took the jar and climbed		199(181). Oh, you disobedient daughter (l)	88

200(182). I'll take her to the mountains (b)	88
201(183). Groom's mother, come out (c)	88
202(184). Yar, I'm the moonlight (a)	89
203(185). Your songs are about me (a)	89
204(186). A star flared up in the evening glow (e) ..	89
205(187). Oh, grief, grief (h)	90
206(188). Kanaker is standing high (b)	90
207(189). Little girl, don't jump (b)	90
208(190). My heart, stop beating (a)	91
209(191). I went to the garden (i)	91
210(192). My sister came (i)	91
211(193). Ay, prankish girl (i)	92
212(194). I am going to the garden (i)	92
213(195). I killed a snake in the garden (b)	92
214(196). The gardener in my garden (a)	92
215(197). Song about the plough (e)	93
216(198). The girl with earrings (b)	93
217(199). Oh, mother	93
218(200). Spindle song (e)	93
219(201). The ring from your finger (a)	94
220(202). You are standing carefree in the garden (a)	94
221(203). With all heart with you, dear (a)	94
222(204). I went for water (a)	95
223(205). Give consent, beloved (a)	95
224(206a). You are standing on the stone (a)	95
225(206b). You are a plane, don't bend (a)	96
226(207). The daring fellow came to a foreign land (fragment of an ashug song)	96
227(208). I have a handful of millet (i)	96
228(209). The comely fellow (b)	97
229(210). Araz, river covered with ice	97
230(211). We are standing, waiting (a)	97
231(212). I miss, my heart is bleeding (a)	97
232(213). I took the sheaves to the threshing—floor and ground (a)	98
233(214). Let there come a breath of cool air (b) ..	98
234(215). Oh, you disobedient daughter (i)	98
235(216). Ay, fellow from our village (b)	99
236(217). My dear brother (b)	99
237(218). The wind blew from the field (j)	100
238(219). Oh, narim (spinning—wheel song)	100
239(220). Welcome, king (groom) (c)	100
240(221). Le, le, yaman (a)	100
241(222). Welcome, stork	101
242(223). As I saw you (a)	101
243(224). We live in different houses (b)	101
244(225). The beauties (b)	102
245(226). Ah, my doe (b)	102
246(227). Bring me my sword (b)	102
247(228). Don't walk barefoot (b)	102
248(229). The caravan was going (b)	102
249(230). The squab (b)	103
250(231). The water of Sachan spring is very cold (a) ..	103
251(232). I built a house by the bridge (b)	103
252(233). If you come from the field and enter the village (k)	103
253(234). The brook (b)	104
254(235). Fragment of a song—dance	104
255(236a). Don't be whimsical (a,i)	105
256(236b). Don't be whimsical (a,i)	105
257(236c). Don't be whimsical (a,i)	106
258(237). I'm going away, here is my road (fragment) (a)	106
259(238). The clouds thickened (b)	106
260(239). The edge of my green field (b)	106
261(240). The red stone is hewn (b)	107
262(241). I came to love, somebody else got married (a)	107
263(242). I am going away (a)	107
264(243). Mrto, the handsome man (h)	108
265(244). The Artsap water (b)	108
266(245). I'm a tree, you're my fruit (b)	108
267(246). You came passing by (b)	108
268(247). Ring, bell (b)	109
269(248). There is a secluded place under the tree (b)	109
270(249). I'll buy red plums (b)	109
271(250). Let's stand side by side (b)	109
272(251). Come up, Shushan (b)	109
273(252). Yar, le, le (b)	110
274(253). Oh, mother (b)	110
275(254). Straight is the road to Talish (b)	110
276(255). Ay, girl with a plait (a)	111

Supplement

277. Make it cool, dear mountains (a)	112
278. Today's Friday, a fast (b)	112
279. The moon is tender (g)	113
280. Pull, bullock, pull (e)	113
281. I'm taking dinner to the field (a)	113
282. Araz, river covered with snow (a)	114
283. You are a plane tree, don't bend (a)	114
284. I took a jar and went to the mountain (a) ..	114
285. The sky in clouds (a)	114
286. Alagyaz (a)	115
287. The insence tree near our house (b)	115
288. It's drizzling (a)	115
289. I have a garden	116
290. The sun rose playfully (b)	116
291. The ring does not fit my finger (a)	116
292. I miss, my heart is bleeding (a)	116
293. The moon rose over the mountain (a)	117
294. Ah, my doe (a)	117
295. You are standing in the shade of a rose (a) ..	118
296. You are standing in the shade of a rose (a) ..	118
297. I'll take her to the mountains (b)	118
298. I'll take her to the mountains (b)	118
299. I came to the field and caught a quail (a) ..	119
300. Help, Zulo (a)	119
301. I saddled a black steed (a)	120
302. Just now the light of dawn was lit (b)	120
303. Daughter, let me buy you a fez—hat (i)	121
304. You are standing by yourself (b)	121
305. My bullock, dear (e)	122
Commentaries	123

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	7
Предисловие на английском языке	15
Предисловие на русском языке	17
Армянские народные песни	
Сборник Шестой, "Этнографический"	
(Часть первая)	
1 (1). На улице с друзьями (Красная роза) (а)	21
2 (2). Стою, не могу идти (а)	21
3 (3). Приготовлю завтрак (а)	22
4 (4). Ой, любимая (а)	22
5 (5). Салат (имя девушки), паяши, паяши (з)	23
6 (6). Язык мой онемел (а)	23
7 (7). Повяло прохладой (А)	24
8 (8). Абрикосовое дерево, плодов не жди (А)	24
9 (9). Верните, возвратите (А)	25
10(10). Повяло прохладой (А)	25
11(11). Нынче пятница, пост (б)	26
12(12 а). Шествуй, шествуй (а)	26
13(12б). Шествуй, шествуй (а)	26
14(13). Ты — чинар, не гнись (а)	26
15(14). Вставайте, братья (б)	27
16(15). Под деревом сижу и шью (а)	27
17(16). Облачно, но снега нет (а)	27
18(17). Весна, но снег пошел (а)	28
19(18а). Красавица (а)	28
20(18б). Красавица (а)	28
21(19). Оседлал вороного коня (А)	29
22(20). Песня гумна (А)	29
23(21). Молвия дрозд птице горлице (А)	29
24(22). Приди, приди яр (любимый) (а)	30
25(23а). Ах, гуляка Маран (б)	31
26(23б). Ах, гуляка Маран (б)	31
27(24). Отец не отдаст дочь за тебя (б)	31
28(25). Нарядилась в красное (а)	31
29(26). Палури (название пляски) (б)	32
30(27). Сегодня быть бы пятнице (з)	32
31(28). Ходи по кругу, вол (А)	32
32(29). Буйвол мой дорогой (А)	33
33(30). Песня пахоты (А)	33
34(31). Ороло, ло, ло (песня пахоты) (А)	34
35(32). Наш дом рядом с вашим (а)	34
36(33а). О, отец (з)	34
37(33б). О, отец (з)	35
38.(33в). О, отец (з)	35
39(34). Горный цветок моя Гюли (б)	35
40(35). Девушка, святые пришли (в)	36
41(36). Шуточная (и)	36
42(37). Повяло прохладой (А)	36
43(38). Обтесан красивый камень (б)	37
44(39а). В горах весна наступает (а)	37
45(39б). В горах весна наступает (а)	37
46(40). Покрылась льдом Араз — река (а)	38
47(41). Обмолотила на гумне пшеницу (б)	38
48(42). Вспаханным увидела поле (песня — прокладье)	38
49(43). Твоя любовь сожгла меня (а)	38
50(44). Вышел я в поле, поймал перепелку (а)	39
51(45). Шуточная (б)	39
52(46). Облачно, но нет дождя (а)	39
53(47). Абаран — каменный край (е)	40
54(48). Я из ущелья Цахкеванка (а)	40
55(49). В мельницу зашла лиса (и)	40
56(50). Пошел снежок (Шогер джан) (б)	41
57(51). Ты цветок из Цахкевана (а)	41
58(52). Мельница, ты мели, мели (а)	41
59(53).	42
60(54). Парень мал, да пригож (б)	42
61(55). Заволокло небо тучами (а)	42
62(56). Тебя я увидел (а)	43
63(57). Золотые колечки на пальцах моих (а)	43
64(58). Одинажды собрались вместе (б)	44
65(59). Най — най, палури (плясовая) (б)	44
66(60). В горы я пошла (а)	44
67(61а). Ты — чинар, не гнись (а)	45
68(61б). Ты — чинар, не гнись (а)	45
69(62). Смыок сказа: останьтсь с миром (г)	46
70(63). В тени уснула ты (б)	46
71(64). Что мне горная трава (а)	46
72(65). Что мне любовь (а)	46
73(66). Стоит перепелка на камне (а)	47
74(67). О яр (любимая), — цветок ты (б)	47
75(68). Пришли грабители (к)	47
76(69). Красив он (б)	47
77(70). Да здравствует армянская вера (к)	48
78(71). Девушка с гор (б)	48
79(72). Святой Карапет, твой монастырь (а)	48
80(73). Песня пахари (А)	48
81.(74а). Вставай, вол, вставай (аробная) (А)	49
82.(74б). Ходи по кругу, вол (песня гумна) (А)	49
83.(75а). Из — под дома пошла вода (б)	50
84(75б). Из — под дома пошла вода (б)	50
85(76). Из — под дома пошла вода (б)	50
86(77). Мой любимый Энеко (б)	51
87(78). Ой, моя нежная (б)	51
88(79). Я маленький пастушок (б)	51
89(80). Базилик я (б)	52
90(81). О, горе, горе (А)	52
91(82). Ой, ой, Эксо джан (любимая) (б)	52
92(83). В селе Хнус (к)	53
93(84). Не обижайся на меня (А)	53

* Буквы в круглых скобках указывают (разумеется в самой общей форме) на жанр песни:

(а) — любовно-лирическая; (б) — песня — пляска; (в) — свадебная; (г) — рекрутская; (А) — трудовая; (е) — сюжетная; (ж) — пасторал; (з) — пляч; (и) — шуточная; (к) — социально-историческая тематика; (л) — лирическая скорбная

94(85). Играючи солнце взойшло (б)	54
95(86). В Ереване разбил я сад (б)	54
96(87). Студенна Мугийская вода (б)	55
97(88). На вершине горы студень родник (а) 55	
98(89). Мраморный камень у истока родника (а)	55
99(90). Послушайте, господа (а)	56
100(91). Не уходи (а)	56
101(92). Долгая дорога (е)	56
102(93). Встретилась душа и тело (морально — религиозная тема)	57
103(94). Подня я тяжелую ношу (бытовая)	57
104(95а). Девушка жеманная (а)	57
105(95б). Девушка жеманная (а)	58
106(95в). Девушка жеманная (а)	58
107(96). Девушка Телло (а)	58
108(97). Нестор пошел к Маркару в деревню (бытовая)	58
109(98). Увидел чинару (бытовая)	59
110(99). Милая, не выходи за того парня (а)	59
111(100). Тополь даст плоды (а)	59
112(101). Матушке шаль привезли (и)	60
113(102). Разрушена Карсская крепость (а)	61
114(103). Соловей я (а)	61
115(104). Одало джан (любимая) (б)	61
116(105а). В Цахкаванке снег идет (а)	62
117(105б). В Цахкаванке снег идет (а)	62
118(106). Яр, яр (любимый) (б)	62
119(107). Круглолицая красавица (б)	63
120(108). Стало облачно (а)	63
121(109). Сложите одежду (а)	63
122(110). Зову, приди яр (любимая) (а)	64
123(111). Стоит брат под деревом (б)	64
124(112). Утра добрый свет (а, в)	64
125(113). Вышла на луг (б)	65
126(114). Пошла в горы собрать траву (а)	65
127(115а). Вокруг крепости песок (Алагяз) (а)	66
128(115б). Вокруг крепости песок (Алагяз) (а)	66
129(116). Полобила я (а)	66
130(117). Ладан — дерево у дома (б)	67
131(118). Песня о генерале А.Тер — Гукасове	67
132(119а). Мелкий дождик моросит (а)	67
133(119б). Мелкий дождик моросит (а)	68
134(120). На пути встала гора (а)	68
135(121). Я — чернокрылая птица (а)	68
136(122). Под горой родник студень (а)	69
137(123). С горы подул холодный ветер (а)	69
138(124). Стугались тучи (а)	69
139(125). С верхней горы бежит ручей (а)	70
140(126). В поле обед я несу (а)	70
141(127). Поднялась буря (фрагмент песни "Пляши, Саят, пляши") (к)	70
142(128). Сады, вы зеленейте (б)	71
143(129). Под деревом два барана (б)	71
144(130). С горы спустился всадник (б)	71
145(131). Не могу, не могу я нести (б, и)	72
146(132а). Она со светом схожа (в, и)	72
147(132б). Она со светом схожа (в, и)	72
148(133а). Взгля кувшин, поднялась в гору (а)	72
149(133б). Взгля кувшин, поднялась в гору (а)	73
150(134). Ушел через горы (г)	73
151(135). Ныче ночью я встретила рассвет (б)	73
152(136). Кольцо на руке Тиграна (з)	74
153(137). Мельница, мели, мели (б)	74
154(138). Встанай, спящий (б, и)	74
155(139а). На что вороному коню подкова (а)	75
156(139б). На что вороному коню подкова (а)	75
157(140). Девушка, тебя зовут Шушан (б)	75
158(141). В тени балкона нашла ты прохладу (б)	76
159(142). Эти мелкие домишки (б)	76
160(143). Мое яблоко надкусано (б)	76
161(144). Перепелка опустилась на гору (а)	76
162(145). Я должен отправиться в путь (А)	77
163(146). Да хранит Господь брата (любимого) твоего (а)	77
164(147). Любимый, будь сердцу мил (б)	77
165(148). Обнять, обнять бы тебя (б)	78
166(149). Этот барашек — пятнистый (б)	78
167(150). Замерзла река в Гоше (б)	78
168(151). Нарз (б)	78
169(152). В саду стоишь ты (а)	79
170(153). Полюбил — не забывая (а)	79
171(154). Ты — ива, не гниси (а)	79
172(155). Сорвал я розу (а)	79
173(156). Любимая, хвали меня (а)	80
174(157). Пойду к роднику за водой (а)	80
175(158). Распустилась роза в саду (а)	81
176(159). Ой, горе мне (з)	81
177(160). Через луг (фрагмент песни "Ушел через горы") (е)	81
178(161). Моя Манан сидит у родника (б)	81
179(162). В дом войди, получи согласие отца и матери (б)	82
180(163). Убирайся, шалопай (и)	82
181(164). Под горою два барана (б)	82
182(165). Ой, жеманная и красивая (б)	82
183(166). Цветок любимый (б)	83
184(167). Весной посею хлопок (а)	83
185(168). Эй, Назан, Назан (а)	83
186(169). Чужой, чужой (а)	84
187(170). Яр, тополь — высок (а)	84
188(171). Фрагмент песни — пляски	84
189(172). Осела Лисья гора (б)	85
190(173). За долги корову продали (к)	85
191(174). Смуглый парень, коротышка (а)	85
192(175). Зеленое блюдо (а)	86
193(176). Эй, индила (б)	86
194(177а). Эй, красавица Сато (б)	86
195(177б). Эй, красавица Сато (б)	86
196(178). О мой любимый (б)	87
197(179). Полобила — не забывая (а)	87
198(180). Ты с солнышком схожа (а)	87

199(181). Ой ты, непокорная дочка (и)	88
200(182). Ве возьму с собою в горы (б)	88
201(183). Матушка жениха, выходи (в)	88
202(184). Яр, я свет луны (а)	89
203(185). Обо мне твои песни (а)	89
204(186). На заре зажглась звезда (А)	89
205(187). Ах, горе, горе (з)	90
206(188). На высоком месте стоит Канакер (б)	90
207(189). Мамышка, не прыгай (б)	90
208(190). Замирай мое сердце (а)	91
209(191). Пошла в сад (и)	91
210(192). Сестрица пришла (и)	91
211(193). Эй, проказница — девичка (и)	92
212(194). Иду я в сад (и)	92
213(195). В саду убил змею (б)	92
214(196). Садовник в саду у меня (а)	92
215(197). Песня о плуте (А)	93
216(198). Девушка с сережками (б)	93
217(199). Ой, матушка	93
218(200). Песня веретена (А)	93
219(201). Кольцо с пальца твоего (а)	94
220(202). Стоишь беспечно ты в саду (а)	94
221(203). Всем сердцем с тобой, любимый (а) ..	94
222(204). Пошла за водой (а)	95
223(205). Дай согласие, любимая (а)	95
224(206а). Стоишь на камне ты (а)	95
225(206б). Ты — чинар, не гнись (а)	96
226(207). В чужую страну приехавший удалец (фрагмент ашутской песни)	96
227(208). Горстка проса у меня (и)	96
228(209). Пригожий парень (б)	97
229(210). Покрылась льдом Араз — река (а) ..	97
230(211). Стоим в ожидании (а)	97
231(212). Тоскую — сердце кровью обливается (а) ..	97
232(213). Снопы сvez на гумно, обмолотил (а) ..	98
233(214). Пусть повеет прохладой (б)	98
234(215). Ах, непокорная дочка (и)	98
235(216). Эй, парень из нашего села (б)	99
236(217). Братец дорогой (б)	99
237(218). Подул ветер с поля (х)	100
238(219). Ой, нарим [песня прялки]	100
239(220). Добро пожаловать, царь (жених) (в) ..	100
240(221). Ле, ле, яман (а)	100
241(222). Добро пожаловать, аист	101
242(223). Как увидел тебя (а)	101
243(224). Живем мы в разных домах (б)	101
244(225). Красавицы (б)	102
245(226). Ах, моя лань (б)	102
246(227). Подайте меч (б)	102
247(228). Не ходи босой (б)	102
248(229). Шел караван (б)	102
249(230). Коротышка (б)	103
250(231). Студенна вода родника Сачан (а)	103
251(232). Дом я построила у моста (б)	103
252(233). Пришел бы ты с поля, вошел бы в деревню (А)	103
253(234). Ручеек (б)	104
254(235). Фрагмент песни — пляски	104
255(236а). Не жеманься (а, и)	105
256(236б). Не жеманься (а, и)	105
257(236в). Не жеманься (а, и)	106
258(237). Ухожу — вот моя дорога (фрагмент) (а)	106
259(238). Сгустились тучи (б)	106
260(239). Край моего зеленого поля (б)	106
261(240). Обтесан красный камень (б)	107
262(241). Полюбил я — отдала другому (а)	107
263(242). Ухожу я (а)	107
264(243). Красавец Мрто (з)	108
265(244). Вода Арцапа (б)	108
266(245). Я — дерево, ты — плод (б)	108
267(246). Прошла мимо ты (б)	108
268(247). Звени колокольчик (б)	109
269(248). Под деревом укромное местечко (б) ..	109
270(249). Кулаю красные салвы (б)	109
271(250). Встанем рядом (б)	109
272(251). Подожди, Шушан (б)	109
273(252). Яр, ле, ле (б)	110
274(253). Ой, матушка (б)	110
275(254). Пряма дорога в Талиш (б)	110
276(255). Эй, девушка с косой (а)	111
Приложение	
277. Дайте прокладу, любимые горы (а) ..	112
278. Нынче пятница, пост (б)	112
279. Луна нежна (ж)	113
280. Тгнн, вод, тгнн (А)	113
281. В поле обед я несу (а)	113
282. Покрылась льдом Араз — река (а)	114
283. Ты — чинар, не гнись (а)	114
284. Взяла кувшин, поднялась в гору (а)	114
285. Небо в тучах (а)	114
286. Алагяз (а)	115
287. Ладан — дерево у дома (б)	115
288. Малкий дождик моросит (а)	115
289. Сад я имею	116
290. Игрючки солнце взошло (б)	116
291. Колечко не по пальцу мне (а)	116
292. Тоскую — сердце кровью обливается (а)	116
293. Луна взошла над горой (а)	117
294. Моя лань (а)	117
295. Стоишь в тени роз (а)	118
296. Стоишь в тени роз (а)	118
297. Ее возьму с собою в горы (в)	118
298. Ее возьму с собою в горы (в)	118
299. Вышел я в поле, поймал перепелку (а) ..	119
300. Помоги, Зуло (а)	119
301. Оседла я вороного коня (а)	120
302. Только что зажегся свет зари (б)	120
303. Дочка, кулаю тебе феску (шапочку) (и) ..	121
304. Ты стоишь особняком (б)	121
305. Буйвол ты мой дорогой (А)	122
Комментарии	123

ԱՅՐՔԵՆԱԿԱՆ ՑԱՒԿ

Աքարանը քարոտ ա	53
Աքարանի հոռովել - տե՛ս Լուսաստղ	
Քիթ գգեց դուս	
Ավազյազ սարն անպել ա - տե՛ս Բերդի	
բոլոր ավազ	
Ավազյա սարն անպել ա	286
Ալ ծին հալն ինչ կանեն	156
Ալ ու ավան են տեղ	28
Ախ, լոթի Մարան	25
Ախ, լոթի Մարան	26
Այս կանեն, արուն կուգա	231
Այս կանեն, արուն կուգա	292
Այս, մայրիկ ջան	274
Այս, մարալ ջան	294
Այս, աման, յաման	205
Այս սևավոր սկիկ աղջիկ	234
Այս, վայ է, վայ է	90
Աղբրի գլուխ մարմար քար	98
Աղջի ամունդ Շուշան	157
Աղջի, արի քե ֆաս առնեն	303
Աղջի, ինձ վառեց քո սերըդ	49
Աղջի, հարսնառդ եկավ	40
Աղջի ճագրով	104
Աղջի ճագրով	105
Աղջի ճագրով	106
Աղջի, ճոր եկար կայեն	254
Աղվեն գնաց մտավ ջաղազ	55
Աղվեսաբղդ փլեր ա	189
Աման ճագանի յարդս	87
Ամպել ա ամպի վերա	259
Ամպել ա ամպի տակին	61
Ամպել ա՝ թո՛ւն չի գալիս	52
Ամպել ա կամար-կամար	138
Ամպել ա ծու՛ն չի գալի	17
Ամպել ա ամպի մնան	120
Այ աղջիկ, ծամով աղջիկ	276
Այ ինդիլո, ինդիլո	193
Այ լոթի աղջիկ	211
Այ հեվա սիրտըս - տե՛ս Ցար:	
Այ հեվա, սիրտըս	
Այ ճագան, ճագան	185
Այ սիրուն Սաթո	194
Այ սիրուն Սաթո	195
Այ տղա մեր գեղեցիկ	235
Անծրեն եկավ շաղալեն	132,133
Անծրեն եկավ շաղալեն	288
Առավոտուն քարի լուս	124
Առնեն երթան են սարը	297
Առնեն երթան են սարը	298
Առնեն երթան իմ յարը	200
Առնեն երթան	271
Աստված քո արքերդ պափի	163
Արագիլ, քարով եկար	241

Արագը հեշտացել ա	46
Արագը հեշտացել ա	229
Արագը հեշտացել ա	282
Արեգակի մնան են	198
Արև բազում եկավ	94
Արև բազում եկավ	290
Արմավի ջուրն էր շատ սառ	265
Արտուվ, արտուվ	177
Արորն աաց տարտակ հավըն	23
Արտերը վարած տեսա	48
Բաղեր, դուք կանաչեցեք	142
Բաղչերին սպանի օձ	213
Բազմեցավ բաղչանուն վարդը	175
Բարդու ծառը քար կուտա	111
Բերդի բոլոր ավազ ա	127
Բերդի բոլոր ավազ ա	128
Բյուրբյուլ եմ	114
Բրդիկ մի քնել	247
Գարուն ա՝ ծին ա արել	18
Գարունը բամբակ ցանեն	184
Գացի արտեր, թո՛նի լոր	50
Գացի արտեր, թո՛նի լոր	299
Գացի տեսա չինարի ծառը	109
Գյուլում, Գյուլում ջան	183
Գնացի բաղը	209
Գնացի ջուրը ջրի	222
Գնտով, թոփերով աղջիկ	106
Գոշա ջուրը սառել էր	167
Գրկով, գրկովդ ըլնեն	165
Գութանը հաց եմ քերում	281
Գութանը հաց եմ տանում	140
Դե ֆլե ֆիլի	51
Դու կայնի՛ս ես ընտրական	304
Ելա գացի սար սոճի	126
Ելա ջոնրի հանդը	125
Ել, ել, ելի պարենք	154
Ելեր կայաներ խորտակի Մրտոն	264
Ելքը արքեր	15
Եկավ արանա ջանմին	237
Եկար մեր դռմով ընցար	267
Ես գնում եմ, լաց չլնես	263
Ես գութանե՛մ եմ	215
Ես ելա գնացի	66
Ես եմ քո խաղամիջում	203
Ես մեր տունը	243
Ես մի պումուր հոտաղ եմ	88
Ես սիրեցի՛ ուրիշն առավ	262
Ես քեզ տեսա	95
Երևան բաղ եմ արել	95
Երթալու եմ	162
Երթան արդյուրը ջրի	174
Երկինքը անպել է	285
Զար զննող	268
Էթում եմ բաղը	212
Էնեկո յարդս	85
Ես առուն ջուր է գալիս, ա, ք, գ, դ, Ե	253
Ես գիշեր լուսը տեսա	151

ես յանը ուլքի	41	Կարավն և կայմել քարին	73
ես սարին քուշ են եկել	134	Կարավն իջավ վրո սարին	161
ես տներ, մանդր տներ	159	Կերթամ, ճամբես էս է	258
ես օր բարթաք բալաք է	166	Կեցցե հայոց հավատը	77
եսօր ուրբաք ի, պաս ի	11	Կոտ ու կես կորեկ ունիմ	227
եսօր ուրբաք է, պաս է	278	Կուժն առա, ելա սարը	148
եսօր ուրբաք պիտեր	30	Կուժն առա, ելա սարը	149
Ընկերով կայնած քուչեն	1	Կուժն առա, ելա սարը	284
Ըռեհան են, բար չունիմ	89	Չայ աման, աման	176
Թազվոր, դու բարով եկար	239	Չավար Ձուլո	300
Թազվորի մեր, դուս արի	201	Չա տվեք, հետ տվեք	9
Թալանն եկավ	75	Չեյ նազըմ ա, ք, գ, դ	271
Թալիչու ճամբեն դուզ ա	275	Չոգիս մարմին համդիպեցին	102
Թուրս բերեք	246	Չողալլո քան	115
Իմ աղբը ծառան տակին	123	Չոլ արա գնանք	82
Իմ հերք քեզ աղջիկ չի տա	27	Չոլ արա, եզո	31
Իմ չինարի յարը - տե՛ս Արև թավռով ելավ		Չո, հոլ ել, հոլ ել	81
Իժծծե մի Եղեհան	93	Չո, յաման ու յար քան	196
Լեզուս չի խոսում	6	Չոյ, հոյ, եղտ քան	91
Լե, լե, յաման	240	Չոյ, յար, հոյ, յար	4
Լեցեք, պարոններ	99	Չոյ նազան ու դիլքար	182
Լուսաստղ քիթ գցեց դուս	204	Չոյ նարըմ	238
Լուսնակն և կայնել դարին	293	Չոռոլո, լո, լո	34
Լուսնակն անուշ	279	Չով այվանը մտել ես	158
Խնձոր ունիմ կծած ա	160	Չով այվանից քնել ա	70
Խնուս գերի մեջտեղը	92	Չով արեք, սարեք քան	277
(խոսքեր գրված չեն)	59	Չով, հով, հով եղին	233
Խորոտ էր, կուլոտ էր	60	Չով, հով, հովն ընկավ	7
Շաղիկ Շաղկեվանա ես	57	Չով, հով, հովն ընկավ	40
Շաղկավանքա ծորեն են	54	Չով, հով, հովն ընկավ	42
Շաղկավանքում ծուն կուզա	116	Չիզ տու, քաշի	33
Շաղկավանքում ծուն կուզա	117	Չիզ տու, քաշի	280
Շառան տակին ջուխտակ դոչ	143	Չուն դնեն թալեն, խաշեն	3
Շառո ես են, քարը դուն ես	266	Չաշանգ էր	76
Շառի տակը տալդա յա	269	Չարսա բերող բլեր է	113
Շառի տակին կար կանեն	16	Մայրիկին յազգա բերին	112
Շիրանի ծառ, բար մի տա	8	Մանանա մտուել է աղբրի քարին	178
Կալ են գցել, կալսել են	47	Մատմիքը մատովս չէր	291
Կալ են գցել, կալսել են	232	Մարալ գոմեշ	32
Կայնել են՝ գալ չեն կարա	2	Մարալ գոմեշ	305
Կայնել ենք ախա-բախա	230	Մարիամ, եկուր, տե՛ս Լեպիո, հո, լե, լե	
Կայնել ես բախա-բախա	220	Մեկ կուտիկ	249
Կայնել ես բաղի գլխին	169	Մեկ օր մեք ժողվանք գացինք	64
Կայնել ես կած կմանես	218	Մեր բաղին կա բաղմանչի	214
Կայնել ես վարդի հովին	295	Մեր դռանը խնկի ծառ	130
Կայնել ես վարդի հովին	296	Մեր դռանը խնկի ծառ	287
Կայնել ես քարի վերա	224	Մեր տուն ծեր տուն	35
Կանաչ արդիս քենարը	260	Մի գնա, մի գնա	100
Կանաչ տեփուր մաղան ա	192	Մտի տնեն սիմին առ	179
Կանչե կուունկ - տե՛ս Իժծծե մի Եղեհան		Մուղմվա ջուրը սառն ա	96
Կանչում են, յար, արի	122	Յաման ամի	36
Կասպուտ քուտակ հեծել են	21	Յաման ամի	37
Կասպուտ քուտակ հեծել են	301	Յաման ամի	38
Կարմիր ալուա առնեն յարիս	270	Յայի ծաղիկ Գյուլի քան	39
Կարմիր վարդ - տե՛ս Ընկերով կայնած քուչեն		Յար: Այ հեկա, հեկա սիրուց	208
Կարմիր քարը տաշած ա	43	Յար, արի, յար	24
Կարմիր քարը տաշած է	261	Յար, բարդու ծաղը բարծր ա	187

Յարին յար չունի	188	Սարի տակին սամն աղբյուր	136
Յար լե, լե	273	Սարիցը պաղ քամին փչեց	137
Յար, լուսի լուսնակը ես եմ	202	Սար, սար, սարի աղջիկ	78
Յար, յար: Այ տղա գնա կալը	118	Սև եմ, սևավոր հավը եմ	135
Յար քան, արի դու մի առնի	110	Սև ծին նալն ինչ անե	155
Յար քան, ուզուլմիչ արա	22-	Սև տղան, կոլտ տղան	191
Լազ մի անի	255	Սերը ինչ ա	72
Լազ մի անի	256	Սիրել եմ սիրեկանս	129
Լազ մի անի	257	Սիրել ես՝ մոռանալ մի	170
Լա լուս եր, ինչ լուս ելավ	146	Սիրել ես՝ մոռանալ մի	197
Լա լուս եր, ինչ լուս ելավ	147	Սիրուն քան	19
Լայ նայ, նայ նայ, փակոռի	65	Սիրուն քան	20
Լարե: Սարի ուսին բլեր ա	168	Սոնալար, սոնալար	244
Լեստորը գնաց Մարգարի գեղը	108	Սուրբ Կարապետ, քո վանքը	79
Լոր ա բացվել բարի լուս	302	Վայ գիտի քյուլքյուլս, տե՛ն Սի գնա, մի գնա	172
Շառաֆուն դուն փուշով աղջիկ	119	Վարդ եմ քաղել շաղերով	101
Շիլեն ծալ	121	Տասն ավուր ճանապարհ	152
Շողեր քան, տե՛ն Ամպել ա ծին չի գալի		Տիգրան աղի մատի օղը	107
Շորորա, Սալաթ	5	Տիլոյ աղջիկ	164
Շուշան, մին արի	272	Տո յար քան, սրտի սիրեկան	228
Ոսկե մատնիք մատներիս	63	Տոն, տոն, տոն, աղբեր	251
Ոտիտ արա, Օիրան քան	22	Տուն եմ շինել	56
Որդին առաց՝ մնաս բարյալ	69	Ուն կերևա, ծուն կերևա	171
Չեմ, չեմ, չեմ կրնա խաղա	145	Ուռի ես՝ կեռանալ մի	67
Չիմար ես, կեռանալ մի	14	Ուռի ես՝ կորանալ մի	68
Չիմար ես, կեռանալ մի	225	Փակուրի քան	29
Չիմար ես, կեռանալ մի	283	Փութ ու կեսից բռն բռնեցի	103
Չուքի հոռովել	80	Քամին ելավ երան-երան (Շորորա, Սալաթ)	141
Պարտեզ ունիմ	289	Քա նա նա, նանի քան	217
Պարտրով կուլը ծախեցին	190	Քանաքեռ բարձր տեղ է	206
Պուճուր աղջիկ, մի թունի	207	Քաշվի, կորի, շան գյադա	180
Ջաղացս մանի, մանի	58	Քա սև, սև, սևավոր աղջիկ	199
Ջաղացս մանի, մանի	153	Քեարվան կուգեր զընզընգալեն	248
Ջան աղբեր	236	Քեզ որ տեսա	242
Ջան աղջիկ, ինձի գովա	173	Քելե, քելե, քելքով աղջիկ	12
Ջան իման	289	Քելե, քելե, քելքով աղջիկ	13
Ջան, մարալ քան	245	Քո մատի մատնիքը	219
Ջան, յարո քան, տե՛ն Վարդ եմ		Քո սրտով սիրածը	221
Քաղել շաղերով		Քույրիկս եկավ	210
Ջուր կուգար վերին սարեն	139	Օթխի տակեն ջուր գնաց	83
Սաշանա ջուրը	250	Օթխի տակեն ջուր գնաց	84
Սարեն եկավ ծիալոր	144	Օթխի տակեն ջուր գնաց	85
Սարենեմ գարուն կուգա	44	Օյ յար, ծաղիկ Ծաղկեվանա ես	74
Սարենեմ գարուն կուգա	45	Օտար երկիր գալող կտրիճ	226
Սարերի սինձը ինչ ա	71	Օտար, օտար	186
Սարերի վրով գնաց	150	Օրդան քաշեց սարի հովը	131
Սարի գլխին պաղ աղբյուր	97		
Սարին տակը ցուխտա՛ն ղոջ	181		

**ԿՈՄԻՏԱՍ
ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
XI-րդ շՍՏՈՒ**

Հրատ. խմբագիր՝
Ա. Սահակյան

Սրբագրիչներ՝
Հ. Պիկիցյան, Ա. Փահլևանյան

Ձայնանիշերի համակարգչային շարվածք՝
Գ. Գյողակյան

Տեխնիկական խմբագիր՝
Ն. Վերդյան